

Joannis Amos Comenii
JANUA LINGUARUM
NOVISSIME

AB

Ipso Authore Recognita, Aucta, Emen-
data, & cum æneis Typis illustrata.

IN

Usum Scholarum per totum Terrarum Orbem.

Editio Quarta & Novissima.

L O N D I N I :

Ex Officina Joannis Baker, ad Insigne Trium Columnarum
in Cœmiterio Sancto Paulino. 1674

17-10

Lectori Candido, S.

*Didi non ita pridem, A-
mice Lector, Januam
hanc Linguarum, Tri-
bus Linguis instructam.*

*Quam nunc Latine, duntaxat edo,
ut amicorum quorundam justis deside-
riis satisfacerem, ipsissima est ac prorsus
eadem cum Textu Latino, quem exhi-
bet Trilinguis Illa. Vis verbo dicam?
Habes Januam, quanta quanta est,*

*puram putam Comenianam ; id est,
verè Auream ; cui & Author
post secundas tertiásque cogitationes
ultimam Manum imposuit : Cui rei
ipsius Autographum ad me transmis-
sum & in fronte Operis istius editum
fidem facit. Hoc Te quisquis es, igno-
rare nolui. Vale, Mihi que pariter &
Authori Fave.*

J. R.

I N D E X.

Ordinem capitum & argumenta exhibens.

Cap.	Pag.		
I. Introitus.	1	XXIV. Humores corporis cum spiri- ritibus.	26
II. Prima forma mundi :		XXV. Functio naturalis.	27
Elementa.	2	XXVI. Functio vitalis.	28
III. Aether cum astris.	3	XXVII. Functio animalis, cum sensu, motu & quiete.	29
IV. Ignis cum meteoris ignitis.	4	XXVIII. Mens cum affectibus & conscientia.	32
V. Aer cum ventis.	5	XXIX. Accidentia praternatura- lia : morbi primo externi.	33
VI. Aqua cum aquis meteoris.	5	XXX. Interni morbi.	35
VII. Terra cum mineralibus.	7	XXXI. Defectus naturalium cum monstris.	37
VIII. Succi minerales.	7	XXXII. Rusticane artes : primum- que horticultura.	38
IX. Metalla.	8	XXXIII. Agricultura.	40
X. Lapidés vulgares & pretiosi.	8	XXXIV. Pecnaria.	41
XI. Stirpes in genere, & fungi in genere	9	XXXV. Artes alimonia frumen- taria.	43
XII. Herbae, herbaceique fructus.	9	XXXVI. Artes carnae alimonia.	44
XIII. Frutices, fruticeique fru- ctus.	11	XXXVII. Artes potulentorum.	46
XIV. Arborea, arboreique fructus.	12	XXXVIII. Vestiaria artes.	47
XV. Animalia in genere, & in spe- cie rudiora : Palpitantia, re- pentia serpentina.	14	X XIX. Artes edificatorie.	50
XVI. Aves, aliæque volatilia.	15	XL. Artes utensilium : & primum argillaceorum & vitreorum.	52
XVII. Pisces, aliæque natatilia.	18	XLI. Artes metallicorum utensilium.	52
XVIII. Quadrupeda primum man- sucta pecora & jumenta.	19	XLII. Artes utensilium lineorum, & ligneorum, & coriaceorum.	53
XIX. Quadrupeda fera : & am- phibia.	20	XLIII. Artes itinerum : primum pedestris.	54
XX. Homo.	22		
XXI. Corporis humani externa membra.	23		
XXII. Partes corporis ossæ.	24		
XXIII. Carnæ partes corporis.	26		

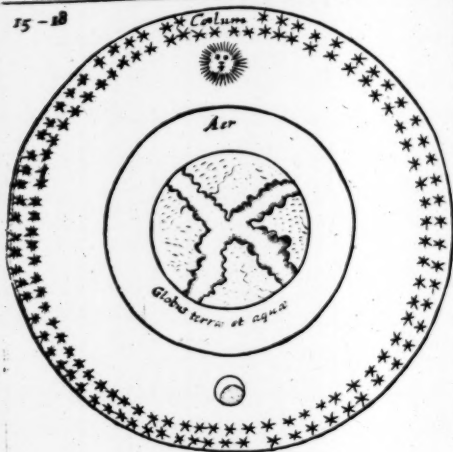
Index Capitulum.

XLIV. Equitatio & aurigatio.	56	LXXIV. Medicina.	98
XLV. Natatio & navigatio.	57	LXXV. Jurisprudentia.	99
XLVI. Machine tractorie.	59	LXXVI. Theologia.	100
XLVII. Oblectatorie artes.	60	LXXVII. Erudita conversatio.	101
XLVIII. Artes cultura humane.	62	LXXVIII. Oeconomia : ubi lustramen domus.	102
XLIX. Littere & libri : cum administratoriis artibus, typographia & aliis.	63	LXXIX. Conjugalis societas.	103
L. Scholæ.	65	LXXX. Parentalis societas.	105
LI. Philosophia.	67	LXXXI. Herilis societas.	107
LII. Mathesis : primumque Arithmetica.	67	LXXXII. Oeconomica mutationes.	107
LIII. Geometria.	68	LXXXIII. Politia : ubi lustramentum urbis.	108
LIV. Statica.	70	LXXXIV. Civilis societas.	110
LV. Astronomia.	71	LXXXV. Mercatores.	112
LVI. Geographia.	74	LXXXVI. Medici cum pharmacopolis & chirurgis.	113
LVII. Chronologia cum historia.	76	LXXXVII. Judices cum judiciario processu, criminalique executione.	116
LVIII. Logica.	79	LXXXVIII. Ritus recreationum.	119
LIX. Mnemonica.	81	LXXXIX. Convivales ritus.	121
IX. Prognostica.	81	XC. Sepulchrales ritus.	123
LXI. Ethica.	82	XCI. Regnum, ubi lustramentum regionis.	123
LXII. Prudentia.	83	XCH. Regni administratio.	124
LXIII. Sedulitas.	84	XCHII. Turbe regnorum & bella.	125
LXIV. Temperantia.	85	XCIV. Religio.	130
LXV. Fortitudo.	87	XCV. Gentilismus.	131
LXVI. Humanitas.	88	XCVI. Judaismus.	133
LXVII. Justitia.	91	XCVII. Christianismus.	135
LXVIII. Benignitas.	92	XCVIII. Mahomedismus.	139
LXIX. Pietas.	93	XCIX. Providentia Dei, finisque rerum.	140
LXX. Constantia.	93	C. Clausula, seu exitus.	142
LXXI. Artes sermonis : primumque Lexica & Grammatica.	94		
LXXII. Rhetorica & Oratoria.	95		
LXXIII. Poësis & Musica.	97		

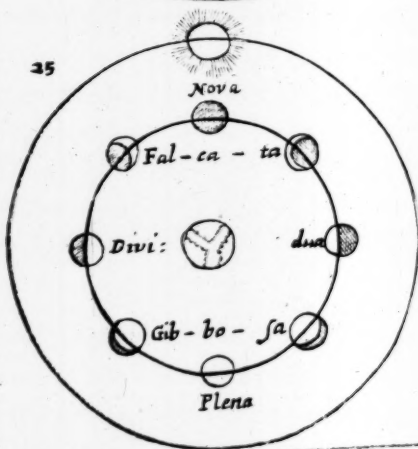
FINIS.

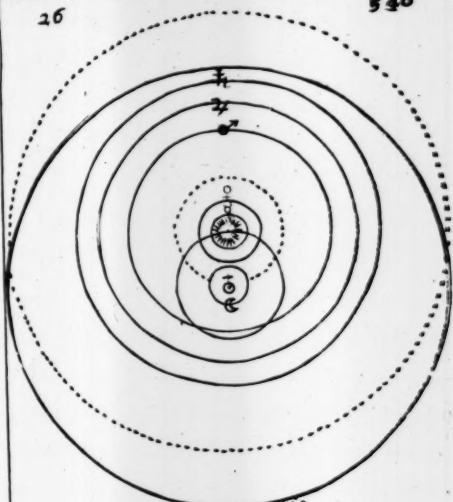
98
99
100
101
102
103
105
107
mes;
107
men
108
110
112
113
113
ario
116
119
121
123
123
124
ella.
125
130
131
133
135
139
isque
140
142

15-18

25

A. Promontorium. B. Fretum. C. Insula. D. Sinus.
E. Peninsula. F. Isthmus. G. Continens.

54

Halo

29

Crinitus.

Barbatus.

Caudatus.

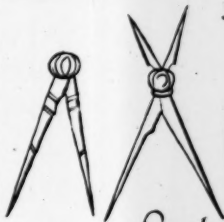

Libella. Perpendiculum. Circinus.

527

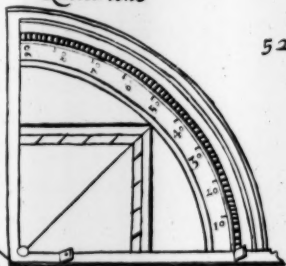

527

Quadrans

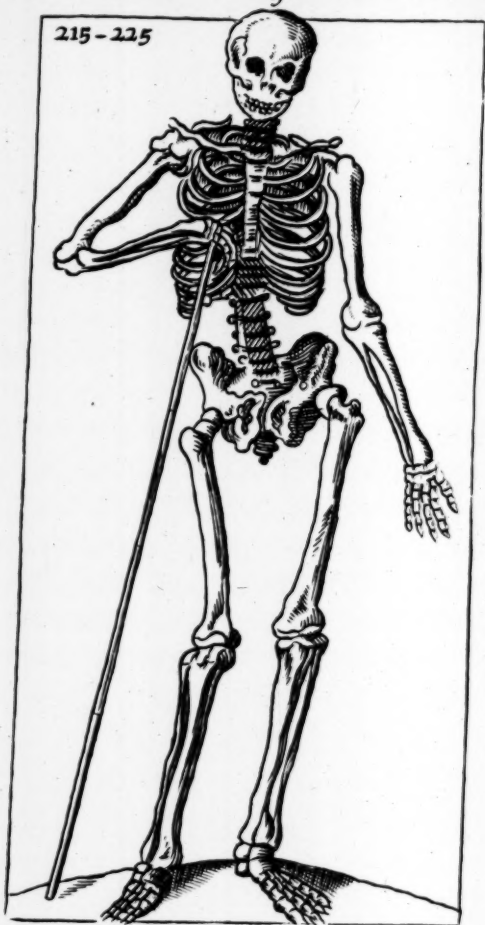
528

Dimensio per qua:
drantem

215 - 225

215-225

226

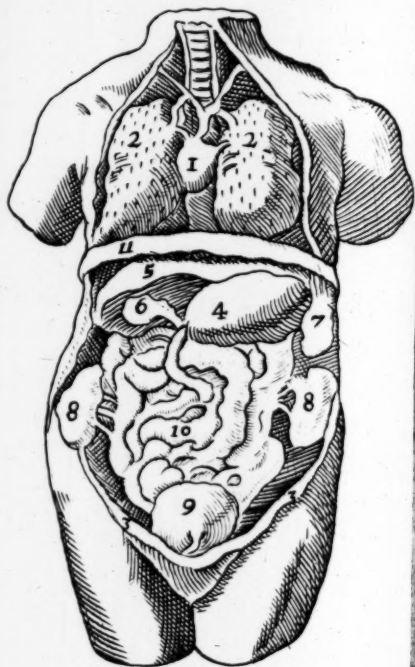
7

226

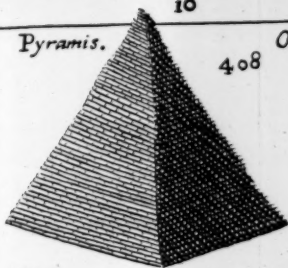

228 - 230

1 Cor. 2 Pulmones. 3 Peritonium. 4 Ventriculus
 5 Jecur. 6 Vesicula fellis. 7 Lim. 8 Renes.
 9 Vesica. 10 Intestina. 11 Diaphragma

Pyramis.

408

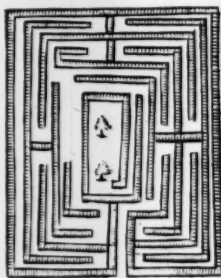
Obeli: scus

Colossus.

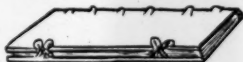
Labyrinthus.

Archimedeæ cochleæ. 462

Liber Columnatus.

495

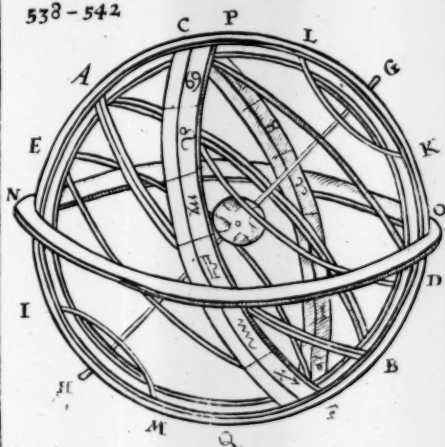
Liber Linguatus.

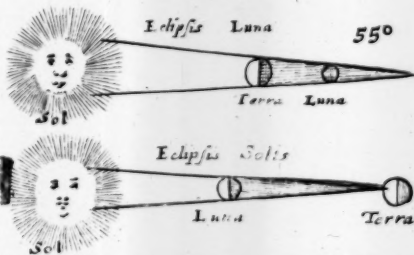
riculus
nes.
ragma

538-542

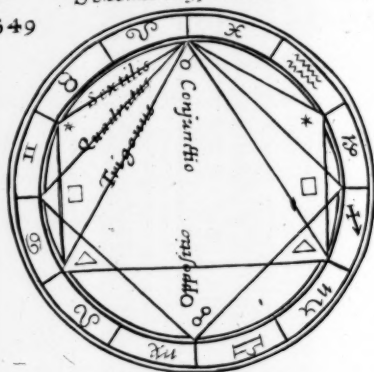

Aequator. AB Tropicus Canceri CD. Tropi-
 cus Capricorni EF. Zodiacus CF. Axis
 mundi GH. Polus septentrionalis. G
 Polus meridionalis H. Poli Zodiaci IK
 Circelli polares KL et IM. Horizon
 NO. Meridianus GAHB. Zenith P.
 Nadir Q

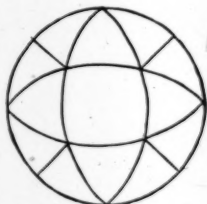
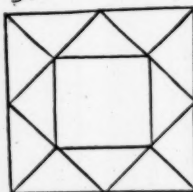
Schema adspetuum

549

598

Schema Coeli

Statera

534

Bilanz

533

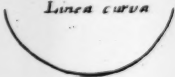

517

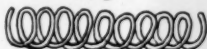
Linea recta

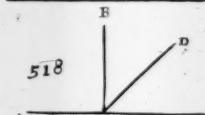
Linea curva

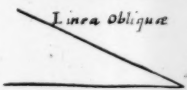
Linea spiralis

Linea parallela

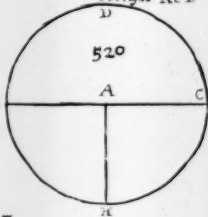
Linea obliqua

Linea perpendicularis

\angle rectus ACB
 \angle acutus BCD
 \angle obtusus ACD

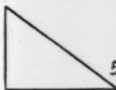

BDCH. Circumferentia
 A. Centrum
 AH Vel AC. Radius
 BAC. Diameter

Triangulum acutangulum

Triangulum rectangulum

Triangulum obtusangulum

521

Quadratum

Oblongum

Rhombus

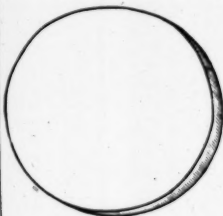

522

Orbis

523

Globus

Cylindrus

Corpus ovale

Corpus orbiculatum

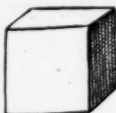

Conus

Turbo

Cubus

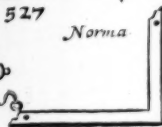

527

Tribulus

Amussis

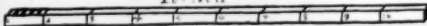
Norma

Regula

Perrica

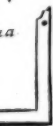

arbo

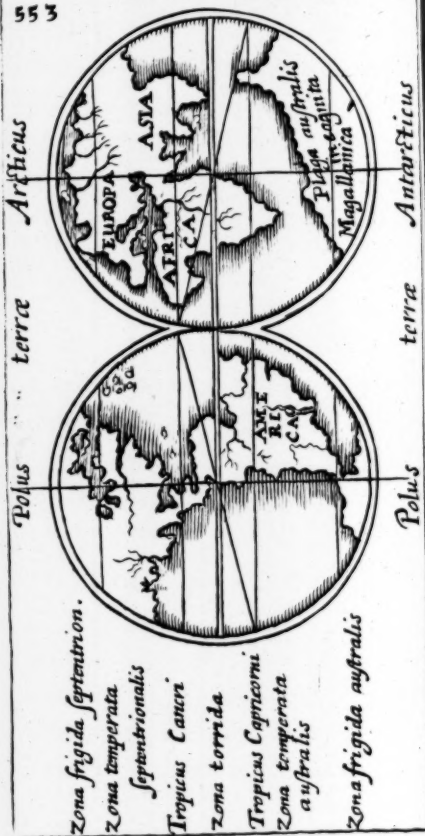

aa

Globus Terrestris.

553

Globus Cœlestis.

544-545

Polus
terre
Antarcticus

Arcticus.

mundi.

Polus

Antarcticus

mundi

Polus

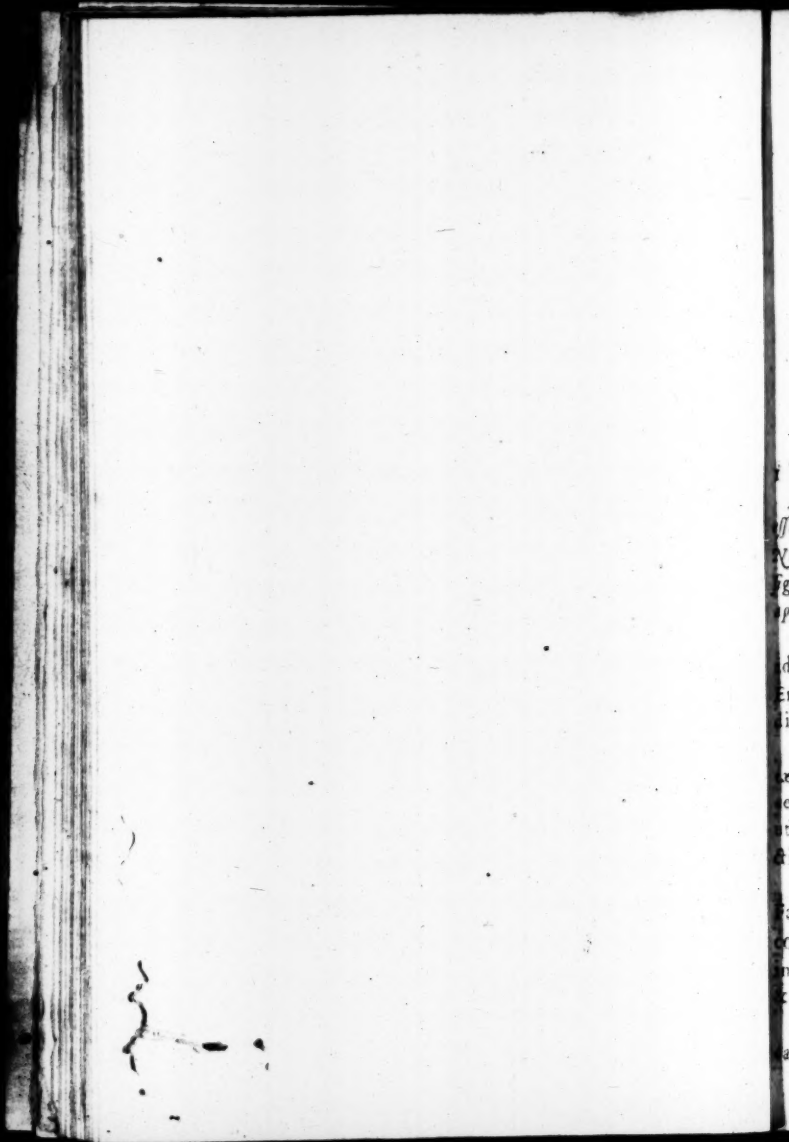
Circ. Polar Arctic.

Tropicus Canceri.

Æquator

Tropic. Capricorni.

Circ. Polar Antarctic.

J A N U A

L I N G U Æ L A T I N Æ.

C A P. I.

I N T R O I T U S.

LECTOR amice, salve.

2. Si rogas, *quid sit esse Eruditum?* Respondeo, *posse Differentias Rerum, & posse agnoscere Rem quamque propriâ appellatione suâ.*

3. Nihilne præterea? Nihil deo: Is posuit fundamentum Eruditionis totius, quî perdidit Nomenclaturam Rerum.

4. Nam, Vocabula sunt nomen Rerum: Verbis rectè perceptis, Res percipiuntur: Et utrumque discitur melius junctim, quàm separatim.

5. At id est forsitan difficile? Facillimum, si eatur ordine concinno, quò res digestæ sunt in se ipsis, lubentiaque adsit, attentio sedula.

6. Aude me sequi! Traducam te per omnia; ostendam

que tibi Res singulas, ibi, ubi sunt: & appellabo sic, quomodo appellandæ sunt.

7. Quicquid conspexerimus, (inquam) nominabo tibi, & describam primò rem totam, ut scias quid sit; tùm partes ejus, ut intelligas quid habeat; demum differentias illius; ut tibi notescat, quot modis aliquid sit, faciat, deficiat: & quomodo id Latine sit efferendum propriè.

8. Eia! prodeamus *sub dium*; ibi contemplaberis, quicquid Deus ab initio produxit, & adhuc operatur per naturam.

9. Post adibimus *Villas, Opificinas, Scholas*; ubi conspicias, quomodo homines, tùm accedunt modent divina illa opera usibus.

bus suis, tùm erudiant seipfos
in *Artibus; Moribus, Linguis.*

10. Dehinc intrabimus *Domos, Curias, Principumque Aulas*: ad spectandum, qualiter gerantur communitates.

11. Tandem visitabimus *Templa*; ubi observabis, quam diversè mortales querant venerari Creatorem suum, illique uniri spiritualiter; & quomodo rursus ille moderetur omnia per omnipotentiam suam.

12. Ita nobis cuncta venient in conspectum, quæ usquam sunt vel fiunt, tibi que innotescunt (rationabili inspectione Rerum, ac nomenclatione) *Res ipse Naturales, Artificiales, Morales, Divinae, totaque Latinitas pura.*

13. Pavescisne, quod habemus transire tam multa? Confide! dum ibimus rectâ, & continuò, poterimus pertransire citò: neque tædebit te deambulationis tam jucundæ, ubi semper nova spectacula obveniunt.

14. Ora Deum, ut fortunet institutum! & si voles subsequi me alacriter, spera profectum Bonum, ultra quam promitto.

CAP II.

Prima forma Mundi, Elementa.

15. En sumus *sub diò*! Circumspice jam! Quicquid vides, sursum & deorsum, prorsum retrorsum, dextrorsum & sinistrorsum, *Mundus est.*

Vide Tabulam I.

16. Fornix ille spatiosus, expansus supra nos rotundè, vocatur *Cælum.*

17. Pavimentum autem hoc suppositum pedibus nostris, & circumfluum hinc indè *Aquis*, est *Terra.*—

18. Denique, spatium istud pellucidum, quod ambit nos undique, & interjacet æqualiter fornici ac pavimento, dicitur *Aer.* *Vide Tab. I.*

19. Hæc *Elementa* quatuor, producta mox in *Creatione*, & informi & tenebroso *Chao*, sunt discretæ in regiones, idè ut reliquæ creaturæ possent habitare in illis, nutririque ex illis; & cum intereunt, resolvi rursus in illa.

20. Omnia loca sunt plena *Elementis*, idque coherenter irruptâ, cum perpetuo ad invicem tritu, ac missione: unde provenit corruptio rerum, novaque generatio aliarum.

CAP. III.

Æther cum Astris.

21. Suspice *æthera*! Ecce ibi sydera, illuminantia tenebras radiis suis lucidis, & exalefacientia ardore suo, colliquantiaque Elementa; & dimetientia nobis tempora perenni suo cursu (quem habent à sua flammante vi.)

22. Sol est fulgentissimus inter illa, origo nostræ lucis: facit nobis præsentiam suam *Diem*, absentiam *Noctem*: post ejus occasum mox vesperscit, ante ejus exortum venit *Aurora*, moxque diescit. Cum lucefcit, vocamus *diluculum*; cum noctefcit, *crepusculum*.

23. Idem Sol facit *Per* annali suâ ad nos propinquatione; *Autumnum* verò, à nobis recessione: & utrobique *Æquinoctium*, vernum & autumnale: cum fertur summus, *Solstitium*, & *Æstatem* atque æstum; brumam verò cum inius est, oriturque *Hyemem* & gelua.

24. A sole igitur exoritur primario temporum dimensio: quia circuitus ejus facit *Diem*: qui dividitur in viginti-quatuor *horas*, hora in sexaginta *minuta*: septem dies dant *hebdomadam*, harum quatuor fa-

ciunt *ensem*; duodecim menses constituunt *annum*, centum anni unum *seculum*.

25. *Luna*, vicaria absentis Solis, splendet non suo, sed illius mutuatitio lumine: à quo irradiatâ semper mediâ sui parte, non semper obvertit illuminatam illam faciem nobis habitatoribus terræ: idèd dum ab illo divagatur, paret nobis jam *crefcens*, jam *decrefcens*, jam *plena*, jam *gibbosa*, jam *dividua*, jam *falcata*, jam *nulla*; facitque noctem jam *illustrem*, jam *sublustram*, jam *illumem*. Vide Tab. 1.

26. Præter hæc duo luminaria, vise nocte serenâ triplices *Stellas*, primùm *erraticas* *quinque* (Planetas vocitant,) variantes motum, & distantiam, tam à se invicem, quàm à nobis; *Saturnum* pallidum, *Jovem* splendidum, *Martem* rutilantem, *Mercurium* valdè radiantem, *Venerem*que venustam, quæ Solem antecedens, & manè coruscans, (mensibus novem) cognominatur *lucifer*: Solem autem insequens, & vesperti collucens (totidem menses) *vesperugo*.

27. Dehinc *Stellas fixas* (hoc est, immotas distantis inter se) sparsas per totam ætheram

sphæram, quas internoscas à planetis scintillatione; hæ namque scintillant, illi non item; præterquam quod etiam è *Venere & Mercurio* tremulum jubat emicat.

23. Sunt & *exiles stellula*, sine conspicillis inconspicuæ; quæ circa se spargunt splendorem duntaxat: ut videre est in albido illo Circo porrecto per medium stellati cœli, quem vocant *viam lacteam*.

29. Stellæ certii generis sunt extraordinariæ, rarissimè apparentes, *crinitæ* aut *barbatæ*, vel *caudatæ*; nuncupamus *Cometas*: qui fulgeantne fulgore proprio an alieno, incertum est. *Vide Tab. 3.*

CAP. IV.

Ignis, cum Meteoris ignitis.

30. Contuitus es ignes si dereos inextinguibiles: noster sublunaris alitur pinguitudine rerum; hæc absumptâ, extinguitur: fovet calore suo propinqua, urit ardore proxima.

31. Quicquid aret, id perfacile ardescit, & mox gliscit, tum flammatur, ac, si perflatur, flagrat: crematumque redigitur in favillas & cineres. Quod autem humet, (multo magis quod madet)

in unctione sumat, fumigat, crepitat, scintillas disjicit.

32. Perexigua scintillula incendiis facile, si in quicquam *strameutitium*, vel *stipem*, vel alias *flammescere idoneum* incidit: sed tu, ut incendium restringas, comprime flammam confestim, vel affunde aquam, vel disjice fomitem.

33. Flamma est ardens fumus: qui adhærens fumario, spissatusque, dicitur *saligo*, abradenda sæpius, nè ignescat.

34. Ignitum lignum vocabis *torrem*, extinctum *itionem*: hujus autem particulam *carbonem*: qui si etiamnum candet, *præta* est.

35. Res torrefactæ æstu emittunt *exhalationes siccas*: quæ in ærem sublimatæ, ibique accensæ, excitant *metora ignea*, subito disparentia: ut sunt (1) *stellæ cadentes*, (2) *dracones volantes*, (3) *ignes fatui*; (4) item *fulgetra*, (5) *coruscationes*, (6) *chasmata*.

36. Quando verò halitus isti per incensionem colliduntur inter se, ciëntque *fulgura* & *tonitrua*, cum terribili fragore, cum *fulgurat*, *tonat*, *fulminat*; ut, attoniti, expavescamus.

37. *E vibrata* indè flamma dicitur

LINGUÆ LATINÆ

cre- dicitur *fulmen*, quod se mome-
to dissipat, & quicquid eo *icitur*,
de subito *penetratur*, *discuti-*
tur, *concidit*: quandoque &
amburitur, vel penitus *com-*
buritur.

CAP. V.

Aër, cum Ventis.

38. *Aër* agitur perpe-
tim, (quia expositus radia-
tioni siderum) idque valdè
utiliter, ob vegetationem
rerum: hinc ejus *status* & *sta-*
tus sunt diversi.

39. Si *calescit*, tum *rarefcit*,
& dilatat se extra se: quum
frigesct, tum *spiffesct*, & *con-*
torquet se intra se: utrobique
fi quietus est, *flat*: si commo-
tus *flat*: nunc lenius, nunc
vehementius.

40. Lenis *aura* spirans fo-
cillat nos: impetuosa *procella*
res quatit, *procellit*, proster-
nit. *Turbo* circumagens se in
gyrum turbat omnia, donec
mifcescat & conquiefcat.

41. Cardinales venti cum
fui medianis, reliquisque in-
tercurrentibus, habent nomina
ejusmodi. *Vide Tab. 2.*

42. *Boreas* & *Eurus* asperant,
adstringunt, gelant: *Auster* &
Favonius remolliunt, resolvunt
relegant; *Elesæ* flant statim tem-

poribus anni, alibi tamen
aliter.

43. *Aër* explet etiam sub-
terreas cavernas, cujus flami-
na ibi concitata, dum erum-
pere quærunt, tremefaciunt
terram, undè *terramotus*: dum
erumpunt cogunt eam defidere,
undè *labes*, &c.

CAP. VI.

Aqua, cum aqueis Meteoris.

44. *Aqua* *fecatur* è latice,
salit è fonte, *manat* per rimas,
fluit in plano: cujus minima
pars *gutta*, maxima *mare* di-
citur.

45. Fontes falsi dicuntur
saline; acidi, *acidulæ*; calidi,
therma: illæ asserviunt deco-
quendo fali, istæ potioni me-
dicabili, hæ lavationi morbi-
dorum.

46. *Rivi* emanant è *scatebris*,
confluunt in *fluvios*, tum in
flumina intra suas ripas decur-
rentia. *Amnis* verò est fluvius
huc illuc circumflups; *tor-*
rens, fluvius collectus ex aquis
pluvialibus, rapidè defluentibus;
cluvio, fluvius exundans
è suis alveis, & devastans a-
gros.

A 5

47. *Flu-*

47. *Fluentum* nuncupabis, nat.) nullibi conspicua, *fundum*, ubi aqua fluit; *vorticem* & *gurgitem*, ubi gyratur; *voringinem*, ubi se ipsam absorbet; *abyssum*, ubi expers fundi est. Aqua sicubi destituitur profluvio, ac decursu, ibi tumet, ac se diffundit in *stagna* & *lacus*: *plaudes* sunt scaturigines languidae, sine fluxu; *lacuna*, confluvium limi.

48. *Mare* salsum est ad instar muris: cujus *unde* intumescunt bis de die (ab intranea aestuatione) affluuntque ad littora, & diffundunt se in aestuaria, refluuntque reciprocè cum sonitu horribili, maxime inter *freta*.

49. Idem mare, ubi inaequaliter tellurem terminat, efficit aut *sinum* aut *promontorium*: ubi circumluit undique, *insulam*: ubi majore parte, *peninsulam*; quam *isthmus* jungit *continenti*.

Vide Tab. 3.

50. *Vapores* aquosi sursum feruntur: quibus cum aer crassescit, dicitur *nubilare*. Nubilum verò seu caligo spissata prope terram, *nebula* est, (unde *nebulæ*.) sublevata altius, *nubes*, (unde pluit, ningit, grandi-

51. *Evaporatio* excitata, interdiu, conspissatâque frigedine nocturnâ, & accorporata herbis, dat *rorem*: quem mellitulum, vocant *mannam*; gelascentem, *pruinam*: elevatior autem vaporatio, concreta majori frigore, (in spumescences, guttulas ceu floccos) dat *nivem*.

52. *Destillatio* nubis resolutâ in aquam, si sit minutatim, dicitur *roratio*: si lentè, *pluvia*: si densè, *imber*: si impetuosè, *nimbus*: si guttæ inter delabendum congelantur, *grando*: si incalescunt, *uredo*, adurens plantas rubigine.

53. *Gutta* stillans è pluvia, *stilla* est: quæ decidens in aquam, facit *bullam*: conglobatio bullarum minutissimarum, *spumam*: sed cum stillatio rigescit, sunt *stirix*: cum aqua congelascit (stando vel fluendo) *glacies*.

54. *Circulus* in roscida nube albicans (ob luminaria) vocatur *halo*: solare simulacrum (ad solis latus) *parelius*: lunare, *paraelseus*: *iris* est versicolor arcus, contrapositus quandòque Soli; cujus pallor

index est venientis pluvix, *brica* : quæ omnes mineralium claritas & serenitas abeuntis. inceptio sunt.
Vide Tab. 3.

CAP. VII.

Terra, cum Mineralibus.

55. Despice nunc ad *terram*, quàm habeat hîc quidem vastas *planities*, ibi *tumulos* & eminentes *colles*; alibi *fragosa* loca, imò & altos *montes*, profundasque *valles*; arduas & abruptas *rupes*, præcipitesque *hiatus* : hîc herbidos *cespites*, ibi arida *glabre-ta* : alibi *udas uligines*, humorem semper eliquantes : & quàm sit hîc *argillosa*, alibi *arenosa*, alibi *saxosa*.

56. Si queas intueri ejus interiora, videres plenam *meatum* & *specuum* : quos vaporations perflant, & fluores perfluunt : è quibus (diversimodè coalescentibus) generantur *fossilia* & *minera*.

57. *Glebam* si teris, aut frías, *pulvis* erit : si diluis, *lutum* : sed turbida aqua deponit *limum* : pedibus calcamus *cœnum*.

58. *Argilla* est terra tenax, figlinis apta : *marga* pinguis, idonea stercorendis agris : *creta* & *ochra* colorata, conveniens pigmentis : ex hac exusta, fit ru-

CAP. VIII.

Succi minerales.

59. *Minerales succi* generantur (varix formæ & usûs) si mineralis fluor coalescit tantum leviculâ alteratione.

60. *Alii sunt liquabiles aquæ* : nempe omnis *salsugo*, diffiliens in igne, & crepitans : ut *sal commune* ubique notum, (sive fossitium, sive decoctum :) *alumen*, dulcore adstrictorio : *vitriolum*, acore adstrictorio : *nitrum*, subacidum : (aliàs nominatim *sal nitri*, & quando concrevit *sal petreæ*.)

61. *Alii sunt inflammabiles igne* : scilicet quælibet pinguedo terræ, tam concreta, quàm liquida : ut est *sulfur* concipiens ignem celerrimè : & *naphtha*, etiam deprocul flammescens : & *succinum* translucidum, *ambra* que fragrantissima, & alia *bitumina* non unius generis.

62. *Alii friabiles in pulverem*, & convertibiles in pigmenta : *arsenicum* albens, *auripigmentum* luteum, *sandaracha* & *cinnabaris* rubicunda, *stibiûm*que (seu *antimonium*) plumbeo colore nitidum.

CAP. IX.

Metalla.

63. Quando mineralis liquor (percolatus multifariam) conduratur in tantam soliditatem, ut non liquecat, nisi acerrimo igne, mox tamen rursum conficitur, conficitur inde metallum, flexile ac ductile.

64. *Plumbum* est crudissimum; è quo paratur *minium*, pro picturis; & *cerussa*, pro emplastris; & *lythargyrum*, pro incrustatione fictilium.

65. *Stannum* est excoctius, & paulò durius: *ferrum* durissimum, arroditur tamen ferrugine: sed quando depuratur, magisque etiam eduratur, fit *chalybs*.

66. *Cuprum* obducitur æruginè: cadmiæ vero commixtam, fit *orichalcum*: melius fundi quam rudi aptum, ob suam friabilitatem.

67. *Argentum* est purius istis: habet nihilominus suas scorias.

68. *Aurum* est purissimum, ideo ponderosissimum; præfertim *obryzum*: quod immixtum catillo vel centies, deperdit nihil substantiæ; nec sentit ullam rubiginem.

69. *Talcum* est etiam metallaris naturæ, quod tamen nec

liquari patitur, nec malleari ob indomabilem duritatem: cum ex adverso *argentum vivum* nunquam durecat: liquet enim semper, licet nullam rem humectet, aut madesfaciat.

70. *Electrum* est mixtura metallorum.

CAP. X.

Lapides vulgares & pretiosi.

71. *Lapis* est indurata terra, qui comminutus, dicitur arena: hæc autem crassior, glauca.

72. *Tophus* est arenaceus & scaber: *pumex*, multicavus & spongiosus: *lapis scissilis*, lavis & atricolor (inservit scriptoriis tabellis, straturisque tectorum): *sphengites*, fissilis est in pellucidas lamellas: *calcareus* ustulandus in calcem & gypsum: *bituminosus* inflammabilis & exustilis.

73. *Silice* elidimus ignem: cote acuius ferramenta retusa: *coticula* probamus metalla: *magete* attrahimus ferrum: *hematite* sistimus sanguinem: *smirrite* scindimus vitrum.

74. *Saxum* est major lapis, jacens humi, sive exster, sive lateat: *scopulus* & *cautes*, prominentes: prædurus, & tamen lavigabilis.

L I N G U Æ L A T I N Æ.

vigabilis, *marmor* dicitur.

75. *Lapillus* exiguus lucens & micans, *gemma* dicitur: si habet nubeculam aut scabritiem, viriosa est.

76. *Eximix* gemmæ sunt, *Carbunculus*, flammeus; *adamas*, prænitidus; *hyacinthus*, aqueus; *smaragdus*, viridis; *jaspis*, subviridis, (interpunctus tamen maculis sanguineis;) *sapphirus*, cerulea; *topazius*, aureus; *rubinus*, sanguineus.

77. Paulò viliores sunt, *sarda* (unc *carniolus*) & *græcæ*, uterque rubens; *achates* quodammodo croceus.

78. *Crystallus* reperitur in lapidosæ antris, (formâ hexagonæ stiris,) *margaritæ* (uniones in ventribus concharum; *corallium* est marina arbuscula, petreæ subaqueæ adnascens; in aurâsq; protracta, lapidescens, ac rubescens.

C A P. XI.

Stirps in genere, & fungi in specie.

79. *Stirps* protuberat è terra, cui inhærens radice, germinat reliquo corpore in ærè, imbibènsque humorem fibris, tumque convertens in succum, & digerens, alescit, vigescit, virescit: destituta succo lan-

guescit, flaccescit, marcescit, arescit.

80. *Fungus* est rudimentum plantæ: radicescit deorsum debiliter, caulescit quidem sursum, non tamen frondescit, sed concorporatur in orbicularem massam molliculam, inferri è stiris tam.

81. *Tuber* (infimum fungini generis) continet se sub terra, nec extuberat foras, nec radicat infra se, obtegens se tantum corticella: unde dicitur *callus terræ*.

82. Fungorum alii sunt edules, (præstantissimi eorum *boleti*, *capreoli*, *resuli*, *spongiole*, & *piperites*, quorundam, laetitix:) alii virulenti & noxii, ut *muscarii*, *pulverulenti*, & plerique alii.

83. Vera stirps habet radicem fibratam, stipitem corticosum, ramusculos foliosos, plerumque brachiatos: quarum minores (quotannis emorientes & renascentes) nominantur *herbæ*: grandiores (& perennantes) *arbores*: mediæ proceritatis (& durationis) *frutices*.

C A P. XII.

Herbæ, herbaceæ præ fructus.

84. *Herbæ* innititur caeli suo (simplici vel multiflori)

unde unicaulis vel multicaulis dicitur) est vel alimentaria, vel coronaria, vel medicamentaria.

85. Ex alimentariis sunt (nec enim omnes citamus) primò sponte nasceus gramin, viridans solum, non sementans: dehinc *sativa*, olera, & *fruges*, ferentia semen & florem; aliqua etiam, fructu.

86. Gramineæ herbar sunt, *muscus*, utilis oppilandis rimis: *carex*, molesta fenissetis acie suâ: *centinodia* (polygonum) serpens humi: *trifolium*, aliaque infinita.

87. Olera nobis præbent ad comesturam *folia*, vel *radices*, aut *fructus oleraceos*.

88. *Folia* præbet *lactuca*, *artiplex*, &c. imprimis verò *brassica*; quæ prius *sata*, post transplantata, fit capitata: succrescens verò in caulem altior, & extensa *folia*, dicitur *crambe*: sed *asparagus* dat *thyrsos*, *scolymus* capitella.

89. Longiusculas *radices* suppeditant, *rapum*, *naphus*, *rapphaus*, quæ alben; *pastinaca*, quæ pallet; *liser*, quod flavet; *beta*, quæ rabet: at bulbosas *radices* dat *cepe*, *allium*, *porrus*: (hæ bulbaceæ habent loco foliorum thallos:) resolvitur-

que *bulbus cepe* in *tunicas*, *bulbulus alli* & *porri* in *nucleos*.

90. *Fructus oleracei*, *cucumeres*, *melones*, *pepones*, sunt ferè cylindraccâ formâ: quorum maximum genus, *cucurbita* est. *Fragaria* dat *fraga*.

91. *Fruges* adferunt *grana*: *spicæ* quidem in *spiciis*, paniculatæ in *paniculis*, siliquatæ in *siliquis*: quarum istæ & illæ *frumenta* dicuntur, hæ *legumina*.

92. *Frumenta* erigunt se in culmum, interstinctum geniculis; cacuminant verò se, aut in *spicam*, soventem *granum* glumis, præmumentemque aristis (quanquam sunt & *muticæ*) ut *triticum*, *hordeum*, *ador* (*spelta*, &c.) *triticum* *lodicum*: aut in *paniculam*, complectentem *granula* fasciatim, ut *avena*, *oryza*, *milium*, *panicum*, *sagopyrum* (*frumentum* *Saracenicum*.)

93. *Legumina* habent *scapus* debiliorem, tamen etiam *geniculatum*; pro *spicis* autem *siliquas*, includentes *grana* *vulvis*, ut videre est in *saba*, *piso*, *ervo*, *phascolis*, *lupino*, *vicia*, *leate*, *cicere*.

94. *Additamenta frugum* sunt

icas, sunt, *linum*, *canablis*, & *urtica*,
n nu. flamine commendabiles.

95. *Ad escarias pertinent*
eucac. *condimentariae*: quæ conditio-
sunt ni dant aut folia; ut *acetosa*,
quoc. *endivia*, *nasturtium*, &c. aceta-
eucac. riis servientia; aut granula, ut
ga. *foapis*, *cuminum*, *carum*, *ane-
thum*, *anisum*, *fœniculam*, *cori-
andrum*; aut flores, ut *crocus*;
grana: aut radices, ut *raphanus major*,
pani- *calamus aromaticus*, *galanga*,
quar. *gedoaria*, *zingiber*, &c.

96. *Coronariæ herbulae* sunt
legat. floridæ & odoratæ, è quibus
se in *vient fœta*, *coralla*, *servias*, pro
geni- *ulfafactoriis*: nimirum *viola*,
se, aut *peonia*, *caryophyllus*, *amaranthus*,
grana *amaracus* (*maiorana*,) *lilium*,
que a- *tulipa*, &c. *Isatis*, (ex qua con-
& mu- *ficetur Indicum*,) & *rubia*, tin-
dicum, *ctoriæ* sunt.

97. *Medicamentosarum* ali-
cum la- quæ sunt hortenses, ut *hyssopus*,
a, com- *levisicum*, *mentha*, &c. aliquæ
ciatim, sylvestres, ut *angelica*, *lilium*,
pani- *corvallium*, *scolopendrium*, &c.
nentum, ceteræ f rē campestris, *betoni-
ca*, *centaurium*, *cichorium*, *enula*,
scapum *melissa*, *plantago*, &c.

98. *Aloë*, *helleborus*, *rhahar-
arum*, *senæ*, sunt purgantes:
ana val- *aconitum*, *cicuta*, *napellus*, ve-
a, pifo- *nenatæ*, radicibus eruncandæ:
vicia, *capitulum nigri papaveris* vul-
frugum *neratum*, destillat *opium* quod

vim habet soporandi, & stupe-
faciendi, imò & enecandi.

99. Postremò, quædam her-
bx innascuntur aquis, & su-
pernatant, ut *alga marina*, *lens*
palustris, *tribulus aquaticus*; sed
fistulosa spongia, sub aqueis sa-
xis supernatat, etiam indè ex-
empta, bibula est.

CAP. XIII.

Frutices, fruticeique fructus.

100. Stirps lignescens, &
multiplice caudice fruticans,
appellatur *frutex*; quorum no-
tiores tibi referam.

101. *Corylus* fert nûces a-
vellanas; *prunellus*, *pruna* sil-
vestria; *sambucus*, baccas sam-
buceas; *paliurus*, baccas paliu-
ri; *rosa*, rosas; *canirubus*,
agrestes rosas, & postea baccas
cynosbati.

102. *Vinifera vitis* proferit
vinaceas uvas: *spinifera vitis*,
uvas spinas, (crespinas;) *oxyacantha*,
berberes; *ribes*,
S. Johannis baccas; *rubus* (hu-
mi-rubus,) mora rubi; *rubus*
Idæus, mora rubi Idæi; *cappa-
ris*, capparès.

103. *Caratonia* dat dulces
siliquas; *Cinnamomum*, cinna-
mum,

mum; *glycerhiza*, mellitam
radiculam: sed *hædera* arbores
scandens exedit eas.

104. *Balsamum*, odoratissi-
ma arbuscula, si inciditur vi-
treis officivæ cultellis, (nam
ferro incisa emoritur) eliquat
opobalsamum, succum pretio-
sorem auro.

105. *Gossipium* fere quid-
dam non abssimile nuci, quæ
dehiscens, detegit circa nu-
cleos glomum lævæ inculca-
tum: quem redord ri, & inde
conficere lina gossipina, est
muliebris labor.

106. Isti palustres etiam
sunt fruticosi: *juncus* palmi-
pedalis: *scirpus* (canna) tri-
cubitalis, gerens in summita-
te typhas, qui cum sit enodis
& mollicellus, texuntur ex
illo *scirpæ*, *canistra*, *matæ*:
tandemque lignosa & nodosa
arundo.

107. Quæcunque paulo mi-
nora sunt fruticibus, *suffruti-
ces* vocantur: ut *ruscus*, & re-
liqui cardui; itemque *citulus*,
erica, *nardus*, *lavendula*, *ruta*,
salvia, *rosmarinus*, *absinthium*,
artemesia, & *myrtillus*, ferens
nigra & rubra myrtilla seu
vaccinia, &c.

CAP XIV.

Arbores, arboræque fructus.

108. Stirps in altum ex-
crescens, & è stipite expan-
dens robustos ramos, obtegens-
que se frondibus, *arbor* est,
circumsecta *cortice*: sub quo
reperies *librum* & *albuminum*;
mox ligni *pulpa*, & inpen-
tissima *puipa medullam*.

109. Quædam habent li-
gnum interveniis distinctum,
ideoque *fissile*; alix *lentum* &
flexile; alix *rigidum* & *fragile*,
pro vario usu.

110. *Folia* sunt omnibus
venosa, multis *lanuginosa*, ple-
risque per ambitum *crenata*
(*serrata*:) decidunt sub hye-
mem, vere regerminant, præ-
terquam gummosis, *buxo*, *taxo*,
& aliis, quæ semper virent.

111. Quædam sunt umbri-
feræ, ab exuberante copia vi-
ridantium foliorum, opacantes
viræta: ut *tilia*, *platanus*,
acer, *fraxinus*, *ulmus*, & cætera
latifolia.

112. Steriles ministrant vel
pabulum loco: ut *alnus*, *betula*,
fagus, *ornus*, *populus alba*, *popu-*
lus:

lus nigra; vel materiam ædifi-
ciis: ut *quercus*, *pinus*, *larix*,
cedrus, &c. vel vimina, quo-
rum contextione *corbes* & *crates*
sunt, ut *salix*, *ligustrum*,
&c.

113. *Pomifera* sunt notissi-
mæ fructiferarum, habentes
fructum extrinsecus intestum
molli corticellâ, intus vel gra-
natum vel ossiculatum.

114. Granata poma sunt,
ficus, *pyrum*, *malum*, (quod vel
vulgare est, vel *aureum*, *citrinum*,
Punicum, *Cydonium*) *mespilum*,
sorbum: ossiculata sunt, *cera-
sum*, *prunum*, *Persicum*, *Ayme-
niacum*, *oliva*, *cornum*.

115. Proximæ pomiferis
sunt *nucifera*, quæ sub cortice
duro occultant nucleum inclu-
sum putamini, ut *inglans*, *amyg-
dalus*, *castanea*; sed è *palma* ac-
cipies dactylos, ex *abiete* strobi-
los, è *quercu* gallas; è *subere* &
ilice, glandes; è *fago*, glandes
faginas.

116. *Baccifera* sunt, quæ
racematim ferunt baccas mol-
liores, *morus*, *laurus*, *sorbus sil-
vestris*, &c.

117. *Aromatifera* sunt nobis

innominata: quæ progignunt
piper, *caryophylla*, *auces myristi-
cas* (seu *moschatas*) *macidi* in-
clusas, alióq odoriferos fru-
ctus, è quibus condituras pa-
ramus.

118. *Resinosæ* sunt *pinus*
& *picea*: è quibus *resina* exstil-
lat, ex hac autem eliquatur
pix & *anagia*; & *lentiscus*, ex
qua colligitur *mastiche*: &
terbinthus, è qua fit *terebin-
thina*: & quæ *myrrham*, *thus*,
camphoram, cæterâque gummi
exsulant.

119. Vis scire quomodo
fructificent? Ange omnia *sur-
culus* gemmat, tum *gemma* hi-
ans protrudit florem, (in *ficu*
prorumpit *grossulus* sine flore;
in *corylo* *julus* ante gemma-
tionem) tandem *fructus* (pe-
tiolo pensilis) crescit, donec
maturescat.

120. Arboretum frequens,
est *sylva*: quam amœnè viridi-
catam, dices *nemus*; densam &
inviam, *saltum*; disparatam &
intercisam, *recrecentemque*,
sylvam cœduam; opacam & in-
cœduam, *lucum*: speciatim au-
tem, *quercetum*, *pinetum*, *betu-
letum*, *salictum*, &c.

CAP. XV.

*Animalia in genere, & in specie
rudiora: palpitantia, re-
pentia, serpentina.*

121. Quod est præditum
*vitâ, sensu, & libero motu, est
Animal.*

122. Vitam accipiunt na-
scendo, continuant nutriendo,
propagant sui simile gene-
rando: ideoque sexu discreta
sunt.

123. *Sensum* exercent (po-
tissimum alimenti cau-â) *tau-
gendo, olfaciendo, gustando, au-
diendo, videndo.*

124. *Motum* adhibent (ad
prosequendum bonum & fugi-
endum malum, alata volando,
pinnata natando, pedata gra-
diendo.

125. Quando animal se non
mouet, tum aut *cubat*, prostra-
tis membris; aut *sedet*, sub-
stratis inferioribus, arrectis-
que superioribus; aut *stat* to-
rum erectum, super pedes suos
se æquilibrans, aut fulcimento
alicui connitens.

126. Quædam tamen ani-
malcula promovent se *p. lpi-
tando*, iuntaxat, aut *rependo*,

vel *serpendo*: eum sint veluti
rudimenta animalis generis;
ut *conchæ, vermiculi, serpentes.*

127. *Concha*, inclusa con-
chis testaceis, (quibus caro
exsanguis & viscosa arctissime
adhæret) dimouet se paulatim
(sub aquis) levi palpitatione:
quarum apprime sunt *ostrea
succulenta, concha margaritifera;*
& *purpura*, purpureum succum
exomens.

128. Tardigrada *chocblea*
circumfert secum testaceam
suam domunculam; putatur
exerere oculis, sicut & *limax*:
sed habent cornicula, quibus
prætentant iter.

129. *Vermes* repunt con-
volutione & evolutione cor-
pusculi; è quibus rebus gigni-
untur, ex iisdem quærentes
nutrimentum, erodunt eas:
acarî ceram, termites carnem,
*tineæ vestes, blattæ libros, te-
redines (cossî) ligna, lumbricî*
*uvidam terram, voluoces (con-
volvuli) vitem, curculiones*
*frumenta, erucæ plantas, bom-
byces mori folia, &c.*

130. Sed *insecta* sunt expe-
ditiora, quibus dati pediculi:
ut

ue *pediculus* (pedunculus,) *lepidium* progenitor; *p. lex*, saltator; *vicinus*, canibus infestus; *cimex*, parietum & cubilium (præsertim abiegnorum) graveolens perreptator; *oniscus*, adhaerens humescentibus muris; & *scolopendra* (dicta centipes, & millipeda à pedum multitudine) *formica* denique circa victum comportandum semper actuosæ; & *aranea*, tenuissima aranea necantes, quibus muscis infidentur.

131. *Serpentes*, oblongum corpus adepti, serpunt arcuatâ ejusdem corporis sinuatione: ut sunt, *anguis* communis; *coluber* sylvaticus; *natrix* aquatica; *aspis* venenosissima; *jaculus* vibrans sese ex arboribus in obvios; *vipera*, quæ sola parit catulos vivos; *amphibana* item, porrò ac retrò gradiens; & *basiliscus*, tam nocivus, ut solo visu necet: *draco* denique alatus serpens.

132. Solent serpentibus adnumerari, tamq̃si sint gressiles; *lacerta*, habens lacertosos pedes; *seps*, huic consimilis, sed minor; *stellio*, maculis au-

reolis picturatus; & *salamandra*, tam frigida, ut exstinguat ignem; *scorpio* denique, flexuosâ caudâ infligens lethiferos ictus.

CAP. XVI.

Aves, aliaque volatilia.

133. *Aves* sunt animantes æeris, quæ vibratu alarum & caudæ volant quò volunt: omnes pennatæ, plumatæ, rostratæque: (excepto *vespertione*, qui pilosus & dentatus est, alâsque membranaceas habet.)

134. Omnes item *bipedes* sunt (etiam *manucodiata*, quam esse apodem falsò perhibebant) sed grandiores ambulant solummodò; minores saltitant tantummodò; mediocres utuntur & incessu, & saltatu.

135. Rostrò petunt cibaria, referciuntque ingluviem: & quamvis pitissent, nulla tamen mingit, quia humiditas diffuit in plumas vapore plenas.

136. Nidificant communiter in locis inaccessis: (*halcyon* dicitur nidulari in ipso pelago, tranquillo tunc æquore:) tùm ponunt *ova*, (quæ subter testa occultant albumen & vitellum) atque his postea incubando excludunt

imp. v.

implumes pullos; quos vocamus, dum pipiunt, *pipiones*.

137. *Syruthio* est maxima alitum, ob vastitatem corporis haud subvolans; *regulus* minima, sepes circumvolitans; *aquila* generosissima, absque nictatione solem inuens; *pupa* despicatissima, cristata quidem, sceda tamen, quippe stercoreibus victitans; *pavo* formosissima, spectosam suam caudam subinde rotans, & superbiens; *noctua* deformissima, cum reliquis nocturnis, ut, *bubone* ominoso, *asione* aurito, *ulali* sibilili, *alucæ* ferili.

138. Ceteræ volucres sunt vernaculæ, vel advenæ; campestræ, vel sylvestres, aut aquaticæ.

139. Nostræ vernaculæ rursus spantur simeta; exempli causa, *gallus*, certis horis cantitans, & in suo sterquilinio cristam erigens & cucuriens, cum gracillantibus gallinis, totaque gallinacea pullitie: tum *gallo-pavo*, gerens in capite *carnosam* vittam, & sub rostro *paleam*, irato valde rubentem, cum sua *melægrido*: & *columbus* cum *columba*, pulchelli, si plumpedes.

140. Domesticis annumerata, quæ gaudent habitare circa rudes: ut *hirundines*, veris nunciatrices, *passeres* salaces, &c. *monedulas* item, *cornices*, *picæ*, & in turribus nidificantes *timunculos*: & ex aquaticis, *anseræ*, atque *anates*.

141. *Campestræ* sunt; *alauda*, in aëre se vibrans, & cantillans; similisque huic *cassida* cirrata; *corvina* caudâ curtâ, (ideoque parum volitans, & cum vociferatione:) *perdix*, palato gratissima; & *tarda*, tardivola; & *grues*, admodum congruè advolantes; (nempe cuneatim, unâ prævolante.)

142. *Sylvestrium* majores sunt; *tetraones* surdi, *phasiani* discolores, *attagenes* coryletis gaudentes, *columbi* feri, (*pallumbus* torquatus, & *livia* rubido pede) *cuculus* qui cuculando se prodit; castusque *turdus*.

143. Minores distinguimus gustu; *ficodula* enim vescitur *ficubus*, *merops* apibus, *rufecula* muscis, *curruca* vermiculis; *picus* arbores rostrando, delitescensque bestiolas extrahendo, *isidem*; *turdus* pascitur

baccis

baccis juniperinis, (dicitur cacare sibi perniciem, quia viscum pullulascit è ramo quem conspurcat.)

tiabilis (ingluvie sub ipso mox rostro propendula;) *pelicanus* rostro latissimo; *butio*, bovis instar mugiens; *querquedula* semper natans; *mergus* crebrò urinans, ut & *fulica*.

144. *Minime* sunt cantrices: ut *luscinia*, suavissima modulatrix; *parus*, parùm minuriens; *fringilla*, frigore fritinniens; *galbula*, flavescent; tum *luteola*, victitans semine papaveris; *linaria* lini; *carduelis* cardui.

148. *Cæteræ piscivore* (non tamen palmipedes, eoque duntaxat circumvolantes aquas) sunt; *ardea* tortili collo; *ciconia* cæstruens spineos nidos in tectorum pinnaculis; *gavia* piscatrix; *motacilla*, indefesse motitans caudam.

145. *Psittaci*, *sturni*, *merule*, fuescunt imitari humanam vocem; *vanellus* est cristatus & clamorosus.

149. *Insecta volantia* sunt, tum aculeata: *apes*, *vespæ*, *cra-brones*; (fuci carent aculeo:) tum rostello fodicantes, ut *muscæ*; inter quas *culices*, *tabani*, & *asili*.

146. *Rapaces* sunt carnivore, & solivagæ; quæ prædando uncis unguibus & rostro, alias dilaniant: ut *accipiter*, qui resupinatus evolat rectâ cælum versûs: eique congeneres; *nisus* fringillarius; *falco* belle oculatus; *buteo* ignavus; *milvus* pullatorum raptor; *vultur*, solis morticinis pascens, sicut & *corvus*.

150. *Cicadæ* indicant stridore suo scænisecii tempus; *locustæ* sunt populatrices segatum; *papilioes* disseminatores camparum; *grylli* strident noctu; *hepioli* advolant lucernis.

147. *Aquaticæ* sunt palmipedes (natandi causâ:) ut *olor* candidissimus; *onocrotalus* insa-

151. *Cicindela*, *bruchii*, *scarabæi*, *scarabæi cornuti*, *charides*, &c. integunt alas virginis.

CAP. XVII.

Pisces, aliaque natilia.

152. *Pisces* habent loco pedum *pinnas*, quarum remigio natitant; loco colli *branchias*, quibus lympham ore immisfam emittunt, & sic veluti respirant: intus *vesicam* turgidam, ad facilius fluitandum; quæ si rumpitur, perit ad nandumabilitas.

153. Plerique sunt squamosi; atque in his femellæ habent *ova*, masculi *lactes*; alii glabri, lubrici, oblongi, ut *anguilla*, *conger*, *murex*, *lampetra*, *mustela fluviatilis*, & reliqui de anguino genere.

154. Inter *fluviaticas*, maximi sunt, *silurus* bucculentus; *acipenser* mucronatus; *Huso* cartilagineus, grandescens usque ad longitudinem viginti quatuor pedum: minimi vero, *apua*, *cobitis aculeata*, *cobitis barbatula* (fundulus,) *gobius*; dehinc *alburnus*, *perca fluviatilis*, *trutta*, *thymallus*, *barbus* (nullus) *mugil*, &c.

155. *Lacustes* ac *piscinales* sunt; *lucius*, *carpio*, *ciprinus* *latus*, *tinca*, *coracinus*.

156. *Pelagici* sunt; *halices*, quæ salitæ in tinis afferuntur; & *passeres*, qui arefacti differuntur; & *asellus*, qui esui non est nisi contrusus; & *salmo*, in flumina exspatians; & *raia*, pinnis in orbem expansis; & quidam volatici pisces, &c.

157. Omnes isti sunt ovipari; *ceti* autem vivipari; ut *phoca*, *delphinus*, *orca*, *stator*, & *balena*, quàm scribunt reperiri trecentarum ulnarum; habet tamen hostem *xiphiam*, qui assultans, eam cuspidatissimo rostro compungit, tandemque conficit.

158. Sunt & *araneæ marinæ*, nec sanguinem habentes nec spinas, (mollia aquatilia vocant) ut *polypus*, octo brachius prælongis metuendus; *loligo*, emittens atramentalem succum, nè videatur, & capisatur.

159. *Cancris* sunt natalia crustata, denis pedibus binis, quæ chelis instructa; *cammari* sunt cancri prægrandes (tricubitales); *cayabi* rotundi; *squilla*, minutuli cancelli.

160. *Insecta* elementi huius

aleces, jus sunt; *hirudo*, affigens se
cuti nudipedis, exsurgensque
diffuse linguâ bisulcâ sanguinem; *ti-*
pula, tantâ levitate super aquam
curfans, vel flans, ut non de-
adat; *feta aquatica*; equinum
crinem referens.

CAP. XVIII.

Quadrupeda; primum mansueta
pecora, & jumenta.

161. *Quadrupeda* progene-
rant fœtum vivum, aluntque
lacte uberum; grandiora uni-
cum, & rariùs; minutiora
plures, & frequentius.

162. Pro integumento ha-
bent, vel pilos, vel villos, vel
lanam, vel setas, vel squamas;
pedes autem vel digitatos, ar-
matos unguibus, ut (*canis*,
kc.) vel ungulatos; & quidem
ungulâ vel solidâ (ut *equus*)
vel bisulcâ (ut *bos*.)

163. Quædam sunt cornuta,
arantque superioribus denti-
bus; (quia materia horum
transit in cornua;) quocirca
uminant cibum, habentque
quatuor ventriculos contigu-
os, rumen, reticulum, echinum,
masum; demumque intestina,
& adipis loco sebum.

164. Quædam sunt mansue-

ta, sub hominum curâ viven-
tia pecora & jumenta; alia fe-
rocia sunt, feræ refugientes ho-
minem, queritantésque sibi
ipsis pastum, & se ab dentes per
loca latebrosa.

165. *Pecorum* maximus est
taurus, paleari pendulo nota-
bilis; *vacca* pragnans dicitur
forda; nondum fœta, *juvenca*;
viculus grandescens, *buculus*,
vel *bucula*.

166. Minorum pecudum
sunt, *oves* lanosæ, cum *agnis*
subrumis & abrumis, *arieti-*
bûsque petulcis; qui vexati a-
rietant, etsi cornibus mutili,
quales sunt sectarii *verveces*.

167. *Hirsutus hircus* ca-
stratione fit *caper*, hic & illic
arutco spectabilis; petulan-
tos *hædi* circumcursitant *ca-*
pram.

168. Setosi sunt *porci*, qui
necum castrati vocantur *ver-*
res; exsectii, *maiales*; *porcelli*,
sugentes *serosæ* fumen & co-
lostram, *nefrædes*; depulsi à
mamæ, *delici*.

169. Jumentum est pecus
operarium seu veterinum; in-
ter quæ maximus gibbosus *ca-*
melus, quò vehiculi vice utun-
tur; huic proximus *equus*, ju-
bâ insignis, licet ferox, cæci.

trans, effrenis & indomitus; domatur tamen, ut fessori obtemperet: præsertim *cantherius* factus, ubi & hinnire desinit; sed pandus *asellus* servit oneri bajulando, ruditque cum ab agasone vapulat.

170. *Canes* & *feles* sunt nobis custodes: illi pecoris, contra fures; hi penoris, contra mures.

171. *Canis* enim prodit advenam latratu; improvidèque appropinquantem mordet, (præsertim *catenarius*) vel ad minimum baubatur; si irrites, diducto rictu ringitur; si percutias, quiritatur: sed rabidus morfu reddit hydrophobos, latrantes more catellorum.

172. *Catus* perreptans angulos domûs odoratur ex muscerda mures (quos muscipula non capit;) tum insidiosè caestat, discerpit, devorat.

CAP. XIX.

Quadrupeda fera: & amphibia.

173. *Feræ* majores dicun-

tur *belluæ*; crudeliores, *bestiæ*.

174. *Elephas*, maxima belluarum, dicitur terreri aspectu musculi, grunnitûque porcino: habet duos dentes quadricubitos, qui dant candidissimum *ebur*, pabulum verò attrahit *proboscide*.

175. *Rhinoceros* est corpulentia ferè aequali, indutus squamis ossis, & gerens in naso acutum cornu: quò solet transfodere ventrem *barri*, dum cum illo præliatur.

176. Dehinc sunt *feri boves* bicornes, *bubalus*, *urus*, & *bonasus*: sed hic habet cornua ad oculos flexa, ad pugnam dum inutilia.

177. *Unicornis*, spectandus cornu unico bicubitali, incolit abditissima deserta; neque capi potest, ob incredibilem pernicitatem.

178. Ex gestantibus ramosa cornua, *alces* est maxima, habens tergum infecabile præduritie; tum *rangifer* jubatus, velocitatèque tantâ, ut decurrat diurno cursu supra octingenta stadia, per nivem & glaciem.

179. *Cervus* præagilis, gestans

stans cornua decidua quotannis, (regnuntur enim; sed *cervæ* nulla sunt) solus è brutis lacrymatur moriturus.

180. *Damæ* cornua lateſcunt: *ibici* in dorsum reflectuntur: *rupicapre* sunt obunca, ut auxilio horum infiliat rupes, defiliatque indemnis: *capreolus* (cum sua *caprea* & *hinnullis*) est minimus corniferorum.

181. *Bestiæ* non sunt cornutæ; sed armatæ unguibus ac dentibus, quia non herbaticæ sunt, sed carnivoræ: *leo* robustissimus harum, armisque hirtis, rugit formidolosè.

182. *Pardus* dimittit prædam, quam non assequitur saltu terno; habet pellem distinctam maculis nigris: *pardalis* paululùm diversam, interalbicantibus punctulis.

183. *Tigris* omnium fævisſima, (& ipsa maculosa,) dicitur adeò efferari sonitu tympanorum, ut dialaceret seipsam acta in rabiem: *lynx* aliquantò minor corpore, haud dispar ferocitate, & visus præacuti, tergorèque colorato.

184. *Ursus* villosus continet se per hyemem in spelæis sine victu: *ursa* refingit catu-

los circumlambendo, quia semiformes nascuntur.

185. *Lupus*, voracissima bestiarum, famelicus ululat: *vulpes*, gulosa & dolosa, nunquam cicuratur; vernò glabrescit, ac fit depilis.

186. *Onager* perhibetur pasci vento, si herbæ desint: *asper* pastus radicibus, spumat rostro, frendensque dentibus ferit vertagos & venatores; interimit etiam quandòque.

187. *Simia*, (sola quadrupedum experta caudæ) est ridicula imitatrix operum humanorum: ut & *cercopithecus*, qui tamen caudatus est.

188. *Lepus* (quo nihil timidius) dormit oculis patentibus; ac siquid strepit, mox territus arrigit aures, vel proripit se & confugit ad dumeta; si non potest aufugere, & capitur, vagit. *Cuniculo* nihil fecundius; ut qui non tantùm crebrò foetat, sed & superfoetat.

189. *Erinaceus*, viò periculo, convolvit se in globum, erigit-

erigítque aculeos, nè prehendí queat: *hystrix* ejaculatur suos aculeos veluti spicula, vulnerátque insequentes canes.

190. *Gazela* exsudat fragrantissimum moschum: nec dissimilem huic *catus tibeticus*.

191. *Cati sylvestres*, & *martes*, *martésque scythica*, valent ad pellicea: sicut & *muscula Alpina*, & *mus Ponticus*, & *mus Noricus*, & *viverra*, *musteláque* domestica.

192. *Sciurus* facit sibi umbellam umbrosâ suâ caudâ, quâ & utitur vice alar, dum transvolat de arbore in arborem: *mele* & *glire* nihil somnolentius.

193. *Sorex*, *ericeus*, universúsque murinus grex (inimici segetibus) cavant sibi foramina, in quibus hibernent; *talpa* suffodiens campos facit grumos.

194. Ad extremum sunt quadrupeda amphibia, incolentia pariter terram & aquam; *fiber* ac *lutra* pilosi, caninæque staturæ (sed ille habens caudam squameam, pedésque posteriores anserinos:) & *crocodilus* movens superiorem mandibulam, inter manden-

dum: & *testudo elypeata*, *radíque* coxans, cum *bufone* venenato, & *calamita* innoxia, &c.

CAP. XX.

HOMO.

195. Hactenus collustravimus classes creaturarum: quibus quia Creator dedit dominatorem, conformatum ad imaginem suam; hunc agendum speculemur! sed intentè, ut, dum alia veniunt in cognitionem tuam, tu nè ignores teipsum; corpore brutis similem, mente ad angelicam excellentiam factum.

196. *Homo* conceptus in utero matris, dicitur *embryo*: editus in lucem, *infans*: impubis, *puer*: pubescens, *adolescens*: puber, assequutúsque terminum staturæ, *juvenis*: tum *vir*: mox provectiore ætate, *senex*: deníque (in decrepita senecta) edentulus *senectio*.

197. Sic è *pupa* fit *pauca*, tum adolescentula, indè *juvencula*, dehinc mulier, tandem annosa vetula.

198. Ita humanæ vitæ curriculum

riculum nihil est, nisi *nasci*, *puerascere*, *adolescere*, *juvenescere*, *virescere*, *senescere*, *mori*.

199. Si attendas ætatis occupationes, *infantia* seipsam ignorat, *pueritia* ludicris transigitur, *adolescencia* curiosis tentatur, *juventus* vanis oblectatur, *virilitas* laboribus fatigatur, *senectus* relabitur ad priorem invalescentiam, (hinc senes dicuntur repuerascere, & esse bis pueri :) donec senilis marcor consumat & consummet vitam, heu quàm fugacem!

200. Interea tamen demandantur nobis hæc magna peragenda, quæ omnia cōtendunt, ut præparemur æternitati, inquam inermittendi sumus: disce igitur TE IPSUM NOSSE, obsecro!

CAP. XXI.

Corporis humani externa membra.

281. Corporis nostri compagem (rationalis animæ habitaculum organicum, tanquam illustre specimen sapientissimi Architecti) nemo satis demirari queat, si articulatim spectatur.

202. Quæ membra bina data sunt, locantur ex adverso ad

latera; quæ *singula*, per medium; *præstabiliora* supremo loco vel intimo; *sequiora* infimo vel extimo.

203. *Capilli* contegunt potissimam partem *capitis*, (rotati in vertice: anteriorem decorat *facies*, è qua dignoscimus personas: in facie autem *frons* eminet, figurâ prope semicirculari, (declinens utriusque in tempora) persilene glabra, paucis hispida, senescentibus rugosa, latis erugata, iracundis caperata.

204. *Oculi* subjacent fronti, mobiles quoque versum, facti è tunicis, & transparentibus humoribus; prominui cernunt obscuriùs, profundiores clariùs: sed *hirqui* sudant, sæpè lacrymas, quotidie gramias.

205. *Pupilla* (circumfusa albo) est speculum, in quo imagunculæ rerum oblectarum resplendent, in forma pupularum: eam humectant *palpebræ* nictando, *cilia* verò, (è crepidine palpebrarum enata) unâ cum *superciliis*, prohibent ut nè quid incidat.

206. *Auriculae* sunt adaptatae *auribus*; *patulae*, ad repercutiendum sonos & cavatae, ad introvertendum anfractibus.

207. *Nasus* incipit ad intercilium, datus respirationis causâ: demittit se inter duas *genas*, discriminaturque in duo spiracula, *nares*, per quas emanans mucus detinetur à vibrissis, ut nè defluat ante munitionem.

208. Infra nasum sunt rubicunda *labia*, apertile *os*; tum *mentum* & *male*; ephēbis lanugine, viris barba intacta; superius *labrum* tegitur mystace bipartito; sed quidam sunt imberbes.

209. *Jugulum* est pars *colli* anterior, *cervix* posterior.

210. *Pectus* turgēt papillis (calidioribus maribus hirtum:) *umbilicus* est in medio ventris; infra hunc *inguen*, cum adjacentibus *verendis*, quæ, ut nudare, ita nomina. re, pudor vetat.

211. *Tergum* habet *umeros*, *dorsum*, *lumbos*, & *nates*, obvolutas clunibus, sessionis gratiâ; ad latera sunt, *axilla*, & *hypochondria*.

Brachia

212. Ab *humeris* dependent torosa *brachia*; hinc flexibiles *cubiti*, (quibus inniti solemus) & *lacerti*; *manus*que perquam versatiles, ut quidvis pro lubitu versare ac informare valeamus: quarum *sinistra* tenet, *dextra* operatur; quamvis hoc se habet apud *scævolas*, contrariè; apud *ambidextros*, indiscriminatim.

213. Manus concava dicitur *vola*; diducta, *palma*; contracta, *pugnis*: habetque *digitos* *quinque*, & quisque *digitus* *articulos* tres, totidemque *condylos*: quorum postremi ex eunt in *ungues*, quibus scabimus, scalpimus, lancinamus, laceramus, (*pollice* preminimus, *indice* monstramus, *verpo* ludificamus, *annulari* annulos gestamus, *auricularis* pro *auris* scalpio est.)

214. Sic infra *coxas* *femora* sunt; sub genibus *crura*; sub poplite *suræ*; à *suffragine* est imus pes, continens *talos* & *calcaneum*, convexam *plantam*, & *solum hallum*que cum *digitis*, quibus subnixi eminentiùs protollimur.

C A P. XXII.

Partes corporis offeæ.

215. *Libene* introspicere

intra anca?

dependens flexi-
biti fo-
nisque
uidvis
infor-
in fini-
ratur
apud
d am-
n.
dici-
con-
digito-
us ar-
e con-
ni ex-
scabi-
amus,
inus,
po lu-
os ge-
auri-
femora
; sub
ine est
los &
antam,
digi-
entius

picere
ranen?

interranea ? videbis mirabilio-
rem structuram microcosmi,
cujus fulcra ossa, circiter tre-
centa sunt : divisa in ossa ca-
pitis, trunci, artuum.

Vide Tab. 5. & 6.

216. Capitis calvaria est pe-
ctinatim veluti consuta, ex
pluribus ossibus : duæ maxil-
læ continent triginta duos
dentes, in totidem alveolis ;
quorum anteriores quaterni
vocantur *incisores*, utrinque il-
lis proximi *canini*, dehinc qui-
ni *maxillares* (seu molares,)
postremò *gemini bini*.

217. *Truncum* constituunt,
in longum quidem spina dorsi ;
supernè verò, *ossa thoracis* ; in-
fernè *os sessibuli*.

218. *Spina dorsi* (ut serviat
corporis flexuræ ac erectioni)
dissecta est in *vertebras* trigin-
ta quatuor : quarum septem
insunt cervici, duodecim ter-
go, quinque lumbis, quatuor
ossi sacro, residuæ sex *ossi coc-
cygis*.

219. *Ossa data pectori* mu-
niendo sunt, inantè *sternum*,
à tergo scapulæ duæ : (quas
cum sterno copulant *clavicu-
læ*, seu jugula, in avibus *furcu-
læ* dictæ :) collateraliter verò
costæ, utrinque duodenæ, om-
nes exeuntes è *vertebris spinæ*,

sed tantum septenæ superiores
articulatæ cum sterno : qui-
nas breviores nothas vocant.

220. *Os sessibuli* vocatur sub
lumbis *os ilium* ; in opposito,
(sub ventre) *os pubis* ; ad late-
ra, quæ femoribus insistit, *os
coxae*.

221. *Artus* sunt manuum &
pedum ossa ; illa impacta sca-
pulis, hæc coxendicibus.

222. *Ossa manûs* unius tot
sunt, quot *vertebræ spinæ dor-
si* : *os brachii* unum ; *cubiti* duo,
(*ulna* & *radius* ;) *carpi* octo ;
metacarpii quatuor ; *pollicis*
tria ; reliquorum *digitorum*
quaterna ; conjunctim, sexde-
cim.

223. Sed in *pede* non nisi
tricena sunt : *os femoris* unum ;
cruris duo (*tibia* & *fibula* ;) *tarsi*
septem ; *metatarsi* quinque ; *di-
gitorum* quatuordecim ; & in-
super *patella genualis*,

224. *Majora ossa* sunt cava
intrinsecus, continentque me-
dullam ; *minora*, non quidem
medullosa, succosa tamen ;
omnia contexta extrinsecus
membranulis.

225. *Fracturæ ossium* sim- pli-

ei commissura glutinantur, ubi sine flexu sunt: sed ubi debent flexi, cohaerent articulationem, per insertum caput alterius *cotylæ* alterius: interposita tamen *cartilagine*, (velut *culcitella*) ne ossa (mutuo contactu & attritu) dolorem sentiant: ac ne etiam violento motu ossa divellantur, aut luxentur, quilibet articulus circumligatur ligamenti firmis-
simis.

CAP. XXIII.

Carneæ partes corporis.

226. Ita est *sceletos* nostri corporis, quem *Caro* circumvestit: at non continuâ massâ, sed (ob diversâs motiones membrorum) dispersita velut in funes, aut fascimina, quæ anatomici vocant *músculos*, & numerant quadringentos quinque: qui, detracta cute, sic apparent. (*Vide typum æneum.*)

227. *Cerebrum* est summum inter viscera, convelatum gemina *meninge*, intra cavernas cranii: in se autem divisum in quatuor cellulas, (vocant *ventriculos*;) & quintum sub occipite, *cerebellum*: à quo *medulla spinalis* exit, & ab hac finem *rami nervorum* divi-

dunt se per totum corpus.

228. *Cava trunci* sunt divisa in duas concamerationes: dissepas ab invicem carne *septo transverso*, (diaphragmate:) supra quod, est *thorax* infra illud, *venter*.

229. Thorax continet *præcordia*: nempe *cor*, inclusum in *pericardio*, unde prodit *aorta* magna, *truncus arteriarum* videndarum per omne corpus & *pulmonem* circumdatum *coram* di, carne rara, cœu spumosa, & bivalvi.

230. Viscera *abdominis* sunt septem: *ventriculus* (cum intestinis substratis sibi) circumdatus *rectus omento*: ad cuius dexteram partem jacet *jecur*, cum vesicula *fellis* oblonga: ad sinistram *ren* & *lien*, & in lumbis duo *renes* & tandemque *urinaria vesica*: omnia hæc circumtensa *peritonæo*; tota vero corporis circumdatur *cutis*, & *cuticula*.

CAP. XXIV.

Humores corporis cum spiribus.

231. Quemadmodum ob-

exple

pus. plentur carne; ita carou-
ur *humoribus*; hos autem per-
teant *spiritus*, effectores omni-
at divi-
m, quæ sunt in corpore.

tionem
carne. 232. *Humor* primarius est
ragma *sanguis*, rubeus & dulcis; tum
horax *pituita* (*phlegma*) subalbicans
et insipida; dehinc *cholera*, bi-
et *pituita* flava & amara; tandem *me-*
clusum *melancholia*, bilis atra & acida.

it aor- 233. Pro præpollentia hu-
um di-
orum inducitur nobis diver-
corpus-
tas *temperamenti*: ut alii di-
m cor-
amur *sanguinei*, calido-humi-
mea, et alacres; alii *choleric*i, ca-
do-
ficci & feroces; alii *phleg-*
matici, frigido-humidi & seg-
nes; alii *melancholici*, frigi-
dis sunt sicci & tristes.

um in- 234. *Spiritus* autem sunt è
circum-
puratissimo *sanguine*, & dif-
fus de-
cendunt se per corpus totum,
vesicu-
illi illud vivificandum & vege-
tam re-
andum: naturalis distillat ex
renes-
pate, per *venas*; vitalis dis-
vesicu-
latur ex corde, per *arterias*; *per-*
animalis dimanat è *cerebro*, per
is com-
trois.

235. Quisque illorum fun-
ctur munere suo peculiari:
aturalis distribuit membris
Spiri-
trimentum; *vitalis* commu-
necat iisdem vivificum calo-
n ob-
am *animalis* dirigit sensum
exple-

& motum: quæ singula, quæ
ratione fiant, edisce.

CAP. XXV.

Functio naturalis.

236. Omnia membra nu-
triuntur *sanguine*: *sanguis* au-
tem fit ex concoctis alimentis,
hoc processu.

237. Alimentum (incisum
primoribus, atque confractum
caninis, si quid durum fuit)
manditur molaribus, mansu-
que demittitur è bucca, per
gulam, in *stomachum*: ubi fit
concoctio prima, hoc est, con-
versio ingesti cibi & potus in
chylum: si quid hic non suffi-
cienter percoctum est, auget
pituitam.

238. *Chylus* defertur (per
inferius orificium ventriculi)
in *lactes*, (lactes sunt gracili-
ora intestina, convoluta in
multimodas spiras, & obvo-
luta *mesenterio*) ibique eliqua-
tur purius: protrusis facibus
crassioribus per intestina cras-
siora, egestisque & ejectis for-
râs, (dicuntur *oleta* & *merda*)

239. Quod autem nutriti-

venam inest chylo, exsugunt *venule mesaraiae*, immittuntque hepati per *venam portam*, ubi peragitur *concoctio secunda* (hoc est, sanguificatio,) amotis inde per tres vias ternis excrementis, serolis, turbidis, perustis.

240. Nam quod seorsum est, id meat ex hepate (per *venas emulgentes*) ad *reces*, ulteriusque per *venas albas* (*ueteres*) ad *vesicam*: cui *urina* instillatur, & exinde mendo emittitur.

241. Quod turbidum est in sanguificatione, id trahit ad *felicem*, receptaculum atræ bilis; immittitque rursus intestino crasso, per *venulas certas*.

242. Tandem *vesicula fellis* receptat inflammatores *portuunculas* (sanguinis) & transmittit eisdem ad *intestina*, quæ inde stimulantur ad egerendum *stercora*.

243. Sanguis sic jam purificatus, digeritur per *venam cavam*, dimittentem *ramusculos* quoque versus, ubi fit *tertia concoctio*: dum quodvis *membrum* bibit rorem illum

sanguineum exstillantem, & assimilât sibi lenta agglutinatione, atque sic accorporat.

244. Excrementa hujus *tertiæ concoctionis* sunt impuritates collectæ *membratim*, expellendæ per *poros cutis*, & alia *emuntoria*: (puta per *sudorem*, *sputum*, *mucum*, *stermuntationem*) ut ne faciant putrescentes morbos.

245. Ergo quodcumque *membrum* est indigum alimentis, sollicitat suas *venulas*; illæ *venas*; hæ *jecur*; *jecur* *venas mesaraicas*; hæ *ventriculum*; *ventriculus* verò corrugat se, si non habet quod det: & hoc est, quod vocamus *esuriem*; *sitim* autem, cum opus est alimentum humido, faucésque ardeant.

CAP. XXVI.

Functio vitalis.

246. *Cor*, fons vitæ, excoquit (ex purissima portione sanguinis) flammulam, *Spiritus vitalis* dictam, distribuendam per *arterias* in omnia membra.

247. Pálpitat autem per calore continenter: ut experiri potes ex contrectatu *pectoris*, *arteriarumque pulsus*, præsertim

præsertim ad carpos, & ad tempora.

248. *Pulmo* ergo illi adjacens, attrahit (distendendo se) instar follium) frigidiusculum aërem, eumque afflando cordi refrigerat illud; rursumque se comprimendo, & tepefactum aërem reslando, egurgitat fuliginosos halitus: quod *spirare* & *respirare* vocamus.

249. Quæ res cum deserviat vitæ sospitandæ, factus est canalis ille (à faucibus oris in pulmonem descendens) ex cartilagineis annulis: ut possit patere semper, claudi nunquam, ne respiratio intercipiatur.

250. Sed hæc *arteria aspera* est simul vocis instrumentum: quippe cujus summitas, *guttur*, habet rimulam fistulæ similem, in quam aër impulsus sonat; acutius vel gravius, prout annulus *tracheæ* se progerens (superior aut inferior) à *larynge* distantiam facit.

251. Articulatam vocem facit: varius allisus soni (ad linguam, palatum, dentes) variæque configuratio oris.

252. Indè est quòd brutorum voces multisonæ, & tamen unisonæ, sint: anguis enim tantum *sibilat*, *aquila clamat*.

git, *ciconia glomerat*, *cornix cornicatur*, *apis bombylat*, *bos boat*, *taurus mugit*, *ovis balat*, *porcus grunnit* aut *quivitat*, *vulpes gannit*, *ursus murmurat*, &c. pitces carent voce, quia carent pulmone ac trachæa.

253. At Homo potest aliter atque aliter sonare; dum tristis *suspirat*, ægrotus *gemit*, impatienter dolens *plorat* & *ejulat*, tacitè loquens *missat* aut *susurrat*, sonorè *clamat*, &c.

254. Quia verò *trachea* non potest tolerare aliad præter aërem (alioqui mox tumultuatur, tussiendoque expectorare molestam rem quærit) additum ibi operculum, *gurgulio*, obturat laryngem tum, cum alimentum *œsophago* ingeritur, ne aliquid influat.

255. *Tonsillæ* sunt dux fungosæ glandulæ, ibi ad *uvulam* fixæ; veluti fontes salivæ, ad linguam semper salivandum.

CAP. XXVII.

Functio animalis, cum sensu, motu, & quiete.

256. Sedes spirituum animalium est in cerebro; unde illi excurrento per nervos, (ad oculos, aures, nares, linguam

guam, & per omne corpus) faciunt, ut quicquid nos contingit, quale sit cognoscatur.

257. Nam caleatne aliquid an frigeat, comperies *tangendo*: humidumne an siccum sit, *prensando*; durum an molle, *comprimendo*; asperum an leve, *attrectando*; grave an leve, *attollendo*; ubi sit in tenebris, *palpando*.

258. Atque iste est primus *sensus*, *Tactus*, quo si afficimur blandè, *voluptas* est; si molestè, *dolor*; si blandulis prensationibus, *tutillatio*; si minutulis compunctiunculis, *pruritus*.

259. Idem spiritus examinat saporés *linguâ*, poroso & nervoso membro: deprehenditque mel esse *dulce*, tel *amarum*, acetum *acidum*, piper *acre*, fructum maturum *sapidum*, immaturum *austum*, labruscum *acerbum*, multaque prorsus insipida: Etque h. c. secundus sensus, *Gustus*.

260. Tertius est *Olfactus*, internoscens odores, hoc est subtilissimas exhalationes rerum: quæ permanendo ad nares, spiritum afficiunt, vel gratè, *suaveolentiâ*; vel molestè, *graveolentiâ*: ut cum adusta caro *exhalat nidorem*; putida

putorem; rancida *rancorem*; (quale esse solet lardum & arvina) morticina *satorem*: omnia enim mucida & situ corrupta, putent, sordent, fetent.

261. In auribus est officina *auditûs*, ubi spiritus discriminat sonos, id est, coagitationes concussi circa se aëris, quas percipiunt auditoria organa; (sunt membranula tensa; & super illam tria ossicula, *stapes*, *incus*, *malleolus*) in quibus aliud vibramen perciet clamor, quàm sibilus, &c.

262. Sonitus percussus & resonans, aut reboans, *Echo* dicitur; modulatus, *cantio*; è fractura veniens, *fragor*; ex elisis, *crepitus*; & si vehementior sit, *fremitus*; valde tenuis, *tinnitus*, &c.

263. *Visu* discriminamus colores: quorum *albus* & *niger* extremi sunt; *luteus* & *cæruleus*; viridisque & *ruber*, intermedii.

264. Albitudinis & nigritudinis gradus ita dignosce: *creta* est candida, *capillus* canus, *ebur* lacteum, *palea* pallida, *asinus* cinereus (seu murinus), *unguis* rufus; *pix* est atra, *Æthi-*

ops fuscus (furyus,) passer pullus, anser aquilus, castanea spadicea (badia.)

istic ea speculari dijudicat; hic illas icones in futurum recondit, & pro occasione depromit.

265. Inter cærulea & lutea discernes, si diges caryophylla *hyacinthina*, violas *anthinas*, sugillationem *lividam*, cyanum *cyaneum*, felinos oculos *cassios* (glauco;) aurum verò est *flavum*, cadaver *lividum*, lupra *rava*, later semicoctus *gilvus*.

266. Inter viridia & rubra sic discrimina: quercetum est *herbecum*, pinetum *prasinum*, pontus *vitreus*, &, cum undat, *venetus*: è rubris sunt, coccus *purpureus*, minium *punicum*, flamma *rutila*, vulpecula *rufa*, leo *fulvus*.

267. Ut autem sentias sentire, dati sunt sensus interni, tres: 1. *Sensus communis* subscindite: 2. *Phantasia*, sub vertice: 3. *Memoria*, sub occipitio: illic spiritus tanquam in specula stans, arripit simulachrum cujusvis rei visæ, auditæ, olfactæ, gustatæ, tactæ;

268. Officium igitur sensus communis est *attendere*; phantasiæ, *imaginari*; memoriæ, *meminisse*; aut, si quid oblita fuit, *reminisci*.

269. Idem animalis spiritus operatur localem motum: dum discursans per nervos, & implens musculos, hinc intendit tendines, inde retrahit: quam intensiorem & attractiorem sequitur motus membri.

270. Fessus autem querit quiescere, ideòque (derelictis sensoriis) occultit se in sua intranea, quod *somnum* vocamus: & sic dormire nihil est, nisi habere sensus requiescentes ab externis operationibus; quò iidem spiritus defessi, & dispersi, & disperditi, se intra se recolligant.

271. *Naturalis* enim spiritus maximè tunc vacat digestionis; *vitalis* reparat nativum calorem; *animalis* seipsum in cerebro vegetans, & suas cellulas transcurrans, in quæ phan-

phantasmata incidit, illa re-
assumit perspeculanda, quod
somnium vocamus.

272. Tempestivus *sopor* re-
creat nos, quia vires auctat;
nimis *vigilia* fatigat, quia ex-
haurit: nec tam impensè de-
bilitat inedia, quam insom-
nia.

273. Qui *dormit*, is o-
scitat & pandiculatur: qui
dormitat, is nictat oculis, &
nutat capite: qui *dormit*, *som-*
niat, & aliquando *stertit*: qui
edormivit, expergiscitur (seu
evigilat,) experrectusque ex-
pergefascit (seu excitat) al-
ios.

CAP. XXVIII.

Mens cum affectibus & con-
scientia.

274. Quia sensus percipi-
unt praesentia tantum objecta
(& quidem superficialiè,) da-
ta est *mens*; hoc est, vis ad ab-
sentia quoque penetrandi, ab-
strusa indagandi, futura prae-
sagiendi: cum arbitrio peten-
di bona agnita, & facultate
audendi concupita.

275. Vocamus vim illam
penetrativam, *rationem*, quae
rerum intellectum quaerit:
vim boni appetitivam dicimus

voluntatem, quae rerum electi-
onem exposcit: vim conse-
candi desiderata nuncupamus
animum, qui rerum potestatem
ambit.

276. Haec tria faciunt dis-
ferre hominem à brutis, imò
homines ab hominibus; dum
alii plus aliis, & melius, in-
telligunt, volunt, satagunt.

277. Nam qui inquit mul-
ta, est *industrius*; qui arripit
rem facile, *ingeniosus*; qui
excogitat, *solers*; qui noscit,
guarus; qui noticiam firmavit
usu, *expertus*; qui rebus novit
uti, *prudens*; qui utitur, *sapi-*
ens; qui abutitur, *astutus*.

278. Contra, qui nihil cu-
rat, est *foecus*; qui nihil per-
cipit, *stupidus*; qui tardè per-
spicit, *hebes*; qui nihil per-
pendit, *improvidus*.

279. Quod quis *sensu* tenet,
id scit; quod *ratione*, id intel-
ligit; quod *fide*, id credit:
sed hic relatio verisimilis fa-
cit *persuasionem*: probata, *af-*
sensum; admissa sine probatio-
ne, *credulitatem*.

280. Quorum causam non
intelligimus, *miramur*; quae

pernoscere volupe est, *rimamur* : sed vera perceptio reidat *scientiam* ; falsa *errorem* ; debilis, *opinioem* ; ex conjecturis veniens, *suspicionem* ; nutans, *dubitationem* ; impedita, *hallucinationem* ; nulla, *ignorantiam*.

281. *Voluntatis* est, bona amare ac velle, mala odisse ac nolle ; si quando fit, ut hæc placeant & illa displiceant, est ex accidenti : tunc enim externa species decipit eam, ut eligat deteriora, & spernat potentiora.

282. Nam ex aberrationibus *intellectionis* veniunt errata *voluntatis* ; & dehinc animi conatus enormes, moliminaque irrita : quia ignorantia boni affert ejus *neglectum* ; satietas, *fastidium* ; præservidus amor, *zelum*.

283. Unde & reliquæ animi passiones, seu *affectus*, veniunt : nam si bona *absunt*, desiderat illa, optat, sperat, pro adipiscendis nihil non tentat ; meruit tamen frustrationem, atque, si videt differri, habet tædium ; si *adsunt*, gemit, lætatur, plaudit, oblectaturque se-

se perscrutando iis ; saturatus tamen rursus illa fastidit ; si *eripiuntur*, tristatur, dolet, queritur, poenitudine affligitur, desperat.

284. At mala inquietant eam magis, quæ *ventura* abominatur, formidat, tremiscit ; advenientia horret, trepidat, aut stupefcit ; postquam *obveniant*, irascitur, mœret, luctetur.

285. In alienis bonis & malis, non semper eodem modo affecta est : ibi enim gratulatur, aut invidet ; hic commiserescit, aut (si perversa est) exsultat & insultat.

286. *Mens* obversa sibi ipsi, & actionibus suis, dicitur *conscientia* : quæ, si pervidet se intellecta & electa bona secutam esse, reprobata verò mala averfatam, gaudet ; sin, pavescit, & fit contra seipsam *index, testis, iudex, tortor*.

CAP. XXIX.

Accidentia præternaturalia, morbi : primo, exteriora.

287. Secundum exteriorum

aspectum, quidam sunt *corpulenti & obese*; alii *graciles, macilent*, & *stringosi*; quidam *formosi*, alii *deformes*, ac *turpes* (gibbus enim, struma, & quodvis tuber, deformant:) secundum interiorem habitudinem alii sunt *firmi*, alii *invalidi*, ac *tenui*.

288. Integræ functiones dant *sanctatem*, læse *morbum*: siue læsio fiat à mala c nformatione membrorum (ut cum maiora & minora sunt iustè, aut malè figurata, aut perperam situata;) siue à solutione continui (ut in *vulnere*, *ulcere*, *luxatione*, *fractura*, *raptura*) siue à vituata crasi humorum (ut in *morbis*.)

289. Malè figurati sunt, *obscipi*, *ceruui*, *capitoes*, *cilones*, *frontones*, *buccones*, *labiones*, *dentones*; & qui habent *nasum aduncum*, vel *reduncum* (retinuum) vel *sinum*; item *gibbi*, *strumosi*, *verrucosi*.

290. Cui sunt parvi ocelli, *ocella* dicitur; *unoculus*, *tuscus*; cernens oculis *contortis*, *coctis*; distortis, *strab*; obliquatis & limis (ac alterutro minore) *patius*; se-

miclausis, & tantum admodum videns, *myops*; non videns ad lucernam, & caligans, *lusciosus*.

291. *Mutus* est impotens *fari*, (à congenita sorditate;) *trahulus* R non pronuntiat; *blasus* malè sibilat; *balbus* hæsitat: *nasutus* putatur odorari acriter; *flaccus* esse *bardus*; *bucculentus* ingluviosus; *cripus* non callescere facilè; *rusus* canescere tardè.

292. *Machus* caret manu; *arcus* habet contractam; *sedigitis* redundat digito; *claudus* claudicat; *pedo* habet pedes longiores debito, *pansa* laticres, *loripes* incurvo; *scanius* talos nimis exstantes; *varus* crura divaricata; *vatus* in medio extorta; *valgus* præcrassas furas; *comperais* sibi atterit genua.

293. *Vulnus* fit cæsum, aut punctum, aut morsicatum, (mordicus; *plaga*, percussione aut contusione; *vibex* verberere; *pustula* uestione; *perai* gelatione; *callus* induratione; sed *livor* est signum *plagæ*; *ci-*

catix superest à curato vulnere.

294. *Ulcus* est subcutanea putredo : cujus suppurationem vocabis *abscessum* ; centrum verò ejus *vomicam* exstillantem pus, tabum, & saniem ; at quod de loco in locum serpit, est *herpes* ; quod circa se carnem exedit, *cancer* ; quod eandem mortuam facit, *gangrena*.

295. *Oreæ*, est suppuratio in naribus ; *reduvia*, ad ungues ; *varioli* & *morbilli*, ubi vis.

296. *Luxatio* fit, cùm ossa emouentur suis acetabulis ; *fractura*, diffinguntur ; *ruptura* accidit membranis ; facitque in peritonæo *herniam* (ramicem,) h. e. procidentiam intestinorum in scrotum, &c.

CAP. XXX.

Interni morbi.

297. Jam denarrabo morbos temperamenti, ordine functionum.

298. *Ventriculus* si nihil alimenti appetit, est *anorexia* ; si plus nimio, *bulimia* (si absur-

da, *pica* ; si assumpta coquitur imbecilliter, fiunt *fluctuationes* ; erumpentes sursum per *singultus*, aut per *ructus* ; deorsum autem per *flatus*, aut etiam *crepitus* : si coquit pravè, *vermes* : si planè non coquit, sed rejicit per superiora, est *nausea* & *vomitus* ; per interiora verò, *lienteria*.

299. Si *intestina* non eji- ciunt, dicitur *obstructio* alvi ; si cum torminibus in ilibus, *ileos* (seu *iliaca passio*, & *volvulus*, ubi cibus stercoribus permixtus rejicitur ore ;) si in intestino crasso, colo, *colica* ; si verò dejectio nimie crebra est, *diarrhœa* ; si sanguinolenta, *dysenteria* ; si pauca, & cum difficultate (aut inani conatu egerendi) *tenasmus* ; si sursum & deorsum, *cholera*.

300. *Mesaraicarum venarum* obstructio, dat *inflammationes*, *melancholiam hypochondriacam*, & *lentas febres*.

301. *Hepar* si generat sanguinem aquosum intercutem, fit *hydrops* ; si semicrudum, *cachexia*, & *pallor* ; si nimis acrem, *scabies* & *papulæ* ; si que occulta malignitas se admiscet,

fect, *scorbutus*, *lues Venerea*, *lepra*.

302. *Fel* inficiens sanguinem, efficit *aurigiem*, (flavum scilicet icterum aut nigrum,) gracilitatem, tabem: *lien* verò multas feces colligens, inducit sinistro lateri *tumorem* & *schirrhum*: eandem autem derivans ad ani exitum, *hemorrhoides*: aliquando cum *proidentia ani*, aut *fico*.

303. *Serum*, detentum diutius in urteribus, facit *lumbaginem* in renibus & vesicæ, *calculus*; suppressa verò *urina*, excitat *ischuriam*; dissilis, *dysuriam*; guttatim exiens, *stranguriam*: sanguinea, *cruciatam mictionem*; immoderata, *diabetes*.

304. Assimilatio sanguinis delati ad membra nulla, aut paulula, affert *marcorem*; nimia, inflationes & inflammationes (quas vocamus inconfillis *anginam*; sub lingua, *ranulam*: in venis, *varicem*; in cute ubivis, *erysipelas*): prava, *impetigines*: in facie *licenes*; alibi *vitiligines* (lentiginis): inque capite *porrigines*: sed *alopecia*, *calvities*, *canities*, sunt à defectu humidi radicalis.

305. Reliquæ coctionum ascendunt ad caput, indeque defluunt in partes subjectas, faciunt *destillationem* (catarrhum): quæ, si delabatur ad oculos, facit *lippitudinem*; si ad fauces, *gravedinem*; si ad tracheam, *raucedinem*; si exulcerat pulmonem, purulentæque excretio adest, *phthisis*; si denique falsa illuvies detrudatur ad articulos, *arthritidem*: quam vocabis in manu, *chiragra*; in pede, *podagram*; in genu, *gonagram*; in coxendice, *sciaticam*.

306. Motus cordis intensus ducitur *palpitatio cordis*; nullus, *animi deliquium*; respiratio difficilis, *anhelatio*; nimis frequens, *asthma*: thorax eiectionis aliquid molestum, excitat vehementi commotione *tussim*; cerebrum *sternutationem*: at qui dormiunt, supini vel proni recubantes, facile infestantur *anhelitu*.

307. Sensu læsi, sunt cæci & cæcipientes; surdi & surdastri; & quibus est obtusus odoratus vel gustus; & qui stupent, ut attracta non dignoscant; interno sensu autem nihil imaginari posse, est *stupiditas*; difficulter, *hebetudo*; ab-

sturda,

sarida, *delirium*; (*delirium* verò, cum adjuncta febris, *ephemericus* est; cum tristitia, *melancholia*; cum furore, *mania*:) nihil reminisci posse, aut ægrè, *obliviositas* est.

308. Involuntarius motus unius membri, est *convulsio*; minutus & creber, *tremor*; cunctum tantum stringens, *horror*; corpus validè jactans, *epilepsia*; obrigescens in membro, *spasmus*; ademptus toti corpori, *apoplexia*; uni lateri, *hemiplexia*; uni membro, *paralysis*: quæ omnia proveniunt ab obstructione nervorum, & prohibito affluxu spiritus animalis; qui si in cerebro ipso circumagitur, est *vertigo*.

309. Somnus nullus aut paucillus, est *insomnia*; nimius, *somnolentia*; continuus, *veternus*; cum respiratione intercepta, & turbulenta somniatione compressoris alicujus, *incubus*: surgens per insomnium & obambulans, *noctambulus* nominatur; vigilans introversis sensibus, & oculis inconniventibus, & in animi raptu, *ecstaticus*.

310. Alii ergo morbi faciunt dolorem, ut *calculus*, &c.

alii pruritus, ut *scabies*, &c. alii stuporem & insensibilitatem, ut *paralysis*; alii sunt acuti, citissimè perimentes, ut *pestis*; alii lenti, diuturnitate affligentes, ut *phthisis*, &c. alii contagiosi, ut quævis *lues vaga*, alii affligunt calore & frigore, ut in paroxysmo febris; quæ semel tantum veniens, *ephemera* dicitur; aliquandiu durans, *continua*; repedans per vices, *intermittens*: & hæc rursus vel *quotidiana*, vel *tertiana*, vel *quartana*: vel denique *pestilentialis*, *bubones* & *carbunculos* ejaculans; aut tandem latenter ac penitissimè ossa depascens, *hectica*, incurabilis.

311. *Cephalalgia* infestat totum caput; *hemicrania*, alteram partem capitis; *odontalgia* gingivas (acutissimè, cum infantes dentiunt, quia gingivæ scinduntur:) *pleuritis* pungit latera: symptomata verò moribundorum sunt, stertor lethalis, membra infrigidata, procidentia oculorum, &c.

CAP. XXXI.

Defectus naturalium, cum Monsiris.

312. Natura deerrat interdum

dum in generatione rerum: licet immanes gigantes, nanos facitque, ut in omni genere quædam abortiant; aut partum producant membris defectis, vel superfluis, vel monstrosis; vel etiam degenerantem in aliud; quod scire etiam confert.

313. *Portentosa Meteora* sunt, cum pluit sanguinem, sulphur, lapides, ranas, & alia insolita; & cum igniti globi decidunt; cum acies armatæ visuntur in nubibus; similiæque ostenta.

314. Item vegetabilia, cum *triticum* degenerat in *secale*, imò in *lolium*; *hordeum* in *agilopem*; *avena* in *avenam fatuam*, &c.

315. *Monstrum* in animalium genere est, animal natum biceps, aut triceps; bicorpor vel tricorpor: item bigener, quales sunt *muli*, prognati ex asino & equa; *leopardique* ex pardo & leona; & *hybride*, ex fero & domestico sue.

316. Ex hominibus monstruosi habentur *androgyne*, quibus est ambiguus sexus; & mutili aliquo membro; aut excedentes; aut alias insuetè *formati*; quibus annumerare

317. Quod narrant de *phænice* ave (exurente seipsam, & reviviscente è cineribus: (item de *pellicano* (vivificante pullo à serpente occisos;) & de *boâ* (serpente ad 120 pedes excrecente; integròque devorante cervos;) & de *Hydra* scitricipe; & de *gryphe*, volucris quadrupede; & *harpys*, obscenæ avibus; & de *centauro* semihomine equo; & de *pygmæis*, cum gruibus belligerantibus, &c. videntur fabulosa.

318. *Fauni* verò, homines silvani & hirsuti, semiviri & semiferi; *tritones* item & *finænes*; si figmenta non fuerunt dæmonia fuerunt.

CAP. XXXII.

Rusticæ artes, primumque horticulura.

319. Transiamus ad humana opera; ut videas quomodo *rustici* in villis, *opifices* in oppidis, *literati* in scholis, transferant opera naturæ in usus suos.

320. Officiâ ruralium operarum est villa, cum *hortis*, *agris*, *pascuis*: ubi curatur, ut naturalia procrecant felicius.

321. *Horticultura* exercetur ab hortulanis; vel eduliorum causâ, in *olitorio* & *pomario*; vel deliciarum ergò, in *viridario* & *topiario*.

322. Hortos sepimus *sepi-mentis*: sive humilioribus, ut sunt *agger*, ex congestio humo factus; *maceries*, è congerie lapidum acervata; *vacerra*, ex una & altera pertica constructa: sive altioribus, ut est *sepes* è sudibus & vitilibus ple-
ta; vel *plantæ* è ligneis tabulis coagmentata; vel denique *murus* è cæmento & calce stru-
ctus.

323. *Olitor*, saturus olera, elapidat terram, stercorâtque; tum *fodit* ligone aut bipalio, adaggerâtque pulvinos pala; & *spargit* semina per areolas; *consarritque rastellis*: tum *ri-
gat*, post exherbat, hoc est, *truncat* manibus aut sarculis, adnatas impertinenter herbu-
las: tandem *colligit* matura plauscula, subsecando, aut *ex-
vellendo*, aut effodiendo.

324. *Arborator* plantat *plan-
tarium*; dum consêrit *semina-
rium* semine fructuum; aut de-
pangit in terram taleas; aut
erit viviradices decorè: qui-

bus diffisis inserit furculos, insitôsque oblinat: & dehinc scalpro putat germina; expu-
tat stolones; abnodâtque no-
dationes, & amputat, si quid
exarefieri cœptum est.

325. Depurgat etiam *mu-
scosas*, *verminosas*, *formicosas*
arbores, à *musco*, *erucis*, *ata-
neis*: *fidevatas* verò, *cariosas*,
steriles, *effatas*, vel ablaqueat,
seu circumfodit (summatim
aut profundius,) rursûmque
circumaggerat; vel stirpitus
eradicat: recisa siquidem, aut
etiam excisa repullulant; ex-
vulsa non refruticantur.

326. Maturi fructus aut de-
cidunt, ultrò; aut carpuntur
manu strictoris: aut decuti-
untur perticâ (si quò manus
non pertingat,) aut excutiu-
tur quassatione arboris, &
colligantur à legulis: sed du-
rabiliores sunt *strictivis* cadi-
divis; *sevitini* præcòcibus;
vegeti vjetis; & *conditivi* cru-
dis.

327. Eduntur autem recen-
tes, (aliquando cum termitè
devulsi: aut fracidi, aut tor-
ridi, ut sunt *ficus arideæ*, &
uvæ solem passæ, majores & mi-
nores, &c. quidam verò natu-
râ suâ duracini sunt.

328. Oleum exprimitur pressurâ *olivæ*, in olearias ampullas : amurca verò subtus sidens, abjicitur unâ cum fratribus.

329. Topiarius apparat *vidarium*, è selectioribus floribus, rarioribusque plantis : & exornat hortum topiario opere, id est, amœnis ambulacris, virentibus pergulis, stibadiis, &c. dentæque salientibus ponticulis, hydraulis.

CAP. XXXIII.

Agricultura.

330. Agricola colit agrum panis causâ : hoc est, *præparat* arvom sementi : & *observat* semine ; frugēsque *demetit* ac *exterit*.

331. *Præparat*, dum in solo inarato extirpat vepres, aratum verò stercoreat ; ut fiat *ager restibilis*, idoneus conseri farreo spico biennii tempore : sed *vernaculum*, (quod alternis tantum annis perferitur) & *novale*, (quod primum demum proscinditur) quia requieta & feracea sunt, haud indigent stercoreatione.

332. Arator bobus junctis ad *aratrum*, & agitat is stimu-

lo, tenet *lævâ stivam*, (nè inter arandum deliret) dextrâ verò *vallam* (quâ amoveat glebas :) interim *vomer* (insertus *buræ*) cum *dentali*, proscindens terram, facit *fulcum* : quo peractio fit *versura*, toties redeundo sulcatim, donec *jugum* sit absolutum, finisquē subaratus : tum enim rursus abjugar.

333. *Fundum* sic peraratum, aliquantò post offringit : tum iterat & tertiat : atque, si glebosus est, inæquat : sive cylindris supervolutatis, sive occis tractim raptatis : in uliginoso agro facit elices ad derivandam uliginem : demumque habet *arvom*, agrum paratum.

334. Hinc sator seminat per areas sementicum frumentum (quod non debet plusquam anniculum esse ;) peractâque seminatione inoeat : tum sarrit sata, dum fruticescunt, nè *zizaniis* suffocentur. (Frumentum sementivum vere sarritum, dicitur alicastrum : miscellaneum, farrago.)

335. Quando segetes *flavescent*, *messis* adest : ubi messores

meffores demetunt frumenta
falcibus; demeffâque dispo-
 nunt manipularim, & mani-
 pulos colligunt rastris inmer-
 gites, colligântque tomicibus;
 & congerunt acervatim per
 quindenâs: & injiciunt pre-
 henfos mergâ plaustris, & con-
 vehunt in *horrea*, (aut faltem
 congeant in nubilarium;))
 spicilegio relicto egentibus,
 stipula verò pascuis.

336. Tum *tritores* triturant
 frumentum *flagellis*, in area:
 (olim tribulabant, hoc est,
 tribulâ exterebant, seu excul-
 tabant; Jexcusâque grana sub-
 actando ventilabris, emun-
 dant à paleis, & *pennato verri-
 culo* expurgant ab *aceribus* (pa-
 nis enim acerosus quem dele-
 ret?) & secernunt *incerniculo*
 à recrementis; demûmque in-
 stipant saccis, & inferunt
 opulentiores *granariis*, paupe-
 riores *cumeris*, hostem metu-
 entes *cryptis*: stramenta reli-
 gantur in fasces.

337. Hereditarius *possessor*
fundi, elocat quandôque colo-
 no *prædium*, (locatur condu-
 tori,) pro annuâ pensione;
 ut usum-fructum *mancipi* ad
 aliquot annos (ubi prædes
 postulari & accipi solent:) aut
partiaro, ad dividendos

proventus: aut *villico*, ad vil-
 licandum pro conductâ mer-
 cede.

CAP. XXXIV.

Pecuaria.

338. *Pecorarius* est, qui pe-
 corum curâ victum quarit:
 putâ *lacticinis, lanicio*, & *car-
 nibus*: providet ergò (per pe-
 cuarios) pecoris *faturam, sta-
 bulationem, pabulationem*, &c.

339. Pecudes fecant felici-
 ter, si matricis sunt seminis
 boni.

340. *Stabula* sunt *ovile, cap-
 rille, suile, bubile*: & caule tra-
 latitæ mandræ, quibus solet
 includi noctu ovinus grex, ad
 agros ordine stercoreandum:
 sed alicubi pastoritia turba
 etiam mapalia sua carrucis
 circumvehunt.

341. *Pabula* sunt, vel *re-
 centia pascua*, (quo greges &
 armenta per publicos actus
 solent prodigi, & in compa-
 scuis locis compasci: si verò
 unus pastui non sufficiat, hinc
 indè dispescit:) vel domi mi-
 nistrata, *herbagæ, paleacea*,
stramentitia: interdum & *fru-
 mentacea*.

342. *Prata* dicantur *fosso*:
 sique siccanea fuerint, irrigan-
 tur corrivatis rivulis: ubi

gramen defectum, seculis, aggregatur per strigas: siccatum corraditur rastris in cumulos, & acervatur bidentibus in metas; denique vectatur *vehibus* ad fœnilia: è renascente gramine fit *chordum*.

343. *Bubulcus* exhibet pabulum suis bubus (dum in præstegis, aut quibuscunque septis stabulantur: in præsepî vel eratibus: sicut & *equiso*, *agaso*, *mulio*, suo equino, asinino, mulioniôque armento: *subulcus* verò suis suibus in aqualiculo: *caprarius* pascit capellas suas virgulis frondium.

344. *Opilio* (apparatus pedo & flegro, imò & molossis, quos contra lupos communiter millo: J educit pastum suam oviariam, in qua quoque habet suum peculium, insignitum caractere peculiari: tempore verò tonsuræ, oviculæ lavantur, & à constricticibus tendentur, vellutque detonsum lanariis venditur.

345. *Vacca* præbent lac: quod villica mulgendo excipit *multrà*; è multrali verò infundit sinis per colum: postridie demit pinguedinem innatantem, & inde conficit

(sucussatione vasis) *butyrum*, remanente *oxygala*.

346. E secundario lacte densato ope coaguli, format in caseariis formis *caseos* (vacunos, caprinos, ovillos,) aut pressas manu solùm metas; iterùm defluente sero: tandem deniccat caseos in caseali.

347. Pecudes destinatae mæstationi segregantur ab aliis, opimanturque sagina in saginario: utque pinguescant melius, genitalia illis inciduntur; unde *arietes*, *majales*, *capones*, &c.

348. Quia vero pecudes quandoque fiunt morbidæ (oves pulmonariæ, sues glandinosæ, boves coriaginosi, equi hippomane infestati, &c.) *veterinaria medicina* non est ignoranda illi, qui rem pecuariam curat.

349. Pecoribus accensetur *aves cohortales*, quæ in cohortibus, gallinariis, columbariis, aluntur, & è quibus plurimæ velluntur; pro lectulis culcitris explendis: deinde *piscinarii*, qui asservantur in piscinis, seminariis, vivariis, &c.

350. *Apes* emittunt examina quotquot annis, cum addito

duce (regem vocant) ut quæ-
rant novum alvear; struendo
crates cellulis sexangularibus,
& complendo melligine, fa-
ciant favos; è quibus tempo-
re mellationis mel sincerum
effluit: crates verò liquantur
in *teram*. (*Saccharum* est fa-
stidium mel, excoctum è me-
dulla cænnarum Indicarum.)

CAP. XXXV.

Artes alimonie frumentaceæ.

351. Jam inspectemus ope-
ras *mechanicorum*, qui intro-
ducunt novas formas rebus
naturalibus, pro comparan-
dis variis commoditatibus
vitar.

352. Ejusmodi machina-
tiones fuerunt primæ, circa
piscum frumentaceum, *pisina-
ria, molitoria, pistoria*.

353. Antiquitus tunde-
bant solummodò *pistillis* in *morta-
rio*, accipientes indè *pisnam*:
deinde pindebant in pila pilo
fruido, aut Græco, undè
prodibat *alica*; quorum offi-
cina fuit *pistrinum*.

354. Postea sunt excogi-
tate à machinatoribus *mole
farinariae*: ubi circumagitatus
velociter lapis mobilis super
immobilem, *comminuit fru-*

menta in *farinam*; *cilicinium* ve-
rò *excussorium*, excernens *pol-
linem*, in farinarium eiecit:
fursurem & *appludas* aliò.

355. *Mole* istiusmodi erant,
primùm manuarie (trusati-
les;) succedebant jumentarie
(afinariae:;) hodierno die uti-
mur alatis, vestito versatilibus:
& aquariis, ad quas aqua de-
rivatur, posito objectaculo in
flumine: sed ad majores aquas
sunt *moletrinae* binæ, trinæ,
quadrinæ: unde molitoribus
pro molitura tanto plus emo-
lumentum accedit. (*Amylum* est
farina sine mola, facta sola
maceratione, & exculcatione.)

356. *Pistor* cernit iterùm
farinam, farinario cibro:
affusâque aqua, & fermento,
subigit ligneam spatulâ: & desit
massulas (deceptas de sub-
acta massa, aut abrasas de ma-
stra,) quas impositas palæ, in-
gerit furno per furnium (sed
unde prius ignem proruit ru-
tabulo: quia non coquit panes
subcinericios, ut olim;) atque
ita fit paupis filigineus, aut
similagineus, quandòque eti-
am bis coctus (buccellatus,) nè
muceat: *fermentatus* haber,
duas crustas, medullamq; intus
porosam: *azymus* est densior &
latior.

CAP. XXxVI.

Artes carnea alimonie.

357. Observa porrò artes procurantes carneam alimoniam ex animalibus vescis: piscatoriam, aucupatoriam, venatoriam, lanioniam, coquinariam.

358. *Piscator* obsidiatur piscibus variè: majores supernatantes confodit *fuscinâ*: minores obnatantes illicet *scirpulis*, aut demersis *nassis* (in *nassam* ingresso non datur exitus:) profundiores extrahit ex amne *sagenâ* aut *fundâ*: è *lacu* *tragula* & *verriculo*: (quæ infernè mersantur ab appentis plumbeis massulis, supernè allevantur subereis: laxitatem verò macularum habent diversam, pro granditate piscium.)

359. Dein partem piscium divendit, partem concludit in secluforiis, (ut cùm opus est depromat excipulo) partem condit muria pro salsamentis: *hamiota* piscatur hamo, cui inditam escam quisquis admorferit, captus est.)

360. *Auceps* (aucupato-

rus) aut exstruit *aream*, reii aucupatorio superintectam, cui escam offundit; ipse verò se abdens in latibulo, allicifistula, vel *illicum* cantu, transvolantes aviculas: advolantesque adobruit, circumretit; aut implicat *viscaris calami*, expositis amiti, dum illis insidunt: aut impedit *pediculis*, & *desipulis*; illaqueatque laqueorum transennis; aut iis immittit prædatrices aves: & quas videt incolumes (quocùnque aucupio captas) includit *cavea*, ibique passionem præbet in *canaliculo*, potionem in potistri,

361. *Venator* venatur feras, dum aut pellicit in scrobes foveasque, & venabulo transadigens interficit: aut vestigat odoratu sagacium canum: (odoratores enim niscendo indagant, & è latebris expellunt; *vertagi* autem numellis exsoluti, & venatorio cornu incitati, persequuntur:) aut cingens arbutta *indagine*, perpellit in casses; quodque vivum capi, transfert in *vivarium*.

362. *Laniator* mactaturus al-

tilla

ilia (non vescula, vel morbi-
da,) deducit in lanienam,
ibique prosternit clavâ, mox
jugulat clunaculo, & excoriât,
seu deglubit, conciditque fru-
statim: sues tamen prius per-
fundit candente aquâ, gla-
brâtque radulâ; mox dissecat
in pernas, petasones, succidias,
offas, penitas: concisâ que vi-
sceribus minutim, effarcit
suino cruore *farcimina*; tum
crassiora, *apexabones*, *tomacula*,
(seu ificia,) & *saliscum*; tum
graciliora, *botulos* (Lucani-
cas) & *hillas*.

363. Veneunt igitur in
macello communiter *bubula*,
vitulina, *vervecina*, *badina*,
agnina, *suilla*; rarerer *bubu-
lina*, *aprygna*, vel alias *serina*.

364. *Coquus* coquit escu-
lenta omnis generis: aves
tamen deplumat prius, & ex-
enterat; pisces desquamât &
exdoruat, interdum & exos-
fat; induratos contundit tu-
dixibus, salstos macerat aquâ,
&c.

365. *Elixanda* elixat *ollis*
& *cacabis*, *catillisve*, operculo
tectis; elixata condit sale, &
aromacibus (comminutis pi-

stillo in *mortario*, aut con-
quassatis tudiculâ in *catino*,
aut tritis super *radulam*; as-
saturas trajectat lardo, &
assât *verubus* (super crateute-
ria versabundus) suppositâ
sartagine, nè pingue eliquans
pereat: aliqua etiam torret
super *craticulam*, aut frigit in
lebetes seu *frixorio*: (at si præ-
nimium, sunt *cremia*;) è par-
ticulatim confectis carnibus
facit *minutal*, *pistillos*, *turundas*.

366. Si quid effervesceat ac
bullit, futat trulla, nè ebul-
liat: si spumat, despumat *tudi-
culâ* aut *rudiculâ*; fusciculâ
verò extrahit fervida: fuscellâ
colat jusculenta.

367. *Ciniflo*, ut accendat
ignem, habet *igniarium* cum
fomite, *sulphuratis*, *filice*, &
chalybe: tum sufflat buccis, aut
stabello, prunas collectans ba-
tillo: focariâ verrit culinam,
& everrit scopis quisquilias,
purgâtque coquinaria vasa:
quæ cum colluuntur, sit collu-
vies, eluenda per fusorium,
ut effluat.

368. Eadem res alit magis
jurulenta, quàm assa: magis
asse

assa, quàm frixa: tosta verò, apprehendant) arrigit eos, & infumata, muriatica, est difficilis concoctionis, nisi adjutu juris piperati, aut juris nigri, juris spissi, juris gelati, vel alicujus intinctus: verum tuceta, artocreata, tortæ, ad placitum fiunt.

CAP. XXXVII.

Artes potulentorum.

369. Naturalis potio est aqua, (*fontana, puteana, fluminea*;) cum lac, serumve lactis: dehinc didicerunt parare inebriantes potus, *temeta*; ut mullum, pomatumque mustum; tandem invaluerunt, *vinum, cerevisia, cremataque vicia*; quæ quomodo fiant videamus.

370. *Vinitor* plantat vineam: dum obserit collem apricum novellis viticulis; aut propagat *vites* veteranas traducibus; aut earum cacumina mergit terræ, ut utrinque radicatur, post discissæ, duæ fiant.

371. Tum deputat *vitem* quotannis, (ne sterileseat ubertate,) ut è resece pullulent novi palmites: qui cum raro per se surrecti sint, (licet capreolis quicquid possunt

372. Pastinat item vineam bidente, & repastinat; mox pampinat; tandem vindemiat: racematione pauperculis relicta.

373. *Estros*, scapis abscissos, comportant pytinis, in *torcularium*, conjiciuntque in forum *vinarium*; tum calcant pedibus, aut contundunt ligneo pilo, & effundunt in lacum: unde mustum defluit per qualos in orcas: reliquus uvor ex acinis exurgetur torculari: sed (vinum) -lixivum est suavius tortivo; musteum dulcius liquato; meracum fortius diluto; album magis calorificum rubello, aut helvolo.

374. Abditur in cellas, *cadis* & *doliis* elevatis super cantherios; tum relinitur, & promitur *siphunculo*, aut *epistomio*; interdum quoque elutriatur: sed horum feculentum est; annotipum defecatum;

tum : defrutum vocant *sapam* ; exoletum *vappam* ; ex aqua & vinaceis factum *loram* (vinum acinaceum;) ex aqua & aceto mixtum, *poscam*.

375. Præstantiora vina sunt, *apianum*, *malvaticum*, *canarium*, *alicanticum*, &c. sed *absinthites*, *helenites*, aliæque medicata; factitia sunt *hippocras*, omnium aromaticorum delicatissimum.

376. *Lupularius* inservit cocturæ *zythi*, dum indens *turionnes lupuli* terræ liratum, ad singulos cauliculos depangit pallos, ut circumplicando se his serpant sursum : quorum flores abstringit, quum permaturuerunt.

377. *Potentarius* macerat grana frumenti, donec intumesceant : tum assiccat in pavimento, versat & reverterat sæpius, usque dum dissiliendo cœperint producere germina; atque tùm ea torret superstrata farrario fumario, convertitque in *byæm* dulciculam, & permolit *potentario* molendino in *potentam*.

378. Tum *cerevisarius* permiscens lupulum *potentæ*, excoquit in ahenò *cerevisiam* (uno factu decem, viginti, triginta *cupas*) quæ in cellam

deportata defæcatur : si verò acefcat, aut mucescat, infunditur acetariis *ampullis*, & sic *acetum*.

379. Tandem *distillator* projicit igne è fecibus *cerevisiæ*, aut vini, vel etiam fermentato farre, exstillatam (per cuprinam vesicam distillatoriam, superimpositumque *alembicum*) ardentem aquam, dictam vinum *crematum* seu *sublimatum*.

CAP. XXXVIII.

Vestiarie artes.

380. Ad tegendam nuditatem adversus tempestates, opus nobis est *amictu* : qui simplex fuit antiquis, acquiescentibus velare caput à sole *cucullo*, corpus ab algore *bracca*, pedes à cænosâ aut scruposâ viâ *sculponeis*, vel *crabatinis* : nostro ævo omnia aliusmodi, usque ad luxuriam nitidè, & habitu multiformi, *segmentato*, *acupiccto*, *plumato*.

381. Viri obvolvunt alii cubi caput *tiarâ* : alibi contegunt pileo (ornato spirâ & offendice) aut umbellæ causâ *petafo* ; aut domi desidentes *galero* ; vel frigoris causâ *pileo pelliceo* : fœminæ colunt *capil-*

capillos, variè pexos & ple-
xos, in plegmata concinnatos,
tenuis corollisque redimitos;
aut caput obvolvunt vittis, ca-
lanticis, vicis, faciémque præ-
regunt *peplis*.

381. Indumenta corporis
sunt, (ad induendum & ex-
uendum) intimè *indusium*; tum
thorax cingulò-tenus pectori
aptatus, & laciniis suborna-
tus; aut longior thorace *tun-
ica*, demissa crurum-tenus, suc-
cingendâque, si fuerit sinuosa;
infra cingulum sunt *subliga-
cula*: hoc est, laxiores braccæ
(caligæ, substringendæ fasciis
tibialibus,) aut arctiora fe-
moralia, crura simul munien-
tia; ad amiciendum denique
(honestatis ergò) superinven-
ta sunt *manicata toga*, vel sine
manicis *pallium*; feminis *pal-
la*, & *amiculum* dicta

385. Pedibus calceandis pa-
rantur molles *socci*, vel cili-
cini udones, & suberex *crepi-
dæ*; & *calcei* (qui si fuerint
angustiores, inducuntur pe-
dibus ope inductorii: partes
verò calcei sunt *solea*, *obstra-
gulum*, & *ansa* cum *corrigiis*;) &
ocrea cum cruralibus; aut
femurales perones; muta-
toris denique *cothurni*.

384. Vestitus superior est
lineus vel *laneus*; *xylinus* vel *se-
ricus*; *pelliceus* vel *coriatus*;
nec potest ullus parari sine
filis netis: partes autem ves-
tium connectimus aut *ligulis*,
adstringendo nodos; aut *fibu-
lis*, intibulando illis uncinu-
los; aut *nodulis* innectendo hos
ocellis oræ alterius.

385. *Linum* & *cannabis* ruri
feruntur, matura evelluntur,
calycibus destringuntur; resi-
duis *scapis* in lacunis mace-
runtur, rursùmque torrentur,
stupariis malleis contunduntur,
frangibulo conteruntur, fer-
reòque *carmine* carminantur:
ubi quod inter frangendum
decidit, sunt *cortices*; quod
inter carminandum secerni-
tur, *floci* & *stupa*.

386. *Netrices* distribuunt
sibi linum factum, superilli-
gandòque pensa *colo*, trahunt
sinistrâ filatim, dextrâ tor-
quent; sive fusim (cui appen-
sum *verticillum* addit pondus-
culum ad faciilius se versan-
dum) sive girgillum; unde
fila ducuntur in *alabrum*, &
hinc in harpedonem, è qua
glomi glomerantur, sitque ad
texendum idonea *tela*.

387. Dehinc *textor* circum-
volvitur *stamen* iugo; insidens-
que officinæ, deculcat alterna-
tim infilia: quo facto, licia se-
ducunt; illæque trajeçtat
adum, cui pannus inest: &
sic intexit *stamini* *tramam*,
densatque adactò *pectine* lin-
teum (præsertim *carbasum*;
sive vulgare *cannabium* vel
lupinum, sive *byssum* & *sidon-*
icum,) decidente hinc inde *ti-*
bolitio.

388. *Insolator* insolat de-
textum linteum usque dum
mandefiat: *sartrix* verò inde
sunt interulas, capitia, colla-
tia, focalia, mucchinia, stro-
phia, aliæque lineamenta;
quæ rursus *lotrix* eluit, quo-
dies sordidantur.

389. *Pannifex* carminat la-
nam, contextitque super ma-
china textoria pannos (*Lond-*
enses; *pingues*, *xylinos*, &c.)
qui mittuntur in fullonicam
(præsertim *levidenses*) ibique
injecti à fullone in pilam, &
perfusi aquâ, stipantur pilo:
hinc autem exempti extendun-
tur pannitendio, ut exsicce-
scent: & traduntur *tonfori* in
constrinam, qui super men-
sam expansos tondet forfice
tonforia, & complicit in vo-
lumina.

390. Similiter textuntur
apud *sericarium* panni serici,
& holoserici, & subserici, &
Attalici, *Damasceni*, *purpurei*,
seculati, *undulati*, *florulenti*,
xylini, *camelini*, &c. cum pan-
no, cui segmentarius inter-
textit aurea subtegmina.

391. Tandem *sartor* pan-
num (ad staturam corporis
demensum,) discindit, con-
sūtque (ope acus & digitalis)
scissuras duplato & cerato
filo: futuras complanans pres-
sorio ferramento, ut nē ex-
stent notabiliter: sed extre-
mitatibus vestium circum-
sūt (nē filamenta disfluant)
limbum; aut præsuit lemniscos,
passimque obsuit (præsertim
in fimbria,) insitas.

392. *Connodator* nexat è
filis (contorsione trium fer-
reorum bacillorum) *chirothe-*
cas, *tibialia*, *subuculas*, &c.
Pileo autem facit è lana bacu-
lis coacta impilia, & exinde
pileos, & alia nequeuntia per-
madere.

393. Macerantes exuvias
animalium fixivio, & depi-
lantes scalprio rasorio, *cerdo-*
nes sunt: inter quos *coriarius*

præparat duriora coria (è deformat; dissectis ramalibus, quibus sutor conficit calceamenta ope *subula* & *fili picati*, *setâ* cuspidati, & *mustricole*;) alutarius alutam molliorem & crispatam, (subsecivas particellas glutino conficiendo adhibens.) *Pellio* autem è villosis pellibus parat *pellicia*, *rhesovies*, *pilosque pellicos*.

394. *Veteramentarius* resarcit lacera calceamenta; *interpulator* dissuit tritas & deflocatas vestes, inversasque interpolat & resuit: *mendicus* confarcinat sibi ipsi centonem, ex recisaientis & panniculis hinc inde collectis.

CAP. XXIX.

Architectura.

395. Primitus habitabatur in *specubus*, & frondeis tabernaculis: postea construebantur tuguria cæspiticia, & gurgustia cratiticia, luto circumlita: demùm *fabri* cœperunt ædificare ad stabilitatem & magnificentiam; quorum *fabricas* lustremus.

396. Ligna ædificiis apta caduntur hiberno tempore, decrefcentèque lunâ, utne fiant teredinosa: ubi *lignator* arborem securi sternit, ramos decæcuminat, & trunco tigna

deformat; dissectis ramalibus, & compositis in *strues*; fagmenris verò collectis in *fascies*, & servatis in usum foci.

397. *Faber lignarius* affigit sibi tignum ferreis anulis super *cantberios*: tùm illud lineat *amussi*, deasciatque & exasciat *asciâ*, assulis decidentibus; interdum dissecat runcinâ (setrâ majore) scobe recidente: demùmque compaginat parietes, configens tigna clavibus trabalibus, explensque intertignia musco.

398. Tum *parietarius* delorat casam luto paleato, veterato: quandoque etiam sine materiacione lutamentum effingens, è formaceis parietibus.

399. At in cæmentitiâ ædificatione proceditur aliter: ubi *lapidarius* eruit lapides rutro, aut effringit vectibus è lapidicinis: quos *lapicida* conquadrat ad normam cælo & tudite, ut quadrent structura bene: sicubi non est copia scæporum, coquantur *lateres*, quos sunt lapides coctiles exintrita.

400. *Faber murarius* (posito fundamento solidè) super-

ruit parietes, (primarios, medianos, intergerinos) camérâtque conclavia testudine: quæ tector trullissat testorio & gypfato, marmoratove dealbat, ruderâtque pavimenta (ruderî veteri aut novo:) tum pavit, aut conspernit tessellis.

401. *Architectus* est director ædificii: qui dirigit structionem secundum exemplar præconceptum, aut etiam delineatum; *ideam* vocant, & *modulum*, seu *modellum*.

402. Domus profunde fundata, & bene materiata, firmèque trabeata vel murata, & intus columnis assabrè statuminata (nè laquear ruat:) extra verò pilis sulta (nè parietes vacillent) perstat diu columis; aut si labat, suffulcitur denuò: collapsa verò, aut destructa, restauratur. (N. B. Columna constat scapo uno, insistitque basi; pilæ sunt strucliles.)

403. Partes domus ita concipe: in vestibulo constitutus, ad anticam, habes ante te ædium frontispicium; accedenti ad januam erunt utrinque postes; & in altero quidem cardines, à quibus pendent fores, & super quos ap-

riuntur & clauduntur; in altero verò sunt *claustra*, nempe aut simplicissimè claudens *persulus*, indendus foramini postis; aut *oblex* affixus fori, obdendus uncinato clavo, postis infixo: aut denique *sera*; sive *Laconica* intus abdita, sive *pensilis* extra.

404. Si reperies oppessulatam januam, pulsa: si janitor per *transennam*, aut *clathros*, prospèctat, roga aperiri: dùmque introis attolle pedem, nè impingas ad inferum limen: caput verò submitte, nè allidas ad superliminare: atque nè cardines strideant, aut fores crepent, move leniter.

405. Ubi ostium pertransiveris, venies aut in *cavædium*, aut mox in atrium: undè ingressio patet in cætera conclavia: aut si domus fuerit distega, vel tristega, ascensio in superiores contignationes per *scalas*, vel *cochlidia*, per *posticum* exitur aliò.

406. Dum sumus in loco subregulaneo, inambulamus pavimento, sive id sit *fistucatum*, sive *tabulatum*, sive *tesselatum*: laquear autem impendet nobis, sive fuerit *tabulatum*, sive *fornicatum*, aut etiam *vermiculatum*.

407. *Tectum* superponitur columini, (devexum vel in unam partem tantum; vel in duas, vel in quatuor) tegitur aut *cepsite*, aut *culmine*, aut *scandulis*, aut *imbricibus*: quæ omnia imponuntur *tigillis*; *tigilla cantheriis*; cantheriorum verò divaricata crura incumbunt *transfris*; transtra rorsum incubant *proceribus* trabium: proceres si longius progeruntur, faciunt *suggundia* ampla: præsertim in *peristyllis*, ad deambulandum destinatis; aut in pensili podio (seu pergula) vel saltem in projectura angulari, Meniano.

408. Tentavit verò humana industria etiam in abdito substruere *cryptoporticus*; & in ærem supra domos, *canatula subdualia*; & cum præaltis fastigiis *turres*; stupendæque molis pyramides, obeliscos, colossos; & perplexa ædificia, *labyrinthos*; & ambulatoria ædificia, *pegmata*, &c.

CAP. XL.

Artes utensilium: & primò argillaceorum & vitreorum.

409. Veniamus ad opificia, quæ domos implent utensilibus, quibus humana vita carere non potest; & parantur è

materia minerali, aut vegetabili, aut animali.

410. *Figulus* ex argilla bene præparata, circumactioneque rotæ figulinæ, fingit *ollas*, aliâque figlina: quæ excoquitur in furno, incrustatque lithargyro; testas tamen solidare nescit.

411. *Vitriarius* (ex arenâ, cinere, sale, liquatis intensissimo igne) format (in vitriaria officina, perflatûque ferretibi) *vitreamina*: è quibus *fenestarius* facit fenestras (ordinando vitra specularia intrajugamenta, & applumbando stanneo ferrumine, ne excidant) *latrarius* verò laternas relinquens, pro lucerna inferenda & eximenda, ostiolum.

CAP. XLI.

Artes metallicorum utensilium.

412. Metallarius scrutatur latentes mineras, ope virgulæ cujusdam indicis: tum parat additionem ad illas opes fossorum, qui ingrediuntur fodinas (inteci bardocuculo & perizomate) cum incensa lucerna: repertæque metallicæ venæ impingunt cuneos, decutiuntque frusta, & extrahunt foras.

413. Hic *discretor* se ernit

i n p u

impuritates saxeas; lotor elavat secreta; alii deferunt in *ustrinas*, colliquefaciuntque sic, ut metallum à scoriis liberarum profluat: & quia plerumque adhuc argentum intermixtum est auro, separantur illa ab invicem *aquâ forti*, demumque constat unumquodque purum putum seorsim, in tabellas vel bacillos.

414. Hic jam *fabri*, inflando ignem follibus, emolliunt metalla; molliatque eximunt forcipibus, exempta cudent super *incude* malleis (dum interrim stricturne quaquaversum dissiliunt:) cusa denique laminando, cuspidando, variè figurando, & ubi opus ferruminando, conficiunt utensilia.

415. *Faber ferravius* fabricat ferramenta variat *claustrarius* claustra & claves; *ferrarius* ferras; *falcarius* falces; *cultrarius* culteros; (quorum aciem samiator samiat;) *acicularius* acus; *malleator* thoraces chalybeas; & loricas, ex annulis ferreis contextas, &c. *gladiarius* gladios; quos polio polit, instruitque capulis, & superintegit vaginis.

416. *Faber ararius* è ductio

tio cupro cudit, tilligineoque marculo levigat aramenta; quæ detrita reſciunt vaticina discurrentes *absturnii*; stator æris fundit ex orichalco statuas, campanasque (pulsatiles ferreo pistillo) tormenta bellica, &c. sicut & *stannarius* stannæ vasa; quæ ut niteant depolit fricaturâ.

417. *Laminarius* conficit è laminis lampades, &c. *bracteator* è bracteolis tintinnabula (nolas;) *aurifaber* vasa aurea & aurata (deaurata) argenteaque & argentata (deargentata:) tum armillas, torques, &c. colligens scobem & aramenta (quibus intertrimenta possunt compensari) è præcinctorio mensæ alligato.

418. *Monetarius* cudit nummos in officina monetariorum: sed qui percutit reprobos, aut admutilat probos; falsarius est: qui autem è sequioribus metallis conatur enixè facitaurum, alchymistam vocant.

CAP. XLII.

Artes utensilium linearum, & ligneorum, & coriaceorum.

419. *Restio* contorquet reſtes, funiculósque; idque è

cannabi, stupa, sparto, vel arborum libris, qui dum virent glubuntur: *viminarius* sirpat corbes è viminibus, quandòque decorticatis & exalburnatis: *cribrarius* facit cribra ex assulis flexilibus, rotundatisque; item capsas, rotundas vel ovals, &c.

420. *Doliarius* (victor) conficit doliaria vasa; circumvinciens segamenta vimineis circulis; sive uno fundo, ut sunt *labra* & *latus*; sive bino, ut *dolia*, habentia foramen desuper, pro infusione liquoris; & deorsum, pro emissionem: illud occluditur opereculo aut obturamento; hoc siphone aut epistomio.

421. *Tornator* parat tornatilia opera torno: *arcarius* opera tabulata instrumentis variis: edolans afferes runci-nâ, & deplanans planulâ, adunans impagibus & subscudi-bus, & circumscalpens exstancias scalpro, conglutinansque juncturas glutine, & ut nitent omnia oblinens vernice.

422. Utenilia è corio parant, frenarius, ephippiarius, marsuparius; & qui præmuniunt capicellis ligulas, &c.

423. *Saponarius* coqui è sebo saponem, sebâtque candelas: *cerarius* fundit faculas cereas, trahensque instar funiculorum, circumvolvit lychnucho.

424. *Pectinarius* conficit pectines, corneos, eburneos, ligneos, raris & densis radiis distinctos, pro pectendis crinibus: pro comendis autem comis, pectines setaceos: sed *scopularius* concinnat pro vestibus purgandis setacea, & verricula, è setis agglutinatæ scapo ligneo.

C A P. XLIII.

Arces itinerum: primum pedestres.

425. Non possumus hærere in uno loco semper, opus est transire quoquò: quod si prope sit, animique gratiâ, *deambulatio* est; si per campos aliquid conquirendo, *pervagatio*: si propter peritiam regionum, *peregrinatio*; si ad habitandum alibi, *migratio*; ubique autem, si quid nobiscum assumimus manu, dicimur *transfere*; si humeris, *portare*; si veticulis, *vellare*; si comitatu, *duclare*.

426. Quò non libet (aut non licet) devenire nobis ipsismet,

met, mittimus alium : si ut nunciet aliquid, *nuntium*, si ut deferat nunciatricem epistolam, *tabellarium*; si ut expediat negotium, *curatorem*.

427. Transmeamus autem terrâ vel aquâ (pervolitare aëra nondum didicimus; nam narratio de volatura *Dadali* fabella est:) per terram *vadimus*, aut *gestamur*, aut *vehimur*; per aquam *vadamus*, aut *natamus*, aut *navigamus*.

428. Viatori, pedibus itinero, expedit esse ocreato, aut peronato, nè collutuletur: & lacernato (penulâ induto) ne compluatur: & quia non potest gestare sua omnia in sinu, vel gremio, vel fundâ (assutis intra vestem loculis:) circumcingit sibi *fasciperium*, aut imponit humeris *sarcinam*; & sumit in manum *baculum*, quò se suffuleiat, aut saltem *scipionem* decori causâ.

429. Ingressus viam proficiscatur rectâ, & sine ambagibus, quò tendit: ne deflectat ad diverticula, nisi necesse sit: nec deserat viam regiam semitæ causâ, nisi sit callis tritus, & itineris dux, comêsve fidus ac peritus: alias facile per tra-

mites vestigiâque seductoria, in devia, salebras, aspreta, veniet.

430. Bivium & trivium semper est fallax, compitis non æquè seducunt: ergò ut nè fiat errabundus sciscitetur obvios, quâ eundum sit? & quorsum flexendum? utrum dextrosus, an laevorsus?

431. Devitet *offendicula*, ne sint remoræ: nec perambulet altiores clivos, (qui sunt euntibus cacumen versùs acclives, retrorsus declives:) retrocedat potius, ubi nequit meare porrò: fossâsq; circum- eat, si non potest transilire, nè quidem adminiculo conti: sic ibi inoffensè.

432. Peregrinaturus ad externos opus est viatico, propter impensas; aut certè literis *cambii*, ab aliquo *collybiſta*: quandòque & interprete, si non calleat idioma gentis; & itinerario bono; maxime autem prudentiâ, ut attendat, quòcum sit, ubiubi fuerit, à discessu usque in reditum.

433. *Prædones* siquidem spoli- ant; *pirate* abducunt; *latrones* cruci- dant: sed & in diversis ubi

(ubi pernoctandum est) sæpè est hospes ab hospite intutus, ob improbitatem *cauponum* quorundam.

CAP. XLIV.

Equitatio & aurigatio.

434. Ad parandum pedibus & viribus (in rebus avendendis & advendendis) didicimus uti *jumentis*; deinde *vehiculis*.

435. Equitaturus, curat offigi solcas equo; insternit illi *ephippium* (quod nè devolvatur, subcingit illud cingula:) *ephippion*que antèrius præligat *bulgam*; vel adligat retrò *vidulum*; vel appendit *bisaccium*, circumdatque *frenum* capiti: si *antilena*, *postilenna*, *dorsuale*, ceteræque *phalerae* adduntur, sunt ornamento.

436. Tum insulciens pedem stapedi, insilit in equum: jamque illi insidens (ut abequitet celerius) extimulat eum calcaribus ad procursum; habenis verò flectit pro lubitu; aut retinet, & reprimat, pro necessitate: sed *gradarius* fert equitem molliter, *volutarius* volutim & subsultim, *suc-*

cussator quassat submolestè, *caspitator* proterret casu.

437. Ventum est ad *vehicula*: quorum quod tantùm raptatur (præsertim per viam nivalem) *traba* dicitur; quod volutatur super rotas, *curriculum*; sive fuerit uniorum, *pabo*; sive biotorum, *curvus*; sive quatuor rotarum, *curvus*: cuius iterum varia genera.

438. Ampliora enim onera vectantur plauistro, rudiora sarraco; homines ipsi *rhedæ*: quæ levior est *essedum*, dimidiata *cissum*; coassatione aperta *acera*; pensilis carpentum; delicato insuper opertorio, *pilentum*.

439. Partes currus primariæ sunt, *temo*, prominens antrotrorsum; *jugamenta*, continentia compagem; *axes*, transeuntés rotas; *rotæ*, quarum quæque constat ex uno modio, duodecim radiis, sex absidibus (curvaturis) totidemque ferreis canthis.

440. *Auriga* parans equos aurigationi, ventilat avenam *vanno*, evannatamque obspat (cum defecto stramento,) alligatis capistro ad præsepe, & interseptis per longurios, inditque (saturatis & per-

purgatis

purgatis *frigili*) *oream*, atque si quis mordax est, constringit ora *fiscinâ*.

441. Dehinc adjugat jugo *parippum* cum *sellario*, annectitque retinacula (dependencia de *helcio*) extremitati temonis: tùm si non placet uti bigâ sed trigâ, vel quadrigâ, præjungit antecessores, quos agant ante se loro: (*magnates* tamen utuntur sejugibus, *reges* octojugibus; eoque *rhedariis* etiam pluribus.)

442. Ut currus levius currat, vector ungit axes *axuagia*; respectâtque inter aurigandum nè exorbitet: si in cœno hærescit nè diu hæreat, & retardetur, subjungit plures (equos:) contra in præcipiti descensu, nè velociter ruat, currumve evertat, sufflaminat rotas sufflamine; vel abjungit equos.

443. Ubi transitus non datur vehiculis, per loca perrupta & invia, adhibentur clitellaria jumenta; imprimis tardi caballi, inepti ad equitandum: quibus impositæ clitellæ sustinent onera, gausapius cooperta.

444. Sed in plano potius

utimur, si celerare opus, varedis (celetibus) quàm meritoriiis vehiculis, (ibi tamen intertriginem cave:) atque ut sis expeditior, impedimentis te non aggraves, quæ festinus tardant.

CAP. XLV.

Natatio & navigatio.

445. *Flumina, lacus, maria*, obstant identidem viantibus, superanda omnino iis, qui ulterius velint, siye ponte aut ponticulo (lapideo vel sublicio,) siye aliter: quod jam recensebo.

446. Innatare aquis discunt super *scirpeam rarem*, arboreumve *corticem*; tum sine cortice jactatu manuum pedumque; sunt & nonnulli, qui aquam calcare sciunt, (tranando sine madefactione vestium, quas supra caput tenent, pectoribus tenus merfi:) *urinatores* etiam sub aqua instar piscium) nantant: ergo si flumen potest vadari, propter brevitatem, transilitur; sin, transnatur.

447. Post adorsi sunt struere *rates*: ex tignis obiter compactis, rursumque solutilibus: tum *lintres*, ex unico excavato ligno: tandem *naves*.

ad firmitudinem compactiles, quæ habent *proram* & *puppim*; *carinam*que & *stegam*, cum gemino latere; quorum intercapedò dicitur alveus navis.

448. Minores naviculæ sunt, *cymba*, *lombus*, *oria*; subservientes piscationi; tum *portis*, quo flumina trajiciuntur, (sed *portitori* ad trajectum portorium solvitur.) major *navis*, vel onera velit, & dicitur *onervaria* (geraria, gestoria;) vel homines, *vefloria*: quam si cubiculata est, vocant *phaselum*; celeritati destinata *celocem* & *Liburnicam*.

449. Olim nesciebant aliter propellere navigia, quàm *remulco* (sive tractorio aut remis, aut contis ad scalmos positist construebanturque actuarix naves, (*biremes*, *triremes*, *quadrيرهmes*, &c.) quas impellebant remiges (confidentes transtris per interscalmia & remigantes:) dirigebant verò tenentes clavum; *proreta* ad *proram*, & *gubernator* ad *puppim*.

450. Tandem adverterunt posse jugari ventos: quibus captivandis excogitarunt *vela*; & velis dispandendis *malos*, *versorias*; & ventis

observandis tritonem; novissimè demum *acum marinam*, monstratricem plagarum mundi, cujus indicatione possunt navigare per tenebras etiam (quod prius nisi ad stellæ polaris prospectum, accensósque ignes non poterant) enavigareque ipsum oceanum.

451. Velificant ergo adspirante vento secundo, plenius velis, vento adverso, obliquant *vela* & cursum alternatim: vento nullo, velificatio non procedit, quàm tranquillitas est.

452. Procellâ obortâ repente, nè abripiantur à fluctibus, aut impellantur ad scopulos; allisæque navis demergatur; *nautæ* contrahunt & demittunt *vela*, (imò & recidunt instante discrimine) & sic tutius jactantur: si nihilominus videtur imminere *nafragium*, faciunt jacturam rerum, tamen prætoriarum, non sine miserabili lamento *nafragantium*.

453. Alias quoque incendant in brevibus, explorant profunditatem, sali *bolide*, cauteque præternavigant caute & *syrtis*.

454. Quia verò navis onerata innat firmius, navigatur

vacuâ suburrant eam, non tamen nimio plus, nè pessum eat: & quia quaque tandem fathiscens (navis) transmittit per fissuras, & assamentorum commissuras, nauteam confluentem in sentinam, exantlat inde hanc *antliâ*.

455. Peractâ navigatione appellant; naulum. exsolvitur *naucloero*, & quisque festinat domum: quem sui sospites videntes incolumem, jubent *avere*.

456. Navis ipsa deducitur in *portum*, detracto aplustri; aut linquitur in statione (si locus impetuosus est) stans super anchoras, & sic fluctuans, rimosa verò subducitur in *naule*, ut à *naupegis* reconcinetur.

CAP. XLVI.

Machinae trahitoria.

457. Cùm habeamus nosse transportare, non tantum nosmet ipsos, sed & alia, mollesque multarum rerum excedant vires corporis nostri, quaesita sunt juvamina à *machinis*: attingemus quædam.

458. Quantum duo *bajuli* possunt ferre palangis, potest unus trudendo ante se onus impositum *paboni*, suspensa

arumna à collo: sed longè majora provolvi possunt *phalangis*.

459. Sustollendæ rei gravi serviunt, primùm *vestis*, quem oneri suppingendo, protensæque parti incumbendo, onus tollimus: deinde *succula*, quam itidem suppingimus, manubriumque eius rotamns manu: tum *trochlea*, per cujus orbiculos traducti funes ductarii plures, multiplicant vim trahendi: hinc *ergata*, quam circumeundo vestiarii versant: *geranium* denique, cum adjuncto rotabili tympano, cui inambulando res magnæ molis protollimus.

460. Validæ compressioni serviunt *pressoria* generis omnis, quorum omnium ratio hæc est; *præla* duo pressare violentissimè rem adiguntur, à *torculari* versabili, vique re-torto circa *cochleam* spiratim striatam; contra qui findere vult aliquid, dissilire illud cogit, adigens *tudite cuneum*.

461. *Fistulae* adhibentur ad pangendum *sublicas*; sive ansatæ fuerint, attollendæ & demittendæ humanis manibus; sive extollendæ *trochleis*, & demittendæ, ut fortius feriant.

462. Artificioſi aquæ ductus cogunt aquam per canales aſcendere in quamvis altitudinem: *Archimedeæ* verò *cochleæ* faciunt aquam deſcendendo aſcendere: ſed *aquagia* exſiccant aquis inundatos campos.

463. *Horologia* ſunt reperia dimetiendis horis: primùm *ſolaria* (*ſciothericæ*) ubi gnomonis umbra horarias lineas tranſmeando; tum *aquaria* (*clepsydræ*) ubi aqua de vaſe in vaſ tranſtillando; mox *arenaria* (*clepsammia*) ubi arena itidem ſurtim tranſfluendo, oſtendunt moram præter labentis temporis.

464. Admirare verò inventum *automati*! in quo rotulæ motant ſeipſas ſuis libramentis, repræſentantque circulatione illâ replicationem horarum (fortè & dierum, menſium, totiùſque planetarii curſus.)

465. Perſcrutantur etiam, quomodo *machina* verè automata poſſit conſtabreſcere; procedens ultronco ſuo tractu indeſiſcente, nec habens opus intendi; nuncupant *mobile perpetuum*, quod an ſi poſſibile inventum, ambigitur.

CAP. XLVII.

Obleſſatorie artes.

466. Non priùs diſcedemus ab artiſtibus, quàm percuſuerimus quædam reperia, ſervientia merè *lautities*, *oblectamentis*que ſenſuum.

467. Mundare ſe identidem limpida, eſt *munditiici*; ſucare ſuça *lenocinii*; *balnea* eò ſunt, ut deluamus ſqualores, deſidentes in *labro*: aut ingreſſi *vaporarium*, conſcendamus *fudatorium*, & eliciamus ſudorem; deſtricemùſque ſtrigmenta *cilicio*; & extergamus lintheis: tranſeundòque eò *caldario* (vel *tepidario*) in *frigidarium*, aut viciffim, indulgeamus delectationibus.

468. *Balneator* quandòque ſcarificat, affixis cucurbitulis, auxiliatu flammæ: ſæpe & adornat barbas comàſque, (quod quidem & *barbitonſor* facit): dùm diſplicatum capillitium, partim attondet *forſcipe*, partim detondet *novaculâ*, partim evellit *voſſellâ*; relinquens capronam dependulam à fronte, aut comam in circuitu; *cincinnos* verò criſpans *calamiſtro*: calvis autem adaptans aſcitiura *capillamentum*, *calendrum*, ſeu *galericulum*.

469. Res faciles ut nos afficiant incubatu leniter, inventi sunt *lectuli & stercæ*; plumeæque *pulvinaria & cervicalia*, quibus supercubamus (munditer si Iodices superinsteruntur candidæ:) tum *stragula ac tegetes*, quibus supertegimus nos: denique *conopea*, quibus circumsepimus lectulos, nè quid obturbet.

470. Pro commodiore seditatione sunt, *scamna & selle*, cum fulcris ac scabellis; & *bisellia*, fulcro ambifariam versabili: tum *culcitæ*, fartæ tomento: olimque ad mensam discubitorii *lecti & subalares pulvilli*; denique pro gestatione *lecticæ*, & aliæ gestatorix *sellæ*, quibus aut morbi di, aut voluptuarii, circumgestantur.

471. Blandimenta gustatui dant *cupediæ*, quas cupedinarii parant: ut sunt variorum generum *placenta, liba, piperatiquæ liba*, (quæ dulciarius facit,) *lagana, moreta, obelia, teganita, scriblita, crustula, panis saccharites*, in clibano coctus, &c.

472. Unguentarius paritat voluptuosis odoramenta, *smeigmata, suffusus*; quibus illi delibuti fragrant,

473. *Deliximentum* autem à modulatione vocis est; seu vi-væ, seu musicorum organorum: quæ vel *pulsantur*, vel *plectuntur*, vel *instantur*.

474. Pulsantur: *tympanum, campana, cymbalum, tintinnabulum*, crepitacula quæcunque: itémque *crembalum*, quod insertum dentibus, adhalatugutturis, allisûque digiti, tintinnat.

475. Plectuntur organa, quæ fidibus intenduntur ac remittuntur, (intensæque acutum sonant, laxæ graviter:) idque vel digitis, (seu manûs utriusque,) ut *nablium (fambuca)*, seu alteriûs, alterâ moderante chordas, (ut *cithara & testudo*;) vel plectro, eoque aut setaceo, ut *fides*; aut rotabili, ut *lyra*; aut profliente pinnulâ, ut *instrumentum*.

476. Instantur verò quædam oram, ut *fistulæ*, à fistulatore; *tibia*, à tibia-cine; *tuba*, à tubicine; *lituus*, à liticine; *buccina*, à buccinatore; *gingras*, à gingratore; *tibia utricularia*, ab utriculario: quædam folli-bus, ut organon pneusticum, ab organario pulsatum.

477. Oblectamenta oculorum sunt visibilium rerum representationes, aut transformationes; & presentationes quidem jam in plano, *picturâ*; jam in materia solida, sive molliori, *ficturâ*; sive duriori, *sculpturâ*; *calaturâ*, *fusurâ*: aut denique per *specula*, specularia; aut per *ignes misiles*.

478. *Pictor* delineat cujusvis rei effigiem graphia, & perpingit penicillo ac pigmentis: quem imitantur quodammodo illuminatores crepundiorum; & *encaustæ*, expingentes vitra igni; & *Phrygiones* (acupictores seu plumarii) acupingentes filis versicoloribus, quandoque & unioinibus, gemmis, plumis, intertextisque vestibus varias figuras: maximè autem *calographi*, incidentes subtilissimas imagunculas æri, imprimentesque chartis.

479. *Fictor* infundit modulo certæ formaturæ ceram, vel gypsum, vel metallum, eoque modo pereleganter defingit subiles imagunculas: sed *sculptor* exsculpit statuas liberâ manu: *calator* verò insculpit vasis jam paratis, sigillis item, species quas vult.

480. *Faber speculorum* parat è vitris specula, quibus homines intueantur seipsos: & *conspicilia*, quibus prospectent acrius res: & *telescopia*, quibus prospectent distita ut propinqua; & *microscopia*, quibus obtueantur pusilla ut grandia; & *prismata*, transfigurantia colores rerum milleformiter; *urentia* denique *specula*.

481. *Speculum* illud erit optimum, quod reddit species objectas eadem qualitate & quantitate: id quod fit, cum benè perpolitum est, & prorsus planum, nèque concavum nèque convexum: hoc etenim ostendit rem minorem quam est, illud inversam.

C A P. XLVIII.

Artes culturae humanae.

482. Lustravimus artes, *manuarias*, *rurales*, *mechanicas*, quibus elaborantur res exanimæ ad utilitatem, honestamentaque vitæ nostræ: qui verò ipsa etiam natura humana sine politura brutescit, (hinc incultæ gentes barbaræ sunt) sumusque necessario expoliendi mente ad *sapientiam*; animo ad *honestatem*; lingua ad

(acmō)

facundiam; veni & specta, quomodo id fiat, ut ipse quoque perpoliaris.

483. O quam desiderabile est, sic excultum esse! nimirum habere mentem illuminatam, rebus depictam; & posse rursum in aliorum mentibus easdem depingere sermone! & habere actiones passionisque suas in potestate sua! angelica hæc est perfectio, considerata in plenitudine sua.

484. Si vis participare felicitatem hanc, in adolescentule, adesto! sed ut tria illa tibi exoptes solida, non fucata: cupiens evadere non *sciolum*, sed *sciens*; non *locuturcius*, sed *eloquens*, non *simulatus cultor* virtutum, sed *serius*.

485. Hujus culturæ instrumenta, quæ sunt *libri*, *scholæ*, *conversatio erudita*; peregrinationesque susceptæ illius causâ, audi narrationem de istis singularim: monstrabo quid ibi & quomodo fiat, ut habeas gustum scibilium omnium.

CAP. XLIX.

Literæ & libri: cum ministratoris artibus; typographia, & aliis.

486. Modus SCRIPTURÆ

fuit apud *Ægyptios* per *nomen hieroglyphicas*, fictas scilicet rerum figuras: apud *Chinenses* per reales characteres, quos etiam diversæ nationes intelligunt, & quisque sua lingua legit: apud nos sunt in usu *LITERÆ*, notulæ minimorum sonorum oris, è quibus complicatis sunt *verba*, *sententiæ*, *libri*.

487. Antiqui literas incidebant saxi, malleo: postea insculpebant ligneis codicibus (præsertim faginis) sectis in tabulas, ac dolatis, cæcite: dehinc exarabant in *tiliaceis libris*; aut foliis palmæ, oleæ, malvæ, & linteis, ceratis vel gypsatis, stylo ferreo (vel osseo:) postmodum *Niliaco calamo* inscribebant *pergamene*, ex ovinis tergoribus paratæ.

488. Subsequenter inventa est papyrus, è papyro, planta bicubitali, habente (corticis loco) tunicas latissimas & prætenues; quas discriminas acu, & imbutas aquâ glutinoâ, complanatasque prelo, ac desiccatis sole, digerebant in scapum, habentem plagulas viginti: nunc est *charta* in usu, quam *chartopæus* conficit è linteis vetustis conceptis,

contusis in pulmentum, & diductis in folia, intermissâ collâ, ut in charta persuat: tum eam colligit in volumina minora, maiora, maxima.

489. *Atramentum* scriptorium confit è gallis quernis, & vitriolo: quibus adinditur aliquantum aluminis, & gummi, ad prohibendum mucorem, & penetrationem: penna verò eligitur anserina vel pavonina, caule amplo, firmo, pertranslucido; quam qui temperat scriptioni, eradit scabritiem tergo scalpelli; acie autem detruncat caudam, & rescindit utrinque caput, ut bifurcatum fiat: tum diffindendo facit crenam, pro defluxu atramenti; circumciditque rursum incisuram istam, & præcidit æqualiter; demum intingit ac scribit, post recondit in *calamarium*.

490. *Hebræi* scribunt à dextra sinistram versus; *Græci*, & ceteri *Europæi*, à sinistra versus dextram; *Indi* quidam perpendiculariter à summo ad imum, æquè legibiliter.

491. *Prisci* habuerunt *tachygraphiam*, per siglas, quibus sufficiebant excipere sermonem manu, non ad calamus dicentis, sed liberè loquentis;

nos habemus etiam celeriorē, *Typographiam*, quā unus, unā die, plus describit, quā aliās possent mille scribæ: sed & *Stenographiam* nuperrimè excuscarunt *Angli*.

492. *Typographus* distribuit per loculamenta æneos typos conflatos permagno numero; quos *Typotheta* expromens indidem, sigillatim componit in verba, versus, paginas; coarctatque marginibus ferreis, & indit prelo: tum illinjit atramento impressorio (quod parat ex fuligine & oleamento;) apprimique suppositis chartis, & sic describit integras schedas momento; omnes correctissimè, si modò primum exemplar fuerit correctum, & corrector non fuerit idiota, aut iners: expleto autem numero exemplarium, dissecat rursum typos per cellulas suas, ut possint coagmentari denuò, in alium textum.

493. *Librarii* olim agglutinabant chartas chartis, convolvebantque in volumina: nunc eas *bibliopægi* (compactor) compingit in codices: dum singulas phyluras rarioris chartæ tingit aquâ aluminatâ; siccitas verò complanat, malleat,

malleat, confuit, conglutinat dorso, demarginat, circummunet tegmentis (papyraceis, membraneis, coriaceis) lateraque fibulat clausuris (aheneis uncis;) aut connectit lingulis scorteis, vel sericeis; grandioribus etiam libris affigit umbilicatas bullas.

494. *Bibliopola* vendit libros in bibliopolio: *bibliothecarius* eosdem congestat in *bibliothecam*, & adscribit catalogo, & disponit per repositorya ac forulos, & exponit ad usum super pluteos.

495. A forma exteriori liber est, vel chartæ integræ (in *folio* vocant;) vel plicatæ in quadrum, aut in folia sex, octo, duodecim, sedecim: item columnatus aut linguatus; atque si grandior est, quàm ut comprehendatur compacturâ unâ, dividitur in *tomos*.

496. Interiores partes libri sunt; *titulus*, *dedicatio*, *præfatio* (quâ argumentum edisseritur) interdum & *elogia*: tàm tractatus ipse, dispersitus in sectiones; dehinc clausula, cum *indice* contentorum, aut etiam erratorum.

497. Libri scriptor dicitur *author*; primum scriptum *autographum*; transcripta inde

apographa; editor, si simul commendator fuit, *censor*: cujus est judicare de germanitate scripti, annon sit supposititium, ex toto, vel ex parte: & admonere lectores de genuina lectione, si exemplaria diffident, veròque dictorum sensu; sive glossis interiectis, sive annotationibus separatis.

498. *Liber bene elaboratus* fit vendibilis, recuditurque sæpius: sed videndum est, ut editio semper sit auctior, vel saltem correctior: noxiosi verò utinam nulli evulgentur.

CAP. I.

SCHOLÆ.

499. *Schola* est officina transfundendæ eruditionem & libris in homines: ubi necesse habent exerceri juniores (qui optant ordiri vitam sapienter, & transigere prosperè,) non solum in literatura, sed in omnibus quæ perficiunt naturam humanam: nempe ut prædiscent rectè *superè*, rectè *agere*, rectè *loqui*.

500. Qui docet, est *doctor*; qui discit, *discipulus*: quorum ille si fuerit doctus, & didacticus, (cui adsit communicandi aliis doctrinam gnaritas, & promptitudo) hic autem doc-

lis & disciplinosus (quotidie aliquid novi rescire, ac ad-discere, avidus,) uterque habebit delicias; scholâque fiet ludus, dum operæ peragentur ludibundis utrinque.

501. Erit hoc, si agatur tempore uno, nonnisi unum, nè-distrahatur sensus: & eatur semper gradatim, quomodo res pendent ab invicem: docensque præmonstret semper *exemplar* exquisitum cuiusque rei noscendæ, aut faciendæ: illudque explicet præceptis perspicuis; & jubeat imitari mox: discens verò intueatur *exemplar* avidè; & percipiat informationem de illo attentè, & mox exprimere illud studeat imitatione accuratâ; adstante magistro, & nè aberraret providente; aut si aberrare videret, corrigente; assistentibus item condiscipulis, quotquot fuerint; ut in quo emendatur unus, in eo dediscant hallucinari omnes, mendâsque desuefiant.

502. Hæc identitas manu-ductionis habebit eam commoditatem, ut prædagogus unus, stans in pulpito, satisfaciat quantævis erudiendæ cæteræ: hi autem excitent se-
~~ap~~poscertatim, acuâsque x-

mulatione mutuâ, dum omnia fiunt palam omnibus: atque sic ingeniosi proficiant potenter, tardiores verò superent tandem quoque difficultates, ipsâ assiduitate exercitiorum: quod ostendent *examina*.

503. *Disciplina* tamen ad-jungitur institutioni, ut nè obrepat incuria, vel desidia, aut dissoluta licentia, per indulgentiam: ergo qui negligenter agit, increpatur; qui desidiosus est, castigatur feru-tâ: in quo malitiosa obstina-tio deprehenditur, dignus est secludi à consortio morigerorum, nè inficiat alios pravi-tate.

504. Iudimagister tamen cavebit esse plagosus; potius permittet diligentibus, (libenter, non invitè) honestas recreationes, spationes, collusiones: adeoque ipsemet colludet, providendo utilia exercitia.

505. Infima scholarum, trivialis, pro elementariis est, quorum sensus exercendi sunt circa res sensuales: dehinc *gymnasium* (*classicum scholam* vo-cant) pro iis, qui discunt lin-guas, liberalésque artes, & sunt exercitandi circa ratio-nes rerum noscitas: tan-

dem sunt *academiæ*, pro iis, qui quærent absolutam eruditionem, purum scilicet intellectum rerum: ubi hoc dant operam professores facultatum quatuor, ut humanæ vitæ magistri, *philosophi*, *medici*, *iureconf. lti*, *theologi*, inde prodeant, communi bono.

CAP. LI.

PHILOSOPHIA.

506. *Philosophus* investigat causas rerum, *quid, unde, quare & quomodo* sit, unumquodque; qui occupatus circa *ideas* rerum omnium universales, & abstractas, vocatur *metaphysicus*: circa corpora naturalia, formâsque rebus concretas, *physicus*; circa rerum proportionem, *mathematicus*; circa hominum mores, *ethicus*; circa sermonis rationem, *philologus*.

507. *Metaphysicus* contemplantur res à priori; non ut jam sunt, sed ut possibiles erant, antequam erant: perscrutans, quid hoc sit esse, aut non esse; fieri, aut non fieri; *existere*, aut *vanescere*; *durare*, aut *perire*, &c. item quid sit rerum *identitas*, *diversitas*, *contrarietas*, &c. quibûsque modis *ens cui* possit jungi, aut ab illo

sejungi; vel plura *entia* sibi conglobari, usque ad ipsam *universitatem rerum*, extra quam nihil est.

508. *Physicus* considerat res à posteriori, prout eas videt in mundo: ut intelligat, quâ vi fiant, operentur, alterentur, &c. Cujus intelligentiæ summus apex est *magia*; peritia scilicet effectuum productionum, occulta applicatione activorum ad passiva; sed hujus monstrum sunt *præstigiæ*, quæ peraguntur incantamentis & exantationibus; meræ satanicæ illusiones, relinquendæ strigibus.

509. Ad philosophandum liquidè requisita sunt necessaria, *sensuum acrimonia*, *rationis sagacitas*, & vera plenâque *historia rerum*: quippe oportet prænosce prius aliquid esse, quàm inquiras in ejus essentiam, vel causas.

CAP. LII.

Mathesis: primumque *arithmetica*.

510. *Mathesis* adaperit viam philosophiæ: pervestigans rationem numerorum, in *Arithmetica*; & mensurarum, in *Geometria*; & ponderum in *Statica*.

§11. *Arithmeticus* trahens industriè numerosas res, quoties obtingunt, peragit omnia sua per *numerationem*, *additionem*, *subtractionem*, *multiplicationem*, *divisionem*, *regulamque proportionum*.

§12. *Ruricola* computant simplicius per *paria decusses*, *duodenas*, *quindenas*, *sexagenas*: *arithmetici* subtilius, per *unitates*, *decades*, *centenarios*, *millenarios*, *myriades*; recentiores etiam per *tonas* & *milliones*: *unitas* etiam decies repetita facit *decem*; decies decem, *centum*; decies centum, *mille*; decies mille, *myriada*; decem *myriades* nunc vocant *tonnam*; decem tonnas (id est, millies mille) *millionem*.

§13. Numerandi notæ fuerunt *Græcis* non aliæ, quam literæ alphabeti sui, *α. β. γ. δ. &c.* *Romani* adhibuerunt septem solum literas, *I. V. X. L. C. D. M.*: *Arabes* excogitarunt ingeniosè ciphras decem, quibus numerosissima quæque possunt exprimi, (vel arena maris;) tandem inventi sunt *calculi*, disponendi super *abacum*. (Exempli gratia, si quis dicatur habere mille, sexcentos, octo inta & quatuor aureos, id apponet sic,

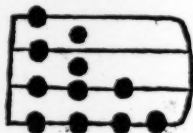
Numeris Romanis,

M. DC. LXXX. IV.

Cifris Arabicis,

1 6 8 4.

calculis,

§14. Numerus dicitur *par*, qui potest dividi in duas æquales partes, (ut, 2, 4, 6, 8, &c.) *impar* qui non potest (ut, 3, 5, 7, 9, &c.) *fractus*, qui habet partem ruptam; ut *sesqui* alter, ($1 \frac{1}{2}$): cetera quære alibi.

CAP. LIII.

GEOMETRIA.

§15. *Geometria* explorat magnitudines rerum præcisè, ut nè quid nos possit decipere, apparendo majus aut minus, vel propius aut remotius, altiùs aut humiliùs, quantum est: quod potissimum conducit ad mensurandas rerum *longinquitates* & *capacitates*.

§16. Peragit mentions suas per *puncta*, *lineas*, *figuras*, & certa instrumenta, quibus emetur omnia.

§17. *Linca* incipit à *puncto*

80, & definit in punctum; estq; in seipsa vel *recta*; vel *curva*; vel *spiralis*; alteri verò lineæ, vel *parallela*; vel *obliqua*; vel *perpendicularis*. V. typ. æn. 13.

§ 18. Ex concursu linearum fit *angulus*, qui est vel *rectus*, quem linea incidens perpendicularis efficit, ut est (in subiecto schemate) *angulus ABC*, vel *acutus*, minor recto, ut *BCD*, vel *obtusus*, major recto, ut *ACD*.

Vide Tab. 13.

§ 19. Figurarum simplicissima est *circularis*; tum *triangularis*; inde *quadrangularis*, &c.

§ 20. *Circulus* fit ex unica linea ambiente, quam vocant *circumferentiam*; ut hic *BDCH*: ejus medium punctum est *centrum*, *A*: linea à centro ad *circumferentiam* ducta, est *radius AH*, vel *AC*: *radius* verò protensus ad partem oppositam, dissecansque circulum æqualiter, *diameter* vocatur, ut *BAC*. Vide Tab. 13.

§ 21. *Triangulum* fit è tribus lineis; estque vel *acutangulum*, cujus omnes tres anguli acuti; vel *rectangulum*, cujus unus rectus; vel *obtusangulum*, cujus unus obtusus. Vide Tab. 13.

§ 22. *Quadrangulum* est quadrilaterum: hoc autem vel

quadratum; vel *oblongum*; vel *rhombus*. Vide Tab. 13.

§ 23. Accipe etiam figuras corporum regulares: *orbis* est gyratus; *globus* rotundus; *cylindrus* teres; *pepo* ovalis; *pomum* orbiculatum; *pyrum*, & quidvis *conicum*, turbinatum; *cubus* quadratus; (licet *sexlaterus*, & *octangulus*;) *tribulus* triquetrus.

Vide Tab. 14.

§ 24. Mensuræ distantiarum ita sunt: *grana papaveræ* quatuor faciunt unum *hordeaceum*; *hordeacea* totidem *digitum*, *digitus* cum triente ($1\frac{1}{3}$) *pollicem*; *digiti* quatuor, *palmam*; *palmi* tres, *spithamam*; quatuor, *pedem*; quinque, *palmipedem*; sex, *ulnam* (seu *cubitum*, *sesquipedem*;) duo pedes cum semisse faciunt *gradum*, seu *gremium*, hoc est, *passum* minorem; quinque, *passum* majorem (*geometricum*, qui est idem cum *orygia*;) decem pedes dant *perticam* (*decempedam*;) centum viginti quinque passus *geometrici* dant *stadium*: octo *stadia* (hoc est, *milliare* *Italicum*;) hæc autem quatuor, *milliare Germanicum*; *milliare sesquialticum*, *Galliam* *leucam*.

§ 25. Mensuræ capacitatis

apud Romanos fuerunt : primum pro liquidis , quatuor cochlearia (seu ligulæ) faciunt cyathum ; horum tres , quartarium ; quartarii duo , heminam ; heminæ duæ , sextarium ; hi sex , congius ; quatuor congii , urnam , quantum vir ferre potest ; duæ urnæ amphoram (seu quadrantalem) quantum duo commodè bajulant ; viginti amphoræ , culeum , quantum plastro vehi solet.

526. Mensura minima aridorum fuit cyathus ; cyathi sex dabant heminam ; heminæ duæ , sextarium ; duo sextarii , modiolus ; hi quatuor , modium ; modii duodecim , medimnum : (sed arida herbacea metiuntur pugillis , manipulisque .

527. Explorant verò rectam aut curvam lineam , amussim si extensâ , vel applicatâ inflexibili , regulâ ; rectitudinem anguli , normâ ; situm plani horizontalis , libellâ ; recti autem plani , perpendicularo ; circuli exactionem circino ; vasis capacitatem perticâ ; cui inscripti sunt numeri stereometrici .

Vide Tab. 4. & 14.

528. Distantias metiuntur communiter ope quadrantis ;

dum per pinnulas versabilis radii prospectando rem visam , ex duabus stationibus , observandoque quantitatem trianguli minoris , quem in suo instrumento effici vident ; colligunt quantitatem linearum trianguli majoris , quem in terra faciunt lineæ , inter duas stationes & rem visam comprehensæ . Vide Tab. 4.

529. Talem mensuram distantiarum vocant geodasiam ; atque si sit in plano (ut agri) longimetriam ; si sursum (ut montis) altimetriam ; si deorsum (ut putei) profundimetriam ; dum verò doliorum capacitatem metiuntur , stereometriam .

530. Geometra examinans , cur visio subinde fallat : (ex. gr. cur aliquid sub aqua , aut per vaporem , majus videatur quàm est , nec suo loco :) item cur tanto minor appareat res , quanto fuerit remotior ab oculo ; nec non causas pelluciditatis & opacitatis , perspicuitatisque & obscuritatis , &c. opticus vocatur .

CAP. LIV. STATICA.

531. Staticum probat soliditatem

tatem rerum, & dehinc pretiositatem, ex perpensa, illarum gravitate, vi *librarum* & *ponderum*.

532. Libræ partes sunt, primum *librile* seu *scapus* (& jugum ;) deinde in centro librilis *axiculus*, super quem fit libratio ; tertio *ansa*, à qua *scapus* pendet ; & *ansæ* apertura, *agina* ; qua transit examen, lingula scilicet infixa scapo.

533. Est autem ratio duplex libræ, & pensuræ ; primam vide in balance, habente centrum in medio scapi : unde necessario sequitur ut æquilibria ponderent æqualiter, & gravius præponderet deorsumque vergat ; levius verò se attollat, tantò magis, quantò alterum prægravat : sive in balance maxima, trutina ; sive minima (quâ nummi pensculantur) *lancula*. Vide Tab. 11.

534. Alteram formam libræ spectabis in statera : quæ habet centrum librationis extra medium scapi ; cujus rei consequens est, ut radius protensior faciat (inter librandum) majores ascensiones & descensiones, quam radius minor ; còque sit idem commen-

sus ponderum ad invicem, quæ arcuum. Vide Tab. 12.

535. Usus horum est talis : *libripens* imponit rem librandam alteri lanci, alteram gravat ponderibus, donec videat æquilibrium (seu æquipondium) quod extendet examen aginam æquans : in statera autem suspendit rem delibrandam ab unco, in B ; pondusculumque promovet in radio opposito, (dimenso incisuris) huc illuc, usque ad æquilibritatem : illud enim admotum propius centrum, ponderat minus ; amotum à centro longius, plus.

536. Levissimum pondusculum (dans libellæ momentum,) facit *granum* ; quatuor grana *siliquam* ; hæ quinq; *scrupulum* tria scrupula, *drachmam* ; quatuor drachmæ, *semunciam* ; octo, *unciam* ; uncia duodecim, *libram* : (metcalis tamen libra est sedecim unciarum) centum libræ dant *centipondium* (vulgò centenarium.

CAP. LV.

ASTRONOMIA.

537. Quid ergò numerant, mensurant, ponderant, philosophi ? *Omnia*. Sunt tamen illis solennissimæ dinumerationes,

dimensiones, collibrationesque 1. cœli, in *astronomia*: 2. terræ, in *geographia*: 3. temporum, in *Chronologia*: 4. cogitationum, in *logica*, *mæmonica*, *prognostica*: 5. moralium actionum in *ethica*: 6. sermonis in *philologicis artibus*: quæ omnia percurramus obiter.

538. *Astronomus* contemplaturus astra, determinat sibi firmamentum in certas regiones, per quas observet transitiones siderum: nempe imaginarios circulos; quorum primarii sunt, *æquator*, *tropici*, *zodiacus*, &c. quos tu ita concipe. *Vide Tab. 11.*

539. Scellas ire circulatim, indicat quotidiana reditio ad loca eadem: ergo cælum est volubilis sphaera: ergo habet axem, circa quem revolutatur: ergo & duas extremitates axis sui, seu duos immobiles polos, *septentrionalem* & *meridionalem*.

540. Inter polos sige, in medio sphaeræ maximum circum, erit *æquator*: & huic parallelos duos, *tropicos*; quos sol describit altissimus æstate; & humillimus hyeme: sed annuam viam Solis, (transeuntem ab hoc tropico ad illum tropicum, intersectantemque

æquinoctialem duobus locis) vocant *zodiacum*: cujus poli rursus describunt polares circellos, circuitione quotidianâ.

541. Habes in ipsâ cœlesti machina circulos invisibiliter positos, & cum illa irrevolubiles; sed sunt alii cuilibet loco proprii, & immobiles, *horizon* & *meridianus*.

542. Ubi ubi stas, prospiciens circumcirca vides *horizontem*; confinia scilicet cœli & terræ, sive superioris hemisphaerii ab inferiore: horizontis verò centrum est ubi tu stas; poli in cælo, punctum tibi summum & imum (verticale illud vocant *zenith*; profundum illud sub terra, *nadir*.) due verò iterum circum per polos mundi, & *zenith* ac *nadir*, erit *meridianus*, ad quem sol delatus facit nobis meridiem. *Vide Tab. 11.*

543. Quod attinet cursum astrorum, is uni formis est omnibus *fixis*, quasi vehantur uno eodémque orbe: inter quas primæ magnitudinis sunt quindecim, (*Arcturus*, *Lyra*, *Sirius*, &c. secundæ 45; tertiæ 208; quartæ 475; quintæ 216; sextæ 49; novem inferior obscuræ, & quinque nebulosæ;

bulosæ: omnes simul præter
propter 1020. quas quidem
per liberum aspectum in *Eu-
ropa* videre possumus: sed per
telescopia longè plures.

544. Sunt redactæ in certas
configurationes: cujusmodi
sunt, duodecim signa zodiaci,
ita insignita characteribus
suis: *V Aries*, constat stellis
19; *♉ Taurus* 44; (inter quas
sunt *Pleiades*.) *♊ Gemini* 31;
♋ Cancer 28; *♌ Leo* 39;
♍ Virgo 40; *♎ Libra* 15;
♏ Scorpio 27; *♐ Sagittarius* 325
♑ Capricornus 27; *♒ Aqua-
rius* 33; *♓ Pisces* 35.

545. Extra zodiacum sunt
borealia signa; *Ursa minor*,
stellarum 8; *Ursa major*, 32;
Draco 33; *Hercules* 48; *Cy-
gnus* 31; *Cassiopea* 25, &c. Intet
australia signa maximè con-
spiciuus est *Orion* 39; *Canis ma-
ior* 18; *Canis minor* 7, &c.

546. Compertum habemus,
sicut fixæ, & cum his ☉ & ☾
(*Sol* & *Luna*) gyrationem
suam absolvunt circa terram,
tanquam suum centrum, ita
reliquos quinque Planetas gy-
rari circa Solem: quem ambit
orbe minimo ☿ (*Mercurius*)
quadrimestri tempore; ♀ (*Ve-
nus*) serè duplo majore, no-
vendecem mensibus; ♂ (*Mars*)

tam amplo, ut circumbeat ter-
ram quoque, sesquianno;
♃ (*Jupiter*) etiam ampliore,
duodecim annis, minus bimen-
se; ♄ (*Saturnus*) amplissimo,
novem & viginti annis, &
semestri: qui omnes jam sunt
apogæi, jam *perigæi*; videntur-
que nobis jam directi, jam re-
trogradi, jam stationarii, &
veluti cum fixis fixè procé-
dentes.

547. Progrediuntur itidem
per zodiacum, at non tam ex-
actè, ut *Sol*: excurrunt enim
à via Solis hinc & illinc, (bo-
ream versùs & austrum ver-
sùs) plus & minus.

548. Dividunt autem *Astro-
nomi* omnem circulum (æquè
parvum ut magnum) in gradus
360. hosque rursùs singulos in
60 minuta prima: & quodlibet
horum in 60 secunda, &c. usq;
ad decima minuta, seu scru-
pula.

549. Calculando igitur
motus planetarum in futu-
rum, consciunt *ephemerides*:
id est, consignationes ad ho-
ram meridianam singulorum
dierum anni, ubi quisque pla-
neta futurus sit, & quo aspe-
ctu ad invicem: est enim inter
planetas aut *conjunctio*, in eo-
dem signo & gradu, ♂; aut

♂, *sestilis*,

sextilis, distantia per duo signa, ✱; aut *quadratus* (seu quadratura) per tria signa, □; aut *trigonus*, per quatuor, △; aut *oppositio*, per sex, ♂.

Vide Tab. I 2.

550. Imprimis autem con-
signantur *ephemeridibus eclipses*
luminarium; postquam pene-
tratum est in causas, unde
sunt: nempe deliquium Solis
contingere in novilunio, quum
inter nos & Solem Luna in-
tercurrens directè, illum ob-
nubit opaco suo corpore, hoc
est, inumbrat nos: Luna verò
eclipsatur in plenilunio, quan-
do opposita Soli obnubilatur
ipsa, incurrens in umbram
terræ: quod ut non accadat
quor mensibus, facit expansio
Lunæ extra viam Solis,
quam vocant *eclipticam*.

Vide Tab. 11.

551. Ultima pars astrono-
mix est computus *fastorum*:
quo & spectat denominatio
dierum hebdomadæ à plane-
tis, ut dicantur dies *Solis*, dies
Lunæ, dies *Martis*, dies *Mercurii*,
dies *Jovis*, dies *Veneris*,
dies *Saturni*.

552. Menses sunt, *Janua-
rius*, *Februarius*, *Martius*, *Apri-
lis*, *Maius*, *Junius*, *Julius*,
(*Quintilis*), *Augustus* (*Sextilis*),

September, *October*, *November*,
December: quorum primo, ter-
tio, quinto, septimo, octavo,
decimo, duodecimo, dati sunt
dies 31, reliquis 30: Februa-
rio 28, quanquam anno bissex-
tili 29: cum ei unus dies inter-
calatur: embolismo verò anno
fit accessio addititii mensis
(embolini) hoc est, decima
tertix lunationis.

CAP. LVI.

GEOGRAPHIA.

553. Ut nō simus ignari do-
micilii nostri, efficitur 1. per
dimensionem terræ, in longum &
latum; 2. per *determinationem*
regionum habitabilium & inha-
bitabilium; 3. per *descriptio-
nem*, quid egregium obveniat
hic, illic, isthic; idque sit
terrestri globo; sive pictis aliis
geographicis tabulis, sive hi-
storiciis enarrationibus.

554. Terram esse globe-
sam, patet; quia ab oriente
occidentem undique versam
ambitur sideribus, & circum-
navigatur maribus: transver-
sim verò euntibus poli mundi
elevantur & deprimuntur, ut
de & terreni globi magnitudo
percognoscitur: nempe qui
tendenti ab austro in boream
(aut retrò) singulis quindecim
Germanicis miliaribus atto-

collitur arcticus polus, & de-
 vergit antarcticus, gradu uno,
 evincitur totum ambitum ter-
 ræ (qui est graduum 360) ha-
 bere circuitum milliarium
 5400; diametrum verò terræ
 esse 1800, semidiametrum (à
 superficie terræ ad ejus cen-
 trum) 900.

555. *Latitudo* terræ æstima-
 tur ab æquatore polos versùs,
 utrinque per nonaginta gra-
 dus: *longitudo* verò ab occasu
 in ortum, per integrum cir-
 cuitum 360 graduum; initio
 sumpto à primo meridiano,
 quem constituunt ad fines *Eu-
 ropæ*, in *Canariis* insulis.

556. Ex latitudine terræ
 prodeunt quinque terrestres
 zone: media, interjacens cir-
 culis tropicis, vocatur *torri-
 da*; extremæ duæ intra polares
 circulis comprehensæ *frigide*;
 totidémque *temperate*, inter
 has frigidas & illam torridam
 alterutrinque sitæ.

557. In *æstiva* (zona) pro-
 pter perpetuam verticali-
 tatem solis vehementissimi
 sunt ardores, perpetuansque
 æquinoctium: contra in *gelidis*
 plagis, propter solis collat-
 rilitatem continuam vech-
 mentissima frigora, subque po-
 lo ipso sex mensium dies, toti-

dem nox: in *temperatis tracti-
 bus* est alternatio tempestatum
 grata, cum successivis incre-
 mentis ac decrementis dierum
 ac noctium.

558. Unde oriuntur *clima-
 ta*, per interstitium unius se-
 mihorii, nam qui longissimum
 diem habent, horarum duo-
 decim cum dimidia, dicuntur
 habitare sub *climate primo*; qui
 13 horarum, sub secundo; &
 ita consequenter.

559. *Continentes*, maribus à
 se invicem determinatæ, quin-
 que reculantur; *Europa, Asia,
 Africa, America, Magellanica*:
 quarum singulæ continent va-
 stissimas regiones, tum mariti-
 mas, tum mediterraneas, in
 meditullio sitas; circa se autem
 insulas plurimas, dissociatis
 gentibus & linguis: unde tel-
 lurem undique habitari, aliós-
 que aliis esse *antipodes*, jam
 constat.

560. *Europæi* incolæ sunt:
Hispani (cum *Lusitanis* sibi con-
 terminis) *Gallæ, Belgæ, Angli,
 Scoti, Hiberni, Dani, Sueci, Nor-
 vegi, Lapponesque*: item *Russi* seu
*Muscovitæ, Lithuani, Poloni, Bo-
 hemi, Germani, Itali, Siculi, Dal-
 mate, Hungari, Græci, Valachi,
 Thraces*: Asiatici sunt, *Turcæ, Ara-
 bes, Armeniani, Persæ, Indi,*

Chinenses, Scythæ nunc *Tartari*: *Africani, Egyptii, Barbari, Abyssini*, (albi *Aethiopes*) *Mauri* (atque *Aethiopes*, &c.) *Americani, Mexicani, Peruviani, Brasilienses*, &c. nudi & investiti: *Magellanicæ* nobis adhuc incogniti sunt.

561. Celebrati montes sunt; in *Europa, Alpes, Pyrenæi, Carpathus*, &c. in *Asia, Taurus, Caucasus*; in *Africa, Atlas* & *Lixæ* montes: famosa flumina verò; in *Europa, Danubius*, seu *Ister*, (est enim binominis *Eorysthenes*, &c. in *Asia, Indus, Ganges, Obi*, &c. in *Africa, Nilus* septem ostiis se in mare exonerans; in *America, Maragnon*, &c.

562. Inclytæ urbes sunt, in *Europa, Constantinoplis, Roma, Venetiæ, Lutetia* (Parisiorum,) *Lisbona, Londinium, Amsterodamum, Prægia, Cracovia, Mosqua*, &c. in *Asia, Alipo, Badget* (cis *Euphraten*), *Ormus, Goa, Cambalu, Quinsay*, &c. in *Africa, Alcair, Fessa, Maroco*, &c. in *America, Mexico, Cusco, Lima*, &c.

CAP. LVII.

Chronologia cum Historia.

563. *Chronologus* supputat, quâ ætate mundi hoc illudve

acciderit, & quantum tempus præsens distet ab exortu rerum, vel quapiam alia observabili periodo: ut nè simus nescii, ubi jam simus, & quid fuerit gestum ante nos.

564. Communis *Epocha*, unde series annorum numerentur, eadem debuit esse omnibus jure, ab orbe condito: sed quia istud initium fuit incompertum plerisque, quolibet gens assumpsit terminum alium memorabilem: supputaruntque *Judei* olim ab exitu suo ex *Egypto*, nunc à desolatione *Hierosolymæ*; *Græci* ab *Olympiadibus*, (quas *Iphitas* instituerat celebrari anno quoque quinto inclusivè, aut quarto exclusivè,) *Romani* à condita sua urbe: *Christiani*, à Christo nato; *Turcæ*, à fuga *Mahumedis* (vocant æram *Hegiræ*, &c.) denique reges aspiciantur æras suas à cœptu regnorum suorum.

565. Præcorum ruditas non habuit alias *Historias*, præter quas narrabant sibi; aut innuebant posteris erectis quibusdā monumentis (ut lapidum hinc inde depositorum, vel ligatorum in fune nodorum, &c.) res nihilominus

tamen

tamen veniebant in oblivia, aut transformabantur in fabulas: demum postquam literæ increbuerunt, cœperunt res gestas inferre in commentariis, unâ cum circumstantiis, nè quid affictitii aut subdicitii irreperet.

566. Placétne tibi andire breviarium quoddam chronicorum? memorabo carptim quædam singularia, de præcipuis mutationibus humani generis.

567. Primordia ipsa fuerunt nobis luctuosa, quia *Adam* cum sua *Eva*, facti ad imaginem Dei, & jussi Dominari creaturis, abusi sunt concessio privilegio: *Adæ* verò primigenius (cui nomen fuit *Caino*) truculentus fratricida occiso *Abele* tradidit se impietati cum tota sua progenie, ejusque imitatione actutum omnes.

568. Indoluit Deus, quod fecisset hominem, immissoque *cataclysmo* delevit omnes, excepto *Noâ* servato cum suis in arca, A. M. (h. e. anno mundi) 1657. sed prius eripuit ad se pios, inter quos fuit *Enoch* vivus translatus in cælum: ceteri primævi fuerunt quidem valdè longævi, nullus tamen attingit ævum millesimum,

569. A. filiis *Noæ* disseminatæ sunt familiæ gentium: à *Semo* Asiatici, à *Japheto* Europæi, à *Chamo* Africani, & (ut probabile est) Americani: cum cœpisset ædificatio turris *Babel*, centesimo post diluvium: inde enim orta fuit confusio linguarum, & dispersio gentium, rursûnque inchoata recollectio sub regibus, quibus præcelluit *Ninus* Assyrius.

570. Tertio inde seculo, subversa est *Sodoma* & *Gomorrah*, demisso cœlitus igne ob spurcissimas libidines: sed *Loth* miraculo ereptus fuit, uxore respectante, & in statuam salis versâ.

571. Quadringentis post annis eduxit *Moses* populum Israëliticum ex *Ægypto* per mare rubrum, sicco pede, submerso *Pharone*, cum exercitu eos insequentæ, Israëlitiæ verò pascirabant annis 40 (in deserto) manna; dùmque pugnant (pro obtinenda terra *Canan*) ad præces *Josue* sol occiduus stetit toto die.

572. Circa A. M. 2790. claruit *Samson*, tanta pollentia virium, ut discerneret leonem manu, convelleretque per amplum ædificium una nix, ejus

jus tempore *Troja* exciditur, post decennalem obsidionem, ob raptum *Helenæ* : proximo inde seculo *David* regnat, potentissimus regum : cui succedit *Solomon*, sapientissimus mortalium.

572. Circa A. M. 3040. propheta *Elias* claudit & recludit cælum precibus, rapi-turque curru igneo in cælum : A M 3240. *Ezechias* imperat tria miranda, primò, ut adjicerentur ei (jamjam moribundo) quindecim anni vitæ : secundò ut sol visibiliter retrogradus fieret ; tertio, ut in exercitu *Senacheribi*, regnum ejus vastantis, trucidarentur 185000. ab angelo unâ nocte.

574. A M. 3360. *Nabuchodonosor* conversus fuit in bel-luam, (ob superbiam) ut septennio pererraret montes, pastus gramine ; in cujus filio desit monarchia *Chaldeorum*, transitque ad *Persas* sub *Cyro*.

575. A. M. 3492. *Xerxos* educit exercitum contra Græcos, ter & vicies centenorum millium, & vincitur tamen : centesimo autem & quinque-gesimo anno post *Alexander Magnus* triumphat de subju-gato orbe, juvenis annorum

32. moriturque repente : (cujus tempore confectura chartæ re-perta est.)

576. Sub decursu penè quarti millenarii, arripiunt *Romani* imperium orbis, edo-mitis undique regibus terræ : cujus primus monarcha fuit *Julius Cæsar*, hinc *Augustus* ; sub quo (A. M. 3970. *Christus* nascitur.

577. A Ch. (anno Christi) 324. Imperator *Constantinus* fit Christianus, ædificatque *Constantinopoli* transfert eò sedem, & constituit imperium orientale, occupatum post (A. Ch. 1453.) à Turcis, qui *Mahomedem* (natum A. Ch. 571.) sequuntur.

578. Circa A. Ch. 1300. cæpit innotescere vis magnetis, quâ se obvertit ad polos mundi : quod dedit ansam fabricandi pyxidem nauticam, cujus ope detectum est alterum hæmisphærium orbis, totusque mundus navigationibus factus pervius ; ut gentes (priùs seclusæ, & ignoratæ sibi invicem) jam possint colere communicationem utilitatum.

579. Sequuta est (A. Ch. 1442.) inventio *Typographiæ*, cujus beneficio mundus impletur libris, & quicquid sciri

potest in lucem protrahitur : quæ utraque ars (nautica & typographica) accommodatissimum medium sunt ad diffundendum lumen sapientiæ , & fundandum inter nationes sapientiæ commercium ; si modò gentes se invicem non vilipenderent : & cur ? ubique est aliquid boni & mali.

582. *Dialecticus* igitur percontans omnia vel *sensu*, si res potest haberi coram ; vel *ratiocinatione*, si rei non clarè prostantis, indicia tamen aliqua adsunt : vel alienis *testimoniis*, si aliter nequeat laborat *investigare ignota*, & *deprehendere veritatem dubiorum*, *redigereque indigesta in ordinem*.

CAP. LVIII.

LOGICA.

580. *Logicus* intendit in processum cogitationum, ut non permittat eas evagari, aut mox reducat in viam : necessaria ars, si ulla ! si optas videre epitomen ejus, præbe te attentum.

581. Quicquid obijcitur meditationi, non enim possumus meditari de imperceptis est aut *ignotum* (scil. quod nescitur an sit, vel quid sit, vel quantum sit, quale, ubi, &c.) aut *incertum* (nimirum de quo dubitatur, num sit, vel num sit id quod esse dicitur, aut putatur, vel num tantum, tale, ibi, &c.) aut denique *confusum*, quum videlicet multa simul menti se offundunt, eamque obruunt.)

583. Quando explorat inexploratum ratione, perquirat ea quæ circa rem sunt: *causas*, & *effectus*; *subiecta* & *adjuncta*; *consentanea* & *dissentanea*; *similia* & *dissimilia*; *diversa* & *adversa*, seu *contraria*; ex his demum extruens aut accuratam *definitionem*, aut qualemcumq; *descriptionem*.

584. Tum progreditur ad *divisionem* rei, bimembrem, trimembrem, quadrimembrem, &c. prout se res dat : (exempli gratiâ, *homo* dividitur bipartitò, in animam & corpus : *corpus* tripartitò, in caput, truncum, artus ; *annus* quadripartitò, in ver, æstatem, autumnum, hyemem, &c.) ut videat omnia particulatim.

585. *Divisio* verò est aut *distinctio*, quâ res à re distinguitur, (ut *homo doctus* ab *indo-*

indocto;) aut *partitio*, quâ totum dividitur in partes, (ut homo in corpus & animam;) aut *distributio*, quâ genus dispescitur in *species* (ut homo in marem & fœminam;)

586. Ex inventis cogitationibus fiunt *theses*, sive *sententiæ*, quibus jam aliquid de aliquo affirmatur aut negatur; in quarum unaquaque tria concurrunt, *subiectum*; *prædicatum*, interveniēsq; *copula*; ut, *logica est discenda*: quæ tria si necessariò coherent, sit *axioma*, effatum indubitatæ certitudinis.

587. Si autem quis dubitat, an *prædicatum* de *subiecto* (sive terminus *major* de *minore*) rectè affirmetur vel negetur, probat assumpto termino medio (ut 1. *logica est* 2. *discenda*, quia 3. *utilis* :) facitque inde *sylogismum per tres propositiones*, è tribus per transpositis terminis constructas: quarum prima, *major*, proponit basin rationis, sic; *utilia sunt discenda*: subsumit minor, *logica est utilis*: conclusio sequitur, ergo *logica est discenda*.

588. Ita ex præmissis & concessis propositionibus dua-

bus infertur tertia, quâ incertitudo tollitur: notabis, dissimulari interdum alteram præmissarum, (hoc est, non poni expressè, subintelligi tantum) fierique *enthymema*, *sylogismum defectivum*: ut, *logica est utilis*, ergo *discenda*; vel, *utilia sunt discenda*, ergo & *logica*.

589. Quæstio magnopere controversa, & disputabilis in utramque partem, dabit disputationem; ubi alius argumentatur pro affirmativa parte, alius pro negativa; alterq; solvit alterius argumenta & objectiones, donec veritas patescat: sed captiosus disputator *sop' ista* dicitur, qui argutatur, hoc est, detortâ argumentatione fallaciter illudit.

590. Quando verò indispõsitæ, indiscretæ; confusumque se oggerentia, discernenda sunt, (aut disturbata redigenda in ordinem) est *methodus*, habens tres summas leges: *primam*, ut eatur à notioribus ad ignotiora, (hoc est, à toto ad partes, hinc ad particulas; & à generalioribus ad specialiora: *secundum*, ut omnia hæreant sic, quomodo ab invicem fiunt, ut notio notionem trahat, (sicut in catena annulus ab annulo trahitur:)

tertiam,

tertiam, ut omnia exprimantur verbis perspicuis, ambiguitatis nihil habentibus,

591. Secundum has regulas procedens *logicus*, si *sophismata* animadverrit latitare in verbis, declarat voces obscuras, distinguit ambiguas, determinat indeterminatas, limitat indefinitas, restringit generales: si quid possit sumi largius, excipit nominatim, evincitque omnia rationibus, ut conceptus sint clari: sic potenter dilucidans tenebrosa, refutans paralogismos, digerens inordinata.

592. Sed contexere tam perspicue cogitata propria, est *synthesis*; retexere aliena, *analysis*; conferre alia cum aliis, *syncretismus*: quarum inscientia facit perplexitatem.

CAP. LIX.

Mnemonicæ.

593. Etiam *memoria* potest excoli ad citam impressionem, & firmam retentionem, promtamque redditionem eorum, quæ percepta sunt semel.

594. Postquam enim deprehensum est experimentis, illam concatenare notiones, & recognoscere per vestigia, inveniunt *memorici* machinamen-

ta, dispositas per loca certa imagines certas, quarum intuitu sit, tum imaginatio fortissima (etiam per tenebras & absensentiam) tum retinentia prævalida, tum reiteratione earundem reminiscencia ad miraculum velox.

595. Sed hæc localis *memoria* creditur debilitare iudicium, præcipuum bonum hominis; & facere ex homine phittacum, recitatorem alienorum: tutior ergo fuerit cultura memoriæ per attentam intuitionem, & pensulatam dijudicationem, crebramque iterationem, rerum ipsarum, in proprio loco & propria forma: nempe immorando rebus, & praxi rerum, quantum opus.

CAP. LX.

Prognosticæ.

596. Desiderium præsciscendi futura (innatum menti humanæ) adinvenit *artes divinationes*, non sine admistione vanitatis.

597. *Physiognomon* enim conjectat futuros hominis eventus, è lineamentis corporis (speciatim *chiromantes*, è lineamentis manuum; *metoposcopus* è lineamentis frontis;) *oneiromantes* ex insomniis.

598. *Astrologus* inquirens influxum astrorum in sublimitatibus, erigit ad quodvis datum tempus *schemata* cœli; è quo considerans aspectus planetarum, tunc futuros, prædixit constitutionem tempestatibus, fertilitatem annonæ, & similia contingentia: quin & è positura siderum (constellationem vocant) sub *horam nativitatis*, conscribit prognosticon de nati vitæ & mortis, sanitate & morbis, temperamento & moribus, fortuna & infortunio. *Vide Tab. 12.*

599. *Auguria* paganorum antiquata jam sunt, ubi *augur* vaticinabatur ex avium garritu, aut volatu: & *aruspex*, ubi *aruspex* ab inspecta arâ: & *extispicium*, ubi *extispex* dispectis extis sacrificiorum: & *sortilegium*, ubi *sortilegus* ex projectis sortibus, vaticinabatur: & quæ plures ejusmodi illucitæ hariolationes fuerunt.

600. *Infamis magia* etiam interdicta est: ubi *magus* cum malis genis colludens; & *necromantia*, ubi *necromantes*, diabolum sub alicujus demortui personâ evocans, & adjurans arcana scitatur: sed nequitiam opus est sapienti viro tam pe-

riculosâ curiositate; quia experientia rerum edocuit prænosse potest multos effectus in suis causis: unde illud scitulum; *Omnis bonus philosophus, (medicus, jureconsultus, theologus) vaticinator.*

CAP. LXI.

ETHICA.

601. Præcellentissima pars philosophiæ *ethica* est: informans hominem de moderamine suipsius: quomodo queat vivere & mori imperturbatus animo, sanus corpore, lætus conscientia, nec sibi gravius nec aliis, & sine omni damno, sa indigentia (sub favore Numinis.)

602. Vis hoc etiam scire? compendio dicam: *sapientia, virtus, innocentia*, sunt quæ hominem tranquillant & lætificant, amabilemque & laudabilem reddunt; *stultitia* contra, *vitium, noxa*, perturbant, meritoque odibilem & vituperabilem faciunt.

603. At verò virtutum studium non intrudetur nobis nudis præceptionibus; neque vitiorum odium nudis interdictionibus, laudationibus & vituperiis; imò nè quidem præmiis & pœnis: oportet per-

nitūs perspectum habere, quā in nobis virtus perficiat imaginem Dei, quā vitium destruat.

604. *Virtus* consistit in mediocritate, vitium in excessu vel defectu : nam excedere decorum, aut ab illo deficere, est utique transgredi, licet transgressionum gradus sint.

605. Nempe si quis improbe agit incogitantia, est delictum; si cogitatē *facinus*; si studiū, *nequitia*; si enormiter, *scelus*, (*flagitium*;) si malitiosē, ut alicui ægre fiat, *perversitas* : perversum autem non pudet malitiæ : & qui non resistit consuetudini sensim obrepenti, inemendabilis fiet, sēque ipsum perdet, & nomini inuret indelibilem maculam.

606. Tu si vis regere te apte, habes necesse præcognoscere 1. *fabricam* naturalium inclinationum, ut non ignores quō te illæ rapiant, & quomodo illis obsequendum & aut resistendum sit, ne extra limites abeant; 2. *objecta*, in quæ tuæ propensiones feruntur : quæ sunt, tu ipse, proximus, Deus; 3. *invitamenta* & *irritamenta*, quæ huc & illuc trahunt.

607. Summa summarum erit, ut sis *prudens* in omnibus, quæ unquam occipis; erga te ipsum seorsum *cautus*, erga proximum *æquus*; erga Deum *reuerens* : tandem in bono *integerrimus, sincerus & constans*.

CAP. LXII.

PRUDENTIA.

608. *Prudentia* est in eo, ut nihil unquam cogites aut loquaris, ut agas, incassum, aut incertum, omnia circumspiciē : æstimando quamlibet rem ex sua dignitate (magnam magis, vilem vili) bonæque sic prosequendo ut assequaris, mala sic fugiendo ut effugias.

609. Hoc si vis, *prospice* ubique *fiactm*, *despice* *media*, *attende* *occasioni*, nē elabatur; hoc est, expende 1. aliquid optandum aut inceptandum sit? 2. num sic an secus egrediendum? 3. & quid impedimenti obvenire possit, nē præveniatur.

610. *Finis* semper sit aliquid verē *honestum* & *utile* : simulque (si fieri potest) *jurandum*; quod te adeptum esse persequere non potest; persequere non potest; persequere non potest.

ciolis ergo semper abstine, supervacaneis semper supersede, atque si datur optio inter plura, præfer bono melius, meliori optimum.

611. *Media* provise, quantum potes, 1. *certa & insalubilia*; 2. *facilia usurpata* (difficile habetur pro impossibili; 3. pauciora potius quam plura; necubi se tuo impediant.

612. Postquam verò præstitueris *finem*, & denotaveris *media*, nè hæc frustra sint, præcogita etiam *modus* utendi rectè mediis: ubi si quid impedimenti præcognoscis, anteveni tempestivè; tum auspice celeriter, perge cauti, absolverè que matura strenuè, nè te vel ab initio præcipites (præpropere agendo) vel remoreris in cursu, vel desistas ante ademptionem finis.

613. Sic ubique agere si nòris, eris *providus*; tamen si (ob lubricitatem rerum) quando in te nos circumspèctio nostra frustretur, non tamen semper pòserit: ut illos *vecordes*, qui appetunt illicita; & *delitætes*, qui suscipiunt impossibilia & *incooperatas*, qui ociosiores agendi negligunt; & *solidos*, cù o cecant multà, perficiant nihil.

614. Sed loquamur de virtutibus partiò, ut videas disjunctim, quid debeas tibi, proximo, Deo.

CAP. LXIII.

SEDLITAS.

615. Tibi ipse debes *observationem*, hoc est, cautum assiduè studio pro conversatione tui: quod positum est in *moderatione laborum*, *cupiditatum*, *adversitatum*.

616. *Laborum*: nè hos defugiendo dedas te ignavis, vitamque sic instituas, quomodo nec tibi sit usui, nec aliis: aut rursum nimietate laborum frangas vires, tèque corrumpas, vel etiam occidas.

617. Fuge utrumque hoc extremum; magis tamen pigritiam & torporem, qui proclivius est peccare in hanc partem: *laboriosus esse incipere maturè, & desine serò, omnia salva erunt*.

618. Dum alii suarum rerum satagunt, tu tibi deesse noli; nullos honestos labores detrecta, aut subterfuge, sed cum alacritate tibi, orsolèus urge sedulo & constanter (cura tergiversationem

vir
dif-
pro- & dilationem) donec iis de-
fungaris.

619. Ignavis sunt ferix
semper, (ut proverbio aiunt)
etiam profestis diebus, tu con-
tra, esto etiam in otio nego-
tiosus ; hoc est, dum vacas
recreationi, (permittitur enim
interquiescere lassus, at non
seguere :) nē torpeas, sed
lassus viresculas vividē recol-
ligas.

bfero
affli-
veru-
m est
cupi-

CAP. LXIV.

TEMPERANTIA.

s de-
avir,
quo-
nec
etate
tēque
cidas.
hoc
amen
quia
hanc
incipi
omnia
620. Philantia est ingenera-
ta nobis, & operatio eorum
quæ nos hilarant : sed oportet
temperare sibi ab illecebris,
quæ illectare solent nostras
concupiscentias, ut intricemur
rebus impertinentibus ad ve-
ram beatitudinem, & demen-
temur fucosis bonis, agen-
tesque ea primariò, quæ erant
agenda secundariò, vita non
utamur, sed fruamur ; imò re
fruamur quidem, sed inquietemur.

arum
deesse
labo-
rfulg-
, or-
ntar-
orem
&
621. Istud fit, quando im-
moderatè obsecundantes cupi-
ditati voluptatum, vel opum, vel
honorum, vel scientiæ, delabi-
mur in recta vitia, bellutio-
nem, lasciviam, avaritiam, ab-
stinem, curi &c.

622. Tu esto temperans &
sobrius, abstine à superflua ali-
monia ; cum esuris, ede ; cum
sitis, bibe, quantum satis : tu
studiose, & quicumque agis vi-
tam sedentariam, esto contēn-
tus prandio & cœnâ, relinque
jentaculum & merendam ope-
rariis : quia corpus nimîa sa-
turitate pigrescit, animus ve-
rò ad obeunda munia fit in-
habilis.

623. Vide enim voraces &
bibaces epulones & glutones,
quam vorando sua absument !
& gulosos lurcones, quàm se vel
quotidie potando ingurgitant,
insaturabilisque pantes es-
farciant ! inebritati verò brutè
bacchantur, vociferantur con-
serunt manus, titubant, la-
psant, screant, sputant, & (cum
bona venia) meiunt, visunt,
pedunt, vomunt, & tantum
non resorbent quæ evomue-
runt, belluli homunculi !

624. Quid præterea ? Ut
mens est perspicax abstemiis,
sic amentia hebetat & furiat
potos, (temulenti enim sunt
turbulenti ; vinolenti, violenti ;)
tum crapula hesternæ mo-
lestat postridie ebrios, ebriosos
verò tremor, vertigo, arthritis,
& alii dolorifici morbi, dive-
xant,

rant & eruciabiliter è vita
exturbant; ecce suavitudo-
voluptuantium!

625. Quid autem *libidinosa
incontinentia*? habet perditio-
nem eandem, sed turpitudinem
majorem: *lascivire* enim *bel-
luinum* est (quanquam bellux
non coeunt, nisi prolis cau-
sâ:) quam pudenda igitur fœ-
ditas, quod *adulter* alienum
polluit torum, *scortator* suum;
concupiscens pellicem alit, *ganeo*
per lupanaria, grassatur, *me-
retrix* pudicitiam prostituit,
leno & *lena* alios seducunt &
inquinant: vahi propudia! om-
nes detestabiles & execran-
di.

626. Cæterum non solum
adulteria (aut *incestus*, *supra*,
*scortationes illegitimi concubi-
tus*;) sed & omnis *venerea sa-
lacitas*, *indecore bastationes*, *a-
matoria cantilena*, *inverecunda
collocutiones*, imo *obscene co-
gitationes*, impudicitia sunt,
fœdantque animum.

627. Tu sis *castus*, *pudicus*,
impollutus; absit procacitas in
gestibus, *obscœnitas* in dictis,
perulantia in factis: & nè te ul-
la spurcicies contaminet, tua
castitas expectet matrimonia-
lem vitam; nè infamias, depe-
reundo *fœmina* efflictum.

628. *Immodica cupido ha-
bendi* gignit *avaritiam*, inex-
plebile malum: quia *avarus*
nunquam saturatur opibus
(dum præmeruit necessaria sibi
defore, annititurque per fas &
nefas ditescere;) quamvis pos-
sideat marsupia conferta pecu-
niis, & cistas vestimentis, scri-
niâque cimeliis, & omnifaria
supellestile, egestatem nihil-
ominus timet, adeoque expe-
ritur in copia inopiam: tan-
dem tamen malè parva malè
dilabuntur, per hæredes pro-
digios.

629. Tu esto *frugalis*, ut
que fugias *tenacitatem* atque
prodigalitatem: opes nec appe-
te immoderatè, aut coacervi
anxiè, nec spernæ insipienter,
nec prodige, sed compærce; &
quidquid accipis & expendis,
refer in codicem acceptorum;
affatim divitiarum erit, si non
egeas, parsimoniaque ipsa tibi
thesaurus erit.

630. *Cupiditas eminendi* in-
stigmat homines in *ambitionem*,
elationem, *fastum*, *jactantiam*;
ut sibi arrogando nimia, aut
superbiant tacitè, aut se & sui
jactent, ostentent, immodicè
tollant, propalam; ambiantque
honores & dignitates imp-
tenter;

tenter, & affectent præconia vulgi insolenter, quandôque etiam ridiculè, vani gloriatores.

631. Te commendet *moderatio* : habe bona tua tibi, citra ostentationem ; utque sis venerabilis potiùs, quàm ut videaris, curâ : si honor te dignus offertur, admitte eum severenter ; aut, si res tuæ non ferunt, recusa moderatè.

632. *Aviditas* sciendi culpabilis tum est, quum *ardelio* resciscere præter modum multa avens, exsatiarique sciscitationum non valens, immiscet se omnibus, captans remulos undique, & quærens elicere omnia quæ celantur, affert inquietè aliis & sibi : quin *curiositas* hæc impulit quosdam eò, ut appetitione omniscientiæ pacti sint cum satana (nefarium dictu !)

633. Tu tempera desiderium scientiæ : disce non multa, sed delecta ; non futilia, sed utilia, (quædam præstat nescire) quodque tua nihil interest, percontari define : ita tibi & aliis quies erit.

CAP. LXV.

FORTITUDO.

634. Fuit, quomodo cavendum sit, nè nos res allicientes jucunditate seducant à via virtutum : sequitur, quomodo præstandum sit, nè nos abducant illæ, quæ conterrent difficultatibus, periculis, adversitatibus.

635. Hic opus est *fortitudi-
ne animi* : quæ vincat omnia per *æquanimi-
tatem, magnanimi-
tatem, patientiamque*.

636. *Æquanimis* est, qui ad omnem eventum indifferenter se habet, hoc est, neque se effert rebus prosperis, neque subsidit calamitosis : *magnanimus* non consternatur ad casus repentinos, quibus videt periclitari se & propositum suum, sed quærit viam, aut declinare prudenter, aut si videt inevitabilis, perumpere intrepidè : patiens, fortiter perfert malum, cui elabi non potuit, nec propterea cedens de tramite recti, occallescit ad omnia.

637. *Pusillanimis* ex adverso intumescit rebus secundis, despondet animum in adversis ; percellitur ad inopina, & contremescit, & nescit quò
se

se vertat, effeminatè trepidus ad quemvis strepitum: obrutus verò calamitate, intolerabile deputat, implensq; omnia querimoniis, indecenter plorat, ejulat, lamentatur; ægrimoniâ se emaciat, & sic sua impatientiâ ærumnas sibi condupli.ans succumbit.

638. Scultè tamen audaculi, defugientes notam pusillanimitatis, audacter se offerunt ad negotia ardua, quibus impares sunt, fretique temeritate provocant pericula, quæ possent evitari, nec relinquunt aliquid inausum: undè ut sit recedant confusi, vix postea mutire, vel hircere ausi.

639. Inter fortem igitur, ignavum & temerarium, quid interest? Ille vocationis suæ munia agit, iste deserit, hic inardescit alienis: ille agit res sollicitè, iste secorditer, hic præcipitanter: ille sedulo, iste remissè, hic perfunctoriè: ille quietè, iste oscitanter, hic tumultuariè: ille nihil cunctando, iste omnia procrastinando, hic desultoriè negotia pervagando: ille denique nullibi non viger, iste nullibi non friget, hic nullibi non variat; jam resistans, jam resul-

tans, intermissaque resumens

640. Tu, si (confusus Deo) fueris ad honesta impiger, ad obstacula impavidus (impeterritus,) & ad tristia accidentia infractus, ubique perviseris.

CAP. XLVI.

HUMANITAS.

641. Nemo nostrum nascitur sibi uni, necessitas cohabitandi consociat omnes trinâ lege; quâ quisque obligatur 1. *l. d. erè neminem*, 2. *tribuere suum cuique*, 3. *prodesse insuper, cui cui datur*.

642. Perpetraveris tria hæc, si dederis operam 1. *humanitati*, rē quem offendas, aut contristes: 2. *justitiæ*; nē cui injuriosè facias: 3. *benignitati*, ut afficias beneficiū quem potes.

643. Evitationi offensivorum serviet, ut serves erga omnes, *modestiam, affabilitatem, candorem, veracitatem, urbanitatem, concordiam, mansuetudinem*.

644. Modestus eris, si fueris humilis, non arrogans; verecundus, non procax; comis, non morosus, aut torvus; rati-

turnus

urnus potiùs; quam loquax; severus potiùs; quàm frivolutus: nam ingratus est garrulus nugator, qui non veretur facta infecta loqui; & blaternas aniles ineptias blatero; & effutiens arcana sibi concredita futilis locutuleius; & qui solent interloqui importunè; tu ergò, ubi l-qui non est necesse, tace; silentii nulla pœnitudo.

645. Magis autem cave, nè quem contemnas, nève cui adversere sine causa, aut convitieris, & inferas contumeliam, vel faceffas molestiam, aut carpas cum presumptione, vel diffames, traducas; seu cavillando præsentem, seu calumniando absentem (calumniæ recidunt in calumniatorem:) parcè lauda, parcùs vitupera.

646. Si quid inaudivisti, quod abscondi debet, nè divulgæ, abstrude potiùs quàm obtrude: quod tibi certò non constat, nè affirma aut nega, nedum ut asseveres, aut infitieris: contra, si quid dispalescit rumore, aut alius quis narrat, suadet, dissuadet, adhortatur, vel dehortatur, nè repugna præfractè, aut contende obstinatè: nam æquè diffidentia, atque credulitas, est

detrimentosa, omnisque audacia contradicendi exosa.

647. *Affabilis* eris, si cum quolibet bono (nobili & ignobili) conversari non dedigneris: & quemcunque adis, aut præteris, aut obvium habes, amanter salutes; salutantem comiter resalutes; discedentem à te comiteris aliquo usque, compellanti te, vel interroganti aliquid, respondes placidè, annuendo saltem, vel abnuendo: ita omnibus poteris esse amicus, etiamsi non omnibus familiaris.

648. Exhibe te candidum erga quemlibet, quicum tibi versandum est, citra vafritiem & versutiam: nihil mali faciliè suspicare, nullius mali alium insimula: si quid amicus deliquit, citra amarorem mone, corripe, corrige; sis alienus à dolo & suspicione, æquè ut à simulatione: dic candidè quod res est, assentationes relinque hypocritis: adulator simulat candorem palpo & officiis: ore amicus, re fraudulentus insidiator, versipellisque veterator.

649. *Verax* ut habeatis accura: quod obtinebis mentiendo nunquam, nihil affingendo cuiquam, nihil promitten-

do verbotenus, non jurando facile: si autem jurasti juramentum servando; *mendax* enim (& qui dejerat ac pejerat) habet hanc pœnam perjurii, ut tandem ampliùs non credatur, nec jurato, nec juranti: mendaces verò qui mendacia comminiscuntur, detestamur.

650. *Urbanus* ut sis, vide ubique quid te deceat, & deceat: compone te ad elegantiam, fuge rusticitatem: inter *maestos* mœre, inter hilares hilaresce; inter jocantes etiam exorna dicta & facta tua facietis leporibus, festivisque jociis: (*tetricus* est, qui nec ipse potest proferre liberales jocos, nec ferre jocationes aliorum.)

651. Cavebis tamen esse protervè *dicax*, & lacerare alios scommatibus & disteriis; & arridere ineptè omnibus, vel cachinnari inficetè, morionum ritu; sed subridendo & renidendo blandulè contestaberis civilitatem: *derisorius* deridet alios stolidè; *scœora* scurratur sordidè; *fannio*, quem contempnim habet, ei exhibet despicien-

tiam & ludibria, distortis labris, vel exsertâ linguâ, aut digitis in ciconiam formatis; aut nudatione natium; aliisque generibus sannarum.

652. *Concors* ut dicaris vive tranquillè cum convictoribus, contubernalibus, concivibus, contrerraneis; æmulare nemini successus fortunatos, potius congratulare: nè sinas inveterascere subortas simultates, nè transeant in odium & inimicitias: rixosorum est, contendere, altercari, vivere in jugi discordia; querulorum, queritari, & semper de aliquo conqueri.

653. *Manfuctus* fueris, si nec sis irritabilis, nec inexorabilis; non afferescens in iram, sed eam cohibens; non retalians injurias, sed sufferens. Læsit te quis? utere *convenientiâ*, & pude facias illum: si pœnitet fecisse, da veniam; ignosce & condona culpam; si offendisti ipse, re pudeat agnoscere offensam, offensum verò affari & deprecari, non simulatè, sed ex animo: ita tibi devinxis omnes oppidò.

654. At *iracundus*, & suis impositos, excandescens illico, & fremens

fremens, furens, militans, maledicens, imprecans diras, criminantem recriminans, verberantem reverberans, quid proficit? perturbat res magis, & exasperat alios ad bestialem seviciam, quæ vix reprimi possit, ut homicidia ostendunt: sed apage furias ejusmodi.

655. Generosus animus est compos sui, tametsi indignatur indigere factis, & obloquitur malevolis, non tamen stomachatur; infensus est alicui, sed non infestus: mavult esse mitis, quam trux; benignus, quam dirus; pacare omnes, irritare neminem; atque ita concordare cum omnibus, discordare adversus neminem.

C A P. L X V I I.

J U S T I T I A.

656. Societate actiones hominum consistunt potissimum in commutandis rebus; & distribuendis inter personas officiis, premiis & pœnis: utrobique directrix est *justitia commutativa* & *distributiva*, observatrix competentie (seu congruentie) inter rem & rem, personam & personam.

657. *Justus* igitur non ven-

dicat sibi quod alterius est, nec usurpat insciente illo: quod habet apud se depositum, reddit fideliter, non abnegat, multò minùs abjurat: fraudare enim est æquè scelestum ac furari.

658. Quod commodato accepit, idem redhibet, non aliud; & quidem, quoad fieri potest, citra damnum: pro eo verò quod est mutuatitium (mutuò datum) restituit quidem aliud, paris tamen æstimii.

659. Si quis à te mutuetur, ei mutua; maximè si stipulanti adstipulatus es: postula tamen chirographum, aut pignus, vel hypothecam, aut aliam cautionem: quia opus est cautelâ ob mortalitatem, & lubricam fidem hominum.

660. Cum debitum exsolvitur, expunge nomen debitoris, tradèque illi apocham, qua testetur esse tibi solutum, & te accepisse solutionem; aut trade acceptionem, qua testificeris tibi esse satisfactum, quocunque inter vos convento modo.

661. Injurius est sibi ipsi, qui se obruit alieno ære, ut tandem cogatur cedere bona sua creditoribus: aliis verò (in-

juriosus est) qui exigit (sœnatoris more) illicita sœnora supra sortem: sed qui pauperat debitorem anatocismis (id est, usurâ ex usurâ,) nequissimus usurarius est.

662. Breviter: age justè, appete nihil alieni, ita firmiter tuis promissis & pactis (sive utrò quidpiam condixisti, aut transegesti cum quopiam, sive exoratus, & quibuscunque conditionibus, aut exceptionibus;) neque da ansam cuiquam exposulandi tecum.

663. Jam in dispensandis bonis serva itidem æqualitatem: collauda, commenda, promove, laudabiliter agentes; reprehende, objurga, floccipende illaudabiles: mitergesce delinquentium inscienter, aut præter voluntatem, imputaque errores imperitæ, nec exproba rigidè, aut impropera: sed facinorosis suâ sponte succense, eos verò qui peccant alieno instinctu, vel impulsu, non excusa omnino,

664. Pro impetrando beneficio, rē pigeat petere obnixè, aut etiam supplicare submissè. (superbus enim mendiculus nihil emendicat: importunus flagitator est odiosus, nihil obtinet:.) si petitum justa de

causa negatur, nè obrunde, nè admurmura, nè maledic.

665. Si adfunt *competitores beneficii*, da digniori majus, indigniori minus: pro beneficiis, in te collatis abs quovis, declara gratitudinem, quod fiet, benetactum agnoscendo, de prædicando, pensando, redhostiando; aut saltem agendo gratias, si non liceat referre: munera enim remunerari, & esse munera, sæpenumero haud licet.

666. Quòd si quis tibi aliquid largiatur non rogatus, haud respue pertinaciter, nè videaris aspernari, tibi que ingrati-
tudo objectetur.

CAP. LXVIIII.

BENIGNITAS.

667. Non satis est viro frugi, *obesse* nemini: quærit *prodesse* cui cui potest, præstatione gratuitorum officiorum.

668. Quare tu, si quis indiget consilio, consule; si solatio, solare; si subsidio, subveni; si opes, opitulare; si patrocinio, patrocinare: sugere aliquid nescienti, si tibi succurrit: eum qui te oppertitur, nè morator: & cuicunque possis gratificari ullâ re, nè

grava-

gravator; sic demereberis gratiam: inofficiosi est velle rogari, aut expectari.

o 9. Dives es? esto igitur erga amicos *munificus*, strenuus & donarius; erga peregrinos *hospitalis*; erga pauperes *liberalis*; (etiam pecuniosus non sis, imperiti tamen etiam de modico; si non largiter, at liberaliter:) erga miseros, sis *misericors*, non irridendo infortunium eorum, sed commiserando; & sic non addendo afflictionem afflictis, sed adimendo.

670. Si præterea fueris obsequiosus erga superiores, officiosus erga pares; lenis & placidus erga inferiores; parabis tibi amicitias veras, nec eris contemptui aliis, ut solent fastuosi, tumidi, parasitici: quin & osiores ipsos tibi conciliabis.

CAP. LXI.

PIETAS.

671. Super omnia verò obversetur tibi ubique Ille, qui super omnia est, & à cujus solius gratia tibi, & rebus tuis, benedictio, ab indignatione verò maledictio & interitus, venire possunt: hunc tu unice reverere, summè deama, per-

petuò invoca, in ejus conspectu nunquam & nusquam pecca, omnia tua illi fidenter crede: nam ille te pulchrè beabit.

CAP. LXX.

CONSTANTIA.

672. Licet nostra integritas imperfecta sit, tu tamen ut tibi compares habitum omnimodæ probitatis, coadde coronidem, constantiam, cum virtutum plenitudine & sinceritate.

673. Plenitudo requirit, ut velis nullam virtutem tibi abesse, quæ te possit honestare & integrare, ullo statu aut gradu ætatis vel conditionis tuæ: ut nimirum ornet te adolescentem modestia, taciturnitas, aasculatio, agilitas, mundities, juvenem verecundia, castitas, impigritas, obsequentia, fidelitas; virum, operositas, & prudentia; senem, gravitas, sapientia, mortis prospectatio & despectatio.

674. Sinceritas vult, ut nihil agas affectatè, simulatè, apparenter, dicis causâ; omnia sincerè, ex vero, & bona fide; ut etiam incustoditus incontaminatus sis, & inculpatus: id quod ut fiat, & tu sis proximior consummationi, esto conscientiosus, quicquid vi-

des fieri oportere, (etiam minimum) cave unquam sciens volens prætermittas.

675. *Constantia* deposcit, ut in tam excellenti proposito perſiſtas in notè, etiam ſi quis tentat labefactare te; paratior mori, quam ſpurcari, & amittere decus tuum: ſi quis tamen meliora oſtendat, noli eſſe perſicax, ſatius eſt regredi, quam malè progredi.

676. Vides, quàm penès te ſit, *ſelicem eſſe*, ſi ſic perſeſveres? preſertim igitur aſſerere te Deo, & tibi! ut ſi, in poſtate tua, nec volvaris aut rapteris alieno proſubio; utque tibi bene conſcius in omnibus, permanes illæſus & indemnis, exultèſque continenter.

C A P. L X X I.

*Artes ſermæis: primumque
lexica, & grammatica.*

677. Hæcuſque ſpectata poſſunt peragi ſilendo: quia verò facti ſumus ad ſocialitatem, & opus eſt ſermocinari, artes quoque ſermocinatrices (appendicula philoſophiæ) cohærentur *lexica & grammatica, rhetorica & oratoria: poëſis & muſica.*

678. *Lexica ſunt reperto:*

ria vocum: quorum exorſus videtur eſſe à *vocabulariis*, ubi vocabula congeruntur quovis modo: hinc ventum ad pleniora *diſtionaria*; ubi digeruntur alphabetico ordine; ſi continuo, ad celerem inventionem, *promptuarium* dices; ſi reducendo compoſitas voces ad ſimplices, & derivatas ad primitivas, cum eruta originatione, *lexicon* vocabis: quod tantò fabrius erit, quantò plenior collectio vocabulorum ibi fuerit, ut reperias quicquid quæris; & amuſſatior collocatio, ut ſuo loco reperias; & dilucidior explicatio, ut legenti ultrò diluceſcant.

679. *Grammaticus* commendatur quomodo rectè ſiant ex literis ſyllabæ, è ſyllabis voces, è conjunctis vocibus phraſes & ſententiæ, & ex his periodi, ſermonisque contextus; nè admittantur *barbariſmi* aut ſolæciſmi juxta *idiotiſmos* cujuſcunque linguæ, *analogiamque & anomaliam* (quippe quædam formantur regulariter, alia irregulariter:) habes grammaticæ epitomen; ſyſtema ſtat ſuo loco.

CAP. LXXII.

Rhetorica & Oratoria.

680. Ut sermo sit non tantum intelligibilis, sed etiam suaviter delectabilis, & acutè penetrabilis, *rhetor colorat verba tropis, sententias figuris, pronunciationem gestibus.*

681. *Tropus* est, cum vox transfertur à nativa significatione ad significandum rem aliam, similem aut contrariam, aut saltem diversam.

682. Cum enim *stupidum* voco *stipitem* vel *asium*, est *metaphora*; quâ res similis appellatur nomine rei similis: *bone vir*, pro *nequam*, est *ironia*; quâ res nomine rei contrariæ joculariter insignitur: *homo est lutum*, est *metonymia*; quâ causa ponitur pro effectu, & vice verâ: *homo est mortalis*, *synecdoche*; quâ pars pro toto sumitur & contrâ.

683. Accedunt tropis, *allegoria*, *hyperbole*, *misos*: simpliciori exornationi verborum, *epitheta*, *antitheta*, *synonima*, *periphrasis*.

684. *Malis corvi malum orum* (id est, improbi patris, improbus filius) est *allegoria*; quâ semel positus tropus continuatur: *homo homini Deus*, est *hyperbole*, quâ res ultra verum

extollitur: *homo est umbra, misos*, quâ res infra verum extenuatur ac minuitur.

685. *Eloquens orator*, *eloquitur potenter*; *epitheta* sunt, quæ nominibus & verbis ornatus causâ adjiciuntur, *non loquitur sed fulminat, non commouet sed dejicit*; sunt *antitheta*, quibus plus quiddam dicere videmur, quàm dicimus: *solicitat, suadet, persuadet, captivat, perducit quo vult*; sunt *synonima*, idèd adhibita ut velut iterato idèd idem adigatur fortius, & hæreat firmius: *Romane eloquentiæ parens* (pro *Cicero*;) est *periphrasis*, quâ rem non nominamus, sed circumloquimur.

686. Cum autem mutamus modum efferendi sententias, à simplici in elegantem, cognominant *figuram*; siue quidem variando totam sententiam, *emphaseos causâ*; siue collocando ejus partes quasdam lepidè inter se suavitatis ergò; ibi dicuntur *figuræ sententiæ*; hic, *figuræ dictionis*.

687. *Figuræ sententiæ* sunt octo præsigniores; 1. *O tempora, O mores!* est exclamatio, qua sermo intenditur exclamando. 2. *Siccine feri oportuit?* est interrogatio, qua audirem

dicatorem interrogando ad attentionem concitamus. 3. *Sed de his tacebo*; est reticentia, qua sermo redditur aculeatior ipsa abruptione. 4. *Tacebo*; imo loquar; est correctio, qua revoco quiddam jam dictum, ut dicendum excipiat attentionis. 5. *Dicat aliquis, &c. sed regere*; est preoccupatio, qua auditoris compellatio preoccupatur. 6. *Sit inops, sit humilis ortu, at est probus*; est concessio, qua conceditur, quod oggeri posset, ut auditor concedere cogatur aliud. 7. *Audite celi, vos mihi eritis testes*, est apostrophe (aversio,) qua sermo ab auditoribus alioversum convertitur. 8. *Non in hoc luceo ego Sol, ut vos somnolenti alium stertatis*; est prosopopeia, personæ loquentis fictio: omnia hæc ad exciendam intentionem.

688. Inter figuras dictionis antecellunt totidem. 1. *Vicimus, vicimus*; est epizeuxis, iteratio continua. 2. *Nobis id cedit solatio, nobis honor, nobis utilitati*; est anaphora, repetitio in principio sententiarum. 3. *Ibimus, pugnabimus, triumphabimus*, epistrophe

eiusdem soni in fine geminatio. 4. *Multa promittis, prestare teneberis multa*; epana epius est, congeninatio in principio & fine. 5. *Causa bona addat nobis animum, animus industriam, industria virtutem*; climax est, connexio plurium gradata. 6. *Non vivo ut edam, sed edo ut vivam*; est epanodos, inversa conduplicatio. 7. *Quæ nocent, docent*; paranomasia, allusio soni ad sonum, & rei ad rem. 8. *Memorem facit immemorem*, qui memorat quod ille meminuit; polypoton, repetitio eiusdem vocis, variato casu.

689. Sunt & accessoria ornamenta sermonis, *gemmae*, adagia, apophthegmata, parabola, apologi, comparationes, & exempla: è quibus omnibus fit tersus sermo, si res enunciantur pure & emendate; floridus, si tropicè & figuratè; servosus; si strictim ac sententiosè.

690. Observa & diversitatem stili, qui brevis & argutus dicitur *Laconicus*; copiosus & diffusus, *Asiaticus*; rebus exquisitè attemperatus, *Atticus*; character

character styli itidem triplex est: *humilis*, in efferendis rebus quotidianis; *sublimis*, seu grandis, in rebus arduis; & *mediocris*, in mediocribus.

691. Hinc orator pertractaturus aliquod thema oratorie, reducit illud primò ad certum statum, quem facit triplicem; *demonstrativum*, quo sunt rerum laudationes & vituperationes; *deliberativum*, quo suasiones & dissuasiones; & *judiciallem*, quo absolvuntur accusationes & defensiones.

692. Ubique autem facit sibi ingressum, accommodo exordio, quo capiat benevolentiam, attentionem, docilitatem; tum devenit ad *propositionem*; quam confirmat probantibus argumentis, illustrat explicantibus, dilatat amplificantibus, premittitque adversarium confectariis; tandemque perorat appposito *epilogo*.

693. *Gestus* perornantes elocutionem, sunt in *vultu*, *voce*, *motuque corporis*: vultum refert, prout res exigit, submissum aut erectum, hilarem aut tristem, frontemque cæperatam aut exporrectam: vo-

cem adhibet flebilem & interruptam in concitanda miseratione; acutam & incitatam in ira: lætam & blandam in gaudio: *motu* utitur ad obtestandum, complicatione manuum; ad læta, decenti compositione earundem; ad indigna, disputatione pedis.

694. Cui oratio bene fluit, dicitur *disertus*; qui jucundè effatur, *facundus*; qui scit eloqui res potenter, *eloquens*, sive illi eloquentia veniat ex tempore, sive præmeditatè: maximè tamen, si promptus fuerit usque ad extemporalitatem: abusus oratorie facit *rabulam*.

CAP. LXXIII.

Poesis & Musica.

695. Poeta adhibet artificia eadem stylo ligato; hoc est, adstricto ad leges *rythmi*, aut *metri*.

696. *Rhythmus* est rudimentum poeseos: ubi spectatur tantum numerus syllabarum cum simili cadentia ultimæ; ut,

Vos edati
Hortu statis;
Si non dexte,
Saltem mente.

697. *Metrum* est, ubi ordinis

N syllabæ

syllabæ numerantur, mensurantur, ponderantur, certo numero & genere pedum poeticorum; nam pedes fiunt è syllabis: ut, ex duabus longis *spondæus* (cōstāns;) *iambus* è brevi & longa, (bōnī;) *trocheus*, è longa & brevi (sēmpēr; *dactylus*, è longa una & duabus brevibus: ut (fēctērē.)

698. E pedibus fiunt *versus*, è versibus *carmina* seu *poemata*; quorum genera (à diversa dimensione pedum) aliàs disces: ab argumento verò vocantur; nuptiale cāmen, *epithalamium*; funerale, *epicedium*; sepulchrale, *epitaphium*; paratum abiturientibus, *propempticum*; festiviter jocularē, *epigrammata*; acriter invektivum, *satyra*, &c.

699. Arguti poetæ habentur in tanta æstimatione, ut soleant coronari à regibus laurcā, & decorari titulo laureati poetæ.

700. At musici addit carmini *modulationem*, ut possit (pro auribus magis oblectandis) non tantum recitari, sed & cantitari: sive voce assa, sive admodulando tibix, vel cytharæ; & sive simplici modulatu & sonore uxo, quod est *euphe-*

nia, sive commodulatione plurimum (per suavem consonantiam) quod est *symphonia*.

701. Ubi voces quatuor consonant harmonicè: supremam vocant *altum*; mediam, *tenorem*; imam, *bassum*: sed cantandum voce puerili, (antequam hirsutalliant, seu gallulascant) *discantum*: consonant autem suaviter tertia, quinta, octava: aliàs faciunt *dissonantiam* absonam.

702. Ergò ad evitandam discrepantiam, dùm quisque *concinentium* cantat suam vocem, (depictam notis figurarum musicarum) unus præmonstrat modulū percussione manus: undè reliqui accipiunt mensuram *cantūs* & *pause*.

CAP. LXXIV.

M E D I C I N A.

703. Aspeximus *philosophiam*, cum suis partibus & corollariis; *MEDICINA* sequitur, quam academix excolunt idcò; ut nè desint, quæ queant præservare humanum genus à corporeis morbis.

704. Hi exercentur in noscendo subiecto valetudinis, humano corpore, per *anatomiam*.

miam; & remediis, per *botanica* & *chymiam*; & in modo applicandi ea per visitationes *z* *g* *r* *o* *r* *u* *m*; præsertim sicubi est valetudinarium, ad quod congregantur undelibet affecti fonticis morbis, (sive sanabilibus sive insanabilibus) curandi collectivo consilio medicorum.

705. Olim profitebantur medicinam *empirici*; deinde *methodici*, respicientes ad indicationes morborum, posthabitis experimentis; successerunt *dogmatici*, conjungentes rationes experientiz, qui vocant *Galenicis*.

706. Hodie inclaruit medicina *spagirica*, sive *Hermetica*: admirabilis præparatione ac subtilitate medicamentorum, sed simul formidabilis ob summum discrimen, si tractetur incautè; hi desudant summopere inemolienda catholica medicina, præsentanea adversus omnes morbosos affectus; quam ponunt in quinta essentia, purificata ab omni elementalī crassamento, præcipue medicinæ videbis infra, c. LXXXVI.)

CAP. LXXV.

JURISPRUDENTIA.

707. Jurisprudentia datur

opera, ut non desint qui sciunt præstare humanam societatem salvam à dissidiis: per notitiam, 1. *vinculorum*, quibus consorzio illa continetur: 2. *Casuum*, quibus labefactatur: 3. *remediorum* quibus restituitur.

708. Vincula sunt JURA, triplicia, *personarum*, *rerum*, *actionum*.

709. Jus personarum est potestas personæ in personam, cujus via una præest, diciturque *sui juris*; altera subest, eoque est *juris alieni*; ergo hæc spectat, *maritalis* potestas super uxorem; patria super liberos; tutoria super impuberes pupillos; curatoria, super puberes; potestatesque magistratus super subditos.

710. Jus rerum est, quod persona quæpiam habet potestatem in quampiam rem: estque vel *dominium*, quum res tenetur à proprietario; vel *possessio*, cum tenetur ab usu fructuario; vel *servitus*, cum est in manu ministratoris.

711. Jus actionum, est factum quoddam obligans eum, qui admisit illud; sive sit *conventio*, quæ duo (vel plures) consentiunt in aliquid dan-

N 2 dum

dum vel faciendum; seque obligant ad præstandum, (uti fit in *stipulatione*, *pollicitatione*, & quocunque *passo* aut *contractu*; sive: *delictum*, quo admisso oritur jus pœnæ inferendæ, &c.

712. *Casus*, à quibus venit dissolutio, vel labefactatio humanæ societatis, sunt; aut *invasio* alieni juris, aut *desertio* proprii; aut *violatio contractuum* (quorum summa est, *do ut des*; *facio ut facias*; vel, *do ut facias*, *facio ut des*:) ex illo enim trino casu origo omnium litium.

713. Remedium est, ut restitatur unum quoddam in suum locum, secundum præscriptum *juris*: quod est vel naturale, vel gentium, vel municipale, collectum è propriis consuetudinibus & statutis alicujus loci.

714. Ergò dùm aliqui controversantur inter se, de suo jure, ejusque sensu, itur ad *Jureconsultum*, aut ad collegium *jureconsultorum* in academiam; qui explanent dubietatem legali responso.

715. Et quia illorum responsa constant magnam partem allegationibus autoritatum, discite usitatas abbrevia-

turas vocum: *Facti*; id est, *jureconsulti*: *Instit.* institutio-
onibus: V. verus digestum:
N. novum digestum: C. codex:
A. authentica: D. digestione:
c. capitulo: §. paragrapho:
L. lege, &c. (*Præxin juris*
videbis Cap. LXXXVI.)

CAP. LXXVI.

THEOLOGIA.

716. Studium rerum divinarum, *Theologia*, colitur eò, ut non desint qui consulant securitati animarum, in illis quæ spectant ad æternam salutem.

717. Tota fundatur super revelationes Dei: quarum nihil ignorare, universalem sensum tenere catholicè, & posse vindicare, quæ inde torquentur hæreticè, theologia est exactio.

718. Alioqui dividitur, theologia in *positivam*, quæ consistit in dilucidatione scripturarum per scripturas: & in *categeticam*, quæ habet accommodationem effatorum Dei ad caput simplicium: & in *didacticam*, quæ occupata est in reductione singulorum ad corpus doctrinæ; & *polem-*
micam,

micam, quæ habet resolutionem scripturarum in questiones, de quibus dimicetur; & *propheticam*, quæ quærit modum proferendi populo verba Dei divinæ: & *casualem*, quæ instituit solvere casus conscientiarum; & *cabalisticam*, captantem mysticos sensus ex apicibus scripturarum (Reliqua vide cap. XCIV. &c.)

719. *Signatura veri philosophi* est, contemplatio jugis, penetratio in causas rerum, & non disceptare, sed demonstrare: *medici*, temperantia, vivacitas, vigor: *jurisconsulti*, tenacitas æquitatis, placiditas morum, concordia cum omnibus: *theologi*, pietas, humilitas, & nihil redolere mundum aut mundana.

CAP. LXXVII.

Erudita conversatio.

720. Hucusque de *libris* & *scholis*; sequitur, quomodo sit versandum in illis, ut fiat pretium operæ: nempe non maceratione solitaria, (licet id non improspere cedat, quibusdam autodidacticis) sed sociali *conversazione* cum eruditiss.

721. Sare & is qui vacat lectioni librorum, habet con-

versationem, sed cum absentantibus, alloquentibus nos per sua scripta: quorum suggestionibus ut imbuaris egregie, habet *museum* in solitudine, remotum à turba, nè quid inturbet, nec admitte promiscuos, sed selectos: quos tracta mundè, nè macula lituris: nisi velis reminiscantiam sublevare subnotando notabiliora. Antriqui soliti fuerunt notare approbanda *asterisco*, (*) improbanda *obelisco* (+).

722. In transcurso monte, *matutinas horas esse accommodatissimas studiis*; ergo si lucubras antelucano, *cereus* conducit præ sebacea: tede officiant insigniter lucubrationibus, quia fumidæ; *candelabrum* sit elevatum; *umbraculum*, viride; *emunctorium præstis*, ad ellychnium identidem emungendum, nè obumbrat; sed *fungam* mox opprime, nè seareat.

723. Quicquid autem legis (sive ordinariis horis, sive successivis) ter legito: *primum*, ut intelligas; *deinde*, ut seligas, & enotes; *demum*, ut selecta memoriæ imprimas: (selectio autem est excerptio, atque consignatio utiliorum;

non

non in reſectaneas ſchedas, ſed
in diarium, ſeu adverſaria, aut
locos communes.)

724. Verum-enimverò ſi
cupis progreſſiones majores,
quære tibi ſocium ſtudiorum,
cui communices lecta: ſive ille
ſit intelligentior te, & tibi poſ-
ſit enucleare non intellecta;
ſive à te demùm diſcat; (tu
enim docendo alium erudies
ſe ipſum:) proinde nunquam
pigres verſari cum iſtiusmodi
ſodali.

725. Habe tecum pugillares
(aut plumbaginem cum chartu-
la) ſemper, ut aſſignes quic-
quid incidat, (referendum in
diaria, vel inquirendum in au-
thoribus) ut nè quidquam ex-
cidat.

726. Præterea ſi non pigue-
rit proficiſci ad claros viros,
(etiam procul patriâ,) poteris
tùm publicè audire proſitentes
in auditoriis, & diſputantes de
controverſiis, differentesque de
quibuſlibet; tum privatim
percontari quidvis modeſtè,
(inſinuando te in eorum fa-
miliaritatem honeſtè) & ſic
proficere in dies.

727. Nec ibi deerit gua-
rum ſodalitium, ubi partitis au-
thoribus inter vos, quod quiſ-
que legiſſet ſeorſim, totum id

poterit fieri commune per col-
lationem: quotiesque ibidem
videbis diſtribui præmia dili-
gentiæ (in promotione baccæ,
laureorum, magiſtrorum, doctorem)
toties te inſtigari ad virtutem
ſenties.

728. Tandem vequuſtulum
eſt uti quoque ſapientia ab-
ſentium, ad tuos progreſſus:
per literas nimirum, ſcriptas
eruditè ultrò citroque, &
queſtiones quaſcunque agita-
tas pulchrè.

729. Antiqui exarabant e-
piſtolia, in ceratis tabellis,
eoque deletilibus; nobis me-
lius ſerviunt cartaceæ, quas
complicamus & obſignamus
ſigillo; ut nequeant legi, niſi
ab illo cui deſtinantur, reſi-
gnandas illi ſoli, ad quem
inſcriptio ſpectat, & cui tra-
duntur à latore: accidit ta-
men ut intercipientur ac re-
fringantur; quamobrem jam
ſolent ſcribi occultis modis,
iſque variis: ſchedula, nihil
ſecreti habens, non ſigillatur.

CAP. LXXVIII.

Oeconomia; ubi luſtramen
domus.

230. Introgrediamur domos,
urbes, regiones: viſuri quomo-
do

de homines consociant se (pro adiutorijs mutuis) in *familias*, *respublicas*, *regna* : *cujus rei* fundamentum est *unanimitas*.

731. *Minima consociatio* est domestica; sed ea trina, *conjugalis*, *parentalis*, *herilis*, rite coalita in unam familiam : quam regunt *paterfamilias*, cum *matrefamilias* ; quibus subsunt *filiifamilias* ; cum *familiabusfamilias*, universiſque famulatio.

732. *Habitationem* horum (*domum*,) faciunt *ornatam parietes* bene fenestari, *albat*, *picturati* ; *tutam* verò *janue* bene obſervatæ, & fenestæ bene cancellatæ aut clauſatæ ; denique *commodam*, *conclavia* justæ amplitudinis, bene distincta, pro vario usu : nempe ut sit (ubi convivant domestici,) *hibernaculum* seu *hypocaustum* instructum fornace vel camino ; & pro parandis cibis *culina* ; tum *refecturæ* supellectile *mensaria*, *canaculum* ; & pro penore asseruando, *cella penuaria* ; & pro requie nocturna, *dormitoria* ; proque alijs rebus, *debita reconditoria*, *arca*, &c. denique pro transferendis rebus, *sportæ*, *cophint*, &c.

733. *Cubiculum* habeat spon-

das, & *lectisternia*, (*grabbati* sunt pro meridiana reclinatio-
ne delicatarum :) & *masulas*, pro vesica levanda, adstrictosque successus (*latinas*) pro exoneranda alvo.

734. *Bona ordinatio contubernii*, sita est in distributione rerum & officiorum : ut quæque res (in domo) habeat suum locum ; & quisque locus suam rem, quo pateat statim, quid absit vel adsit : item quisque domesticus suam functionem ; & quæque functio suum agentem, (nè respectando alius alium, omnes agant incuriosè,) omnia tamen sub inspectione æconomi.

CAP. LXXIX.

Conjugalis societas.

735. *Basis familiæ* est *conjugium*, divinitus sanctum, ad propagationem generis humani ; inde enim veniunt legitimi liberi, & propter hos *famulatus*, cum reliquo æconomico apparatus.

736. *Matrimonio* junguntur *mas* & *famina* : nec refert, utrum ille sit juvenis an viduus, illa virgo aut vidua ; dummodò ambo sint cælibes, ac nubiles, nec prænimis dispariles ætate, aut se nimis tangentes, nè nuptiæ sint incestuosæ.

737. *Mas-*

737. Masculus dispicit sibi de femella, ad nubendum habili, (nimium juvenclæ, nimiumque exoletæ, & anus, sunt illocabiles:) quæ honestè nata sit, & pudicè educata, famâque illibatâ: utrum signiter dotata, aut elegans, non ad eò curandum: quia *dos* (sive fuerit profectitia, sive adventitia) & forma, sunt bona transitoria, & excitant plerumque rivalet, quorum alterum ferre repulsam necesse est.

738. Postquam adamârit aliquam, quàm diù hanc procat, vocatur *procus* (sive prociat per se, sive per pronubum, aut conciliatricem:) atque si utrèque nupturientium *patrimus* est, aut *matrimus*, nihil tentant insciis parentibus: si his orbi, consulunt curatores.

739. Cùm *amasius* obtinet, ut sibi *amasiæ* despondeatur, celebrantur *sponsalia*, confirmanturque desponsatio *sponsalitiis* arrhis: alicubi etiam proclamantur desponsati publicè è suggestu, nè connubiâ sint clandestina.

740. Tùm *diex* dicitur *na-*

ptiis, quâ (nisi fortè repudi-um intervenisset) copulantur à parochio, ad amicabilem & indissolubilem cohabitationem: atque sic fiunt *conjuges* juratâ pactione: quàm solemnitatem cohonestant utriusque partis necessarii: & *paranympbi*, comitantes sponsum; *pronubæque* concinnantes sponfam.

741. A nuptiis *sponsa* ducitur in ædes *sponsi*, hûntque repotia: & tum iste recipit nomen *mariti*; illa *maritæ*; eos verò, qui sibi elocarunt natam & gnatum incipiunt vocare, *socerum*, & *socrum*; ipsi ab eis appellandi *gener* & *nurus*. Qui verò elocant nepotem vel neptim, hunc *profocer* & *profocrus*: qui duxit, *progener*; quæ nupsit, *pronurus*; sed mariti frater, est *levir*; ejusdem soror, *glos*; fratris, uxor, *fratria*; sororis maritus, *sororius*; ceteri conjugatorum cognati sunt inter se affines.

742. *Commune officium conjugum* est, præstare sibi mutuo amorem & fidelitatem, ut neuter alteri sit invisus, & infidus: *mariti* *socrum* est susten-

sare

are & protegere uxorem; huius rursùm, accommodare se consorti, cùmque venerari.

CAP. LXXX.

Parentalis societas.

743. Deus benedicit conjugatis *sobole*, masculâ & feminâ: cuius intuitu fiunt è conjugibus *parentes*, *pater* & *mater*.

744. Cùm tempus parienti adeat *gravidæ* uxori & Deus avertit casum abortionis, mittitur *filium* vel *filiolam*; (quandôque gemellos, raro tergeminos:) & postquam peperit, fit puerpera, latitatura domi tempore puerperii, totis sex septimanis, à partu.

745. *Obstetrix* excipit infansculum, tepidulo balneolo, lactantêrque, si videt esse corpusculo salubri, & absque nœvo; reponitque in *cunas*, involutum fascis & religatum; vagientem autem delinît cunarum, prorsùm rursùm agitatione & consopit.

746. *Alma genetrix*, (aut etiam conductâ *nutrix*,) fovet suum alumnum reclinatum in sinu, amplexatur,

osculatur, suaviatur: præbentq; *uberâ* esurienti, lactat (pulsio ipse lactet:) paulò tamen post sariat *pappâ*, præmansœve cibo.

747. Ancilla abstergit fordidatum molliculis linteolis, & involvit plûmêis lectulis, nè algeat: sæpiusculò etiam impositam ulnis circumgestat, adulescat festinationi.

748. A lactatione ipervenitur ad *ablectationem*, & à cunabulis ad *serperastrâ*: ut condiscat ibi manducare cibos solidiores; hîc incedere firmiter, bimulus circiter: reliquum infantilis ætatis exigitur lallando & lusingando, pupis, crepitaculis, cæterisque crepundiis: sed petulanter evagantem, aut flentem, solent territare *manduco*, ficto terri culamento.

749. Ex utrôque parente eodem nati, vocantur *germani*, *fratres* & *sorores*: ex eodem patre duntaxat, *semigermani*; ex eadem matre tantùm *uterini*: cæteri venientes ab eadem progenie, *consanguinei*; è paterna stirpe *agnati*, è materna, *cognati*: *vitricus* & *noverca* habent *privignos* & *privignas*.

750. Pater tui parentis (utriuslibet) est tuus *avus*:
O mater

mater ejusdem, tua *avia*: por-
rò horum parentes, tuus *pro-
avus* & *proavia*; istorum, tu-
us *abavus* & *abavia*; illorum,
tuus *atavus* & *atavia*; rursùsque
horum, tuus *tritavus* & *trita-
via*; qui supra sunt, vocantur
maiores.

751. Liberi autem nostri
sunt, filius & filia: quorum
liberi nobis erunt nepos &
neptis; istorum, pronepos &
proneptis; illorum, abnepos
& abneptis; inde sunt, atnepos
& atneptis, trinepos & trine-
ptis; qui infra hos erunt,
appellabuntur posterì nostri.

752. In collateralì linea,
tui patris frater, est tuus
patruus; matris frater, avun-
culus; patris soror, tua amita;
matris soror, matertera; supra
hos sunt propatruus & proa-
mita, abpatruus & abamita;
proavunculus & promatertera,
abavunculus & abmatertera.

753. Duorum fratrum li-
beri sunt patruales; duarum
sororum, consobrini; fratris ac
sororis amitini & matruales;

sed horum omnium indistinctè,
sobrini.

754. Officium parentum est,
attendere educationi communi-
ter: hoc est, assuescere prolem
ad operositatem, moralitatem,
pietatem: retrahere verò ab
ignavia, morositate, (nè con-
suescant incedere incompti,
impexi, illori, squallidi,) im-
pietate: sed quædam ma-
terculæ solent nimis blandiri,
& indulgere filiis, præsertim
unigenitis; quâ corruptelâ illi
sunt *immorigeri*, tandèmq;
degeneres.

755. *Ingenui* liberi sint ob-
sequentes suis genitoribus, ad
nutum; fugiant impatientiam
& murmura, multoque magis
contumaciam & perviciam,
nè illis moveant iram, aut sint
dehonestamento.

756. Parentumquoque est;
colligere liberis *hereditatem*;
cujus participes sunt *posthumi*
etiam: (hoc est, post parentale
funus nati:) sed *spurijs* &
nothos exheredes jura volunt.

657. Si præmaturè demo-
rriuntur, relicturi post se su-
persites *orphanos* natu mino-

res,

res, addecer constitui testa-
mento orbitatis præsidium,
tutores: qui debent vindicare
ab injuriis perindè ac suos;
dùmque tutela est deponenda
reddere rationem *pupillis*, juxta
inventaria, nihil esse abaliena-
tum.

758. Quum *maiores atri*
heriscunt bona ipsi inter se,
tributio competit maximo na-
tu, prælectio minimo natu,
& sic consequenter: sed alicu-
bi primogenitus sit hæres ex
asse: alibi legatarii etiam li-
tigant, legato non contenti;
potissimum si quis intestato
decedat.

C A P. LXXXI.

Herilis societas.

759. Familiâ per sobolem
auctâ (vel etiam imminutâ)
opus est domesticis servitiis
conduci *famulos & famulas*;
respectu quorum parentes sunt
heri & heræ.

760. Olim *servi* legeban-
tur, aut emebantur, è captivis,
idèoque dicebantur *mancipia*;
in quos fuit potestas vitæ &
necis; servorum nati fuerunt
verne, similiter in servitute
manentes, donec essent facti
liberi per manumissionem do-

minorum, atque tunc diceban-
tur *liberti & manumissi*: apud
nos rigor iste desit non imme-
ritò; pauperiores serviunt con-
ducti mercede, habenturque in-
star *clientum*, & *clientarum*, sub
patronis, quos sibi elegerunt.

761. *Herorum munus* est,
præbere famulis mercedulam
& alimoniam; & distribuere
pena laborum quot diebus;
sed & intervifere, an quisquis
agat quod debet, & quomodo?
(In majori familia officia
quoque distribuuntur, ut alius
sit *janitor*, *mediastinus*, *scopia-
rius*, *pedisequus*, &c.) *Servo-*
rum autem est, diligere heros,
ac honorare; fideliterque ex-
sequi demandatas operas; &
præcavere incommoda; & vi-
vere concorditer cum conser-
vis; nec oggannire impuden-
ter, &c, nî velint tractari ser-
viliter.

C A P. LXXXII.

Oeconomica mutationes.

762. Fit interdum *immu-
tatio status æconomi*; cum
vel *habitatio* ipsa transfertur,
per demigrationem aliò; vel
discumpitur *cokhabitatio* fami-
liarium.

763. Nam si familia incre-
scit,

scit, ut eam nequeat capere domus una, aut sustentare locus unus, vel speratur aliubi melioratio rei familiaris, commigratur in se aliorum, convasatis reculis mobilibus, & translatis una; immobili- bus autem divenditis.

764. Conjuges interdum se- jungit adulterium alterutrum, ut fiat inter ipsos *divortium*: sed barbaries est, repudiare nuptam nulla de causa, tantum quod displiceat cum illa degere vitam connubialem.

765. Quidam improles ado- ptant extraneos, qui dicuntur *fili adoptivi*; suntque heredes jure adoptionis, rursus alii exhæredant filios, propter facta propudiosa: imò & abdi- cant e familia.

766. Atque tum cessat offi- cium parentale per *abdicatorem* vel *emancipationem* filii, sic ut & elocationem filix: herile au- tem, si famuli resignant servi- tium, aut nos ipsi *renuunciamus* eis: sed cum conjugium re- iteratur à viduatis, aut ado- pratur alienigena proles; aut adsciscitur novum famulitium; ibi mutatio pensatur permuta- tione.

CAP. LXXXIII.

Politia; ubi iustramen urbis.

767. *Respublica* dicitur, re- ductio familiarum multarum sub regimen unum; instituta eò, ut omnes queant degere tranquillè, & agere sua im- præpeditè, neque potentior opprimat imbecilliolem.

768. Ad hanc rem opus est 1. *adunatione domiciliorum*; quæ minor, appellatur *pagus*; ma- jor, *oppidum*; maxima, *urbs*. 2. *Limitatione ordinum*, ut alii præsent, cum potestate & ju- risdictione; alii subsint, cum subjectione & obsequela. 3. *Certis legibus*, quibus omnes & singuli colligati sunt, in cor- pus unum.

769. Forma regiminis est triplex: quippe administrat rempublicam 1. alieni *plebs* ipsa, permutans inter sese of- ficia per vices, diciturque *de- mocratia*: 2. alicubi *optimates*, diciturque *aristocratia*: 3. ali- cubi potitur rerum unus solus, diciturque *monarchia*.

770. Circumvisamus *urbem*: ubi queritur, ut habitari que- at turè, amœniter, commodè.

771. Tutæ habitationi ser- vis circumnavigatio: cum op-
pidis

pidis extrorsum circumdantur *mania, fossæ, valla*, imò & *valli*: inter quos intervallum est, introrsum verò *pomarium*, quâ civibus datur accessus ad munimenta: tandem locis editioribus *speculæ*, in quibus civici *excubitores* excubant, *vigilesque* vigilant.

772. *Portas* solent præmunire biparentibus valvis; (& deinsuper impendentibus *cata-ractis*) obsepîrêque *portibus* seu stabilibus seu subductilibus.)

773. Amœnam habitationem facit amœnitas *situs*, & elegans *prospectus* & decora *mentum*; tandêmque nitida inædificatio platearum: nempè ut *primarii vici*, (habentes utrinque contiguas ædes) sint amplî; licèt juxtim transcurrentes angiportus, sint ut plurimum angustî, & impervii.

774. Auget gratiam, si interiora domuum sint pervia, præstructis porticibus, ut pateat siccus transitus tempestate pluviosâ: plateæ verò ipsæ strætæ lapidibus, nè ambulationes sint lutosæ.

775. Commodè habitatur urbs, sita locò salubri (non ad palustria, virus exhalantia) & cui bonè prospectum est omni-

bus necessariis: exempli gratiâ publicis *ædificiis* & ultro affluente *aquâ*, & facîle parabilibus *visualibus*, *lignis*, &c.

776. *Publica ædificia* sunt; *curia* pro conventu senatus; *prætorium*, pro exercendis iudiciis; (cum adstructo *carcere* pro custodia delinquentium;) *ævarium* & *armamentarium*, pro asservando publico ære & armis; *scholæ*, pro exercenda juventute; *templæ*, pro religiosis conventibus; tandem *balneæ*, diversæ pro diverso sexu: ubi lauturi exuunt vestimenta in apodyterio, custodienda à *vestispicio*, ingrediunturque præcincti castulâ.

777. Dehinc sunt, *prochodachia*, receptacula mendicabulorum; & *nosocomia* ægrotantium; & *orphanotropœia*, pro enutriendis misellis pupillis, (aut exposititiis, sicubi probra ista fiunt;) & *hospitalia* (xenodochia) pro introducendis hospitibus peregrinis; atque *diversoria*, ubi advenæ divertant; vel etiam *popinæ*, ubi edulia semper reperiantur parata; sicut & potulenta in *capanis* & *ænopolis*.

778. *Fora* debent plura esse in populosa civitate pro venalibus rebus; & distincta locis,

cis, ut scias ubi quid quæras : nimirum alibi forum *pecuarium* (equarium, boarium, suarium;) alibi *olitorium*, *piscatorium*, *caruarium*, &c. alibi denique *scrutarium*, ubi scrutarii venditant scruta & ablecta; *mangones* autem interpolatas vestes, si quas circuitores vendere non possunt.

779. *Opificinae* habentes aliquid sordium, aut strepitûs, optime locantur in suburbio; ut *laniena*, *ustrina*, fordescentesque officinae *cerdonum*, & strepitantes *fabrorum*: *cloacæ* verò & *foricæ* in recessibus platearum.

780. *Aqueductus* fiunt ab aquilege, seu per aperta incilia, seu per occultos canales, derivatis è montanis scatebris, & effundentes aquam hinc inde in *castella* (aquaria:) in defectu montanalis aquæ, fluvialis diffunditur machinis tractoriis; aut effodiuntur *putei*, circumdati oras crepidine: undè aqua hauritur situlis, (aut urnis;) sive uncino, sive girgillo, sive tollenone, sive antliâ, ubi nè quidem talium copia est, constituitur *cisterna* de pressiore loco, in quam pluviales aquæ confluunt per collicias.

CAP. LXXXIV

civilis societas.

781. Ut benè sit *urbicis* omnibus, opus est eos distinguere in *ordines* certos; & assignari cuivis certam functionem; provideri denique ut quisque agat sua, aut recorrigatur, si quid exorbitationum est.

782. *Ordo civium* est, quòd alii sint *patricii*, oriundi claris prosapiis; alii *ephori*, cooperati in magistratum (sive suffragiis, sive subfortitione: *Jalii plebs*, privata curantes; omnes fecernendi cognominibus familiarum, propriisque prænominibus & agnominibus.

783. Primores magistratum sunt *senatores*, invigilantes publicæ salutis; & *prætores*, vacantes litigiis componendis; *ædilesque*, inspectores publicarum ædium; & *tribuni plebis*, procurantes ut populus contineatur in bono ordine, & quodvis *collegium* intra limites suorum statutorum & privilegiorum.

784. Hi *tribuni* dividuntur *alicubi* in *duumviros*, *triumviros*, *septemviros*, *decemviros*, *centumviros*, &c. quorum officium est ferre plebiscita, (sed ut ea habeat ratâ senatus;) horum tam

men juris dictio (duumviralis, triumviralis, &c.) non est diuturnior, quam in duumviratu, septemviratu, centumviratu, &c. relinquuntur.

785. Dum senatus agit consessum in curia (ubi album senatorium, & matricula civium, & civica acta asservantur;) consul (præsidentis directioni annuatim, aut ei substitutus proconsul) proponit deliberanda: consulares viri sententias dicunt; syndici assidentes decidunt intricatos casus; notarii confignant conclusa. (N. B. Romani deligebant dictatorem in desperatis casibus, qui imperaret absoluto arbitratu, quibus vellet, quicquid vellet.)

786. Opifices habent suas sodalitates, suasque curias, ubi novitius professus artificium, exhibet artis specimen curionibus, demumque in ordinem recipitur: infima plebs sunt mercenarii proletariæque, multitudo.

787. Civium est, præstare sibi mutua officia; licet alius sit honoratior præ alio; aut magis privilegiarius, hoc est, immuniior à censu & oneribus: (solent enim quidam indigentæ eximi; peregrini sunt vendigales, eorumque bona caduca.)

788. Quando cives rarefunt, admittuntur novi *municipes*: quando superabundant, *colonia* emittitur aliò, ut ex illis aliisque convenis, fiat novum municipium.

789. Magistratum est videre nè respublica capiat quid detrimenti: quod fieret, si permitterent 1. quenkum civium vivere otiosè; neque advigilare suis rebus: 2. aut vestire se supra statum, aliòve luxu prodigere patrimonium: 3. aut rursùm facere questum malis artibus, & aliis præripere sua: 4. aut tollerarent publica inhonestamenta, commestrationes, popinationes, ganeas, lupanaria, labem juventutis: 5. aut distribuerent publicas functiones secundùm personas, non secundùm aptitudinem: 6. conniverentque ad omnia præpostera: 7. & non sufficerent defunctis alios: 8. aut non contribuerent salaria iis qui ministrant publico.

790. Enimverò in bene constitutis rebuspublicis ad omnia sunt 1. *severe leges* non facile novandæ, nedum temerandæ, (ut sumptuariz, & de prætiis rerum, & manupretiis, &c. ut nè quis exlex, aut illex sit; possitque defraudare alium;)

& 2. *iusta exequutio* in violatores legum, sine prosofopolepia: etque 3. *universaria examina*, ubi quisque cogitur reddere rationem, quâ ratione victum quærat: nè cui (suo malo) liceat esse otioso, aut in alios iniquo; aut exercere mendicitatem ostiatum: imò etiam magistratus ipse, si quem expilavit, *repetundarum* tenetur.

791. Nisi hæc observantur (in primis autem ut juvenus recte educetur) subnascitur indubitanter perturbatio rerum, furta, rapinæ, latrocinia, meretricia, mutæ oppressiones, pauperies, subversio denique tanto facilius, quanto respublica fuerit populosior.

792. Specialis cura magistratum est, in providendo communitati 1. *de sufficientia rerum*, 2. *de præsidio valetudinis*, & *administranda iustitia*: illud per mercatores, istud per medicos, hoc per iudices.

CAP. LXXXV.

MERCATORES.

793. Quia non omnis telus fert omnia, debent homines communicare sibi sua bona, quæ superfluent hîc, transmittendo aliò, & quæ deficiunt hîc, adiscendo aliunde, tam-

etsi è transmarinis locis: cui negotiatione est nomen *mercaturæ*, occupatæ circa investionem & eversionem rerum; suo & reipublicæ bono.

794. Invehenda sunt (ope *velutæ & naviculariæ*) necessaria; quæ domi desiderantur, ut defectus sarciantur; & quæ supersunt evehenda, nè sine usu depereant: hæc est summa ratio mercimoniorum, exercenda facillimè in locis opportunis, maritimis puta, aut ad fluvios navigabiles sitis.

795. Diuturnus mos fuit, permutare merces ipsas, (cujusmodi submutationes nec dum desitæ sunt usurpari:) postea dependebatur *insectum æs* (arpentum, aurum) secundum indicta pretia rerum: tandem reperta est *moneta*, hoc est, æs signatum caractere valoris, quò procedat expeditus tum indicatio pretii, & licitatio, tum contractio & solutio; nunc etiam cambiunt pecuniam per *collybum*, viâ valdè compendiarîâ.

796. *Mercatores* majoris nominis mittunt suas merces venundandas ad celebria emporia: sed *institores, tabernarii, nundiatores*, circumcursant

oppidatim inque anniversariis nundinis, aut hebdomariis mercatibus, venum exponunt sua sub caduceis, venditæque involvunt cucullis: *propole* distrahunt sua viatim, viciatim, angulatim, domesticatim.

797. Genus venditionis est, cum res veneunt *auctione*: ubi venditor ostentat rem promercalem (circumversando eam) circumfidenti turbae, & indicat, quanti liceat: tum aliquis emptorum *licetur*, alius *contrahitur*, auetando pretium; donec res addicatur pollicenti plurimum.

798. Sed quis fraudes interveniunt, oportet esse cautum in mercando: quippe rari commercantium contenti sunt lucello, plerique nimium quæstum quærunť vendentes magni, quæ emerant vili; nè tamen sibi res deprecietur, ejurant tantidem constare: aut impostor supponit merces vetustas, obsoletas, situ corruptas, pro recentibus: aut adhibet mensuras fallaces, ærofa numismata, &c.

799. Caritas annonæ ingravescit subindè, aut remittit, pro earundem abundantia, vel penuria; (rarum enim carum, & carum charum:) sæpè tamen *monopolæ* in culpa sunt,

qui omnia præmercando & postea pro lubitu taxando, vexant communitatem, cui nunquam bene consulitur, ubi *monopolia* permittuntur.

800. tibi res deliberata superponendo adaugetur, est *appendix*; si quid adjicitur, *maximam* vocant: sed expendere liberaliùs, facit dispendia, quæ depauperant; parcius, *compendia*, quæ opulentant.

CAP. LXXXVI.

Medici cum pharmacopoliæ & chirurgis.

801. *Accersere morbos intentam*, perantiâ, verum est: sed & hoc; vix quenuquam posse vivere tam accuratè (in hac jam rerum corruptione) quin ægritudines obveniant.

802. *Medicus* ergo præscribit sanis *dietam*, ægris *pharmacam*.

803. *Dietam* præscribit (quæ est optima medicina; quippè securissima, & sine violentia) dum docet moderari *cibum* & *potum*, *somnum* & *vigilias*, *repletionem* & *exinanitionem*, *corporis* & *animi commotiones*, nè quid istorum admittatur ante naturale desiderium, nec extendatur ultra satietatem, nec adhibeatur aliter, quàm expediat.

804. Invisens ægrum, non (sæpè enim magni morbi aggreditur medicationem temerè, (ut solent *circumforanci medicastri, & mulomedici*: sed indagat prius morbi speciem, sedem, causas, non tantùm ex relatione decumbentis (quâ parte quid doleat, &c.) sed ex aliis signis: nempe 1. ex *lesione suaviorum*, (quæ demonstrat statum animalis facultatis:) 2. ex *arteriarum pulsu* (qui prodit, quomodo se habeat vitalis facultas: 3. ex *inspektione lori* (quod detegit constitutionem naturalis facultatis.)

805. Deprehenso statu facultatum, instituit prognosin, sive morbus lethalis, an salutaris, vel anceps: eoque præcognito, irremediabilem (immedicabilem) relinquit intactum; salutarem aggreditur medelis confidenter; accipitem, nonnisi præfando eventus dubios; præsertim *die critico, & anno climacterico*.

806. Dùm suscipit curam, ante omnia mitigat dolores certis mitigatoriis; & conservat naturalia, quæ videt superesse in ægrotante (ut natura corroborata juvet propellere inimica sibi:) demùmque infit oppugnare præternaturalia illa; jam *dixtericis*

807. *Dieta* reficit diminutas vires, non tantùm moderatione alimenti & quietis, sed & externis fomentationibus & frictionibus, suffitûque.

808. *Pharmacia* profligat ea quæ molesta sunt: tùm illa alterando, tùm evacuando, tandem membra confortando.

809. *Alterantia* (remedia) sunt, quæ calefaciunt, aut frigefaciunt, humectant aut siccant: tùm verò ut peccans materia possit facilius educi, attenuat eam præparatoriis, vel incrassat, relaxat vel adstringit, emollit vel indurat, ut res postulat.

810. *Evacuantia* sunt, cum (per dejectionem) *vomitiva & purgantia*, & (per urinam) *diuretica*: tùm *sudatoria & sternutamentum* cientia, ut & *gargarismi*, &c. quibus eliminantur exitiosi humores; *antidota* item, quibus pelluntur peremptoria venena; & *amuleta*, quibus depelluntur fascina.

811. *Roborantia* sunt, quibus aliquod membrum peculiariter confortatur: ut *pet-*

Æus thoracis, cordiacis, ventriculus stomachicis, jecur hepaticis, lien splenicis, renes nephreticis, articuli arthriticis, &c.

812. Invaletudine profligatâ, sanitatêque recuperatâ, medicus celebrat *soteria* cum revalescente & ab illo remuneratur *sostis* : sed restitutio semiperfecta (dùm quis non integrè convalescit, etiamsi sentiat se revelatum) facit *valetudinarian* aut obnoxium infirmitatibus; aut (quod pejor) *clinicum*; aut (quod pessimum) illidit in *recidivam*, penissimè affligentem.

813. Utuntur medici in suis præscriptionibus (quas vulgò receptas vocant) notis talibus: *℞ recipe*; *℥ libram*; *℔ semis*; *ʒ unciam*; *ʒ drachmam*; *℥ scrupulum*; *gr. granum*; *g. guttulam*; *p. pugillum*; *m. manipulum*; *ana, de singulis tantundem*, &c. Vocant autem id *basin*, quod primarium est inter ingredientia, reliqua *adjuvantia & corrigentia*.

814. Juxta quas formulas *pharmacopœus* præparat medicamenta in laboratorio, includitque liquida vitreis guttis & ampullis; arida ligneis cæ, sellis & pyxidibus; reliqua

fistilibus seriis ac fidelis, vel stanneis lagenis: & circumponit per repositoria, adscriptâ cuius suâ nomenclature.

815. Comportat verò medicamentariam materiam undecunque, ut nec aversetur ipsa rerum excrementa, imò toxica (quippe nihil est quin contineat aliquid medicamentosi:) potissimam tamen partem desumit ex herbis, ideòque oportet esse *botanicum*.

816. Gregales horum *Chymici* parant non promiscuè quasvis medicinas, sed solummodò spirituosas; extrahendo intimas essentias rerum: quia profundiores vires tenaciorum rerum patiuntur separari, tundendo aut macerando; exugendæ sunt vi ignis: convertendæque aut in *spiritum & oleum*, distillando; aut in *flores*, sublimando; aut in *sal*, calcinando.

817. Quibus operationibus eliciuntur primò *decocta & succi*, fluidæ medicinx: secundò, *balsama, extracta, tincturae*, molles: tertio *pulveres & croci, magisteria & crystalli*, sicæ; ex quorum mistura porrò parantur compositz medicinx quam plures, intus vel extra usurpandæ.

818. Intus sumuntur *julebi*, conditi melle & saccharo; & *syrupi* & *linctus*, julebo paulo concretiora, utraque tamen fluxa; tum *electuaria*, *conserve*, *theriaca* & *varia condita*, *mollicula*: deinde *confecta*, *pilule*, *pastilli* (*rotule*) & *orbiculati trochisci*, *conquadrataeque morsulae*, &c. solida.

819. A foris applicantur corpori *linimenta* & *unguina*, *mollicella*, *cerota* & *emplastra*, *spissiora*; oculis, *collyria*; dentibus, *dentifricia*; ventri, *fomenta*; ano, *clysteres* & *suppositoria*.

820. *Chirurgus* commodat manum suam medico, ubi mendendum est ferro & igne: nempe secans *phlebotomo* venas; excicans autem verrucas, aliasque *excrecentias*; & aperiens *abscessus*; & radens ossa *scabra*; limansve *prominentia*; serransve *emortua*; aut perforans (ob subtus latens pus,) perurens denique *putridas carnes cauteriis*, suscitansque *fonticulos causticis medicamentis*, ad erivandum humores pravos.

821. Idem reponit suis locis membra luxata, aut prolapsa; intorta verò, curva, gibbosa, reducit ad nativam

figuram: eximit à *vulneribus* festucas, tela, & alia forinsecus illapsa; coadunátque *labra vulnery* futurâ; consolidat ossa fracta inductione calli; adhibens (ubi opus est) *deligationem*, quæ fit fasciatione spleniorum, interdumque circumligatione asserculorum.

C A P. LXXXVII.

Judices: cum judicario processu, criminalique executione.

822. Incolumitas reipublicæ conservatur administratione *judiciorum*: quâ sola constat sua securitas cuique, dum violentiæ sistuntur, & animadvertitur in violatores: ad minimum enim protestari licet adversus omnem usurpatorem alieni, & provocare ad jus.

823. Forma *judicii* est triplex, 1. *per amicabilem transactionem*; 2. *per juridicalem processum*; 3. *per rigidam executionem*.

824. Amicabiliter componuntur controversæ inter partes: ipsas rariùs immediate, sæpiùs interveniente tercio: sive ultro seipsum interponente, sive delecto, in quem & committunt utrinque acquieturos esse arbitrio ejus: arbitrio

rum vocant, & *arbitrarium judicium*.

825. Si non allubescunt pacifica media, & collibet experiri jure, sectantur *forum*: ubi judex præsidet armatus auctoritate publicâ, instructusque ministeriis *apparitorum, accensorum, præconum*; exercens judicia die fasto, abstinens nefasto.

826. *Astor*, aut in jus rapit *reum* notoriè improbum, petisque decidi causam summario processu, (de simplici & plano;) aut acturus juridico processu per *causidicos*, scribit dicam eidem reo postulans eum arcessi in jus, (sunt enim formulæ ad omnia constitutæ.)

827. Ergò reus citatur, vel ad tribunal prætoris, vel subsellia scabinorum, tanquam inferiorum judicium: qui aut prætendit clausulas, ut declinet forum legali exceptione; aut se sistit indictâ die; seu per se, seu per suum *procuratorem* (mandatarium.)

828. Tum perficitur accusatio & excusatio: accusato aut fatente, & excusante objectam culpam aut dissidente: atque tùm producuntur probationes, per testes juratos, si non sufficiat auctoritas eorum.

dem, & assertio nuda: sed jusjurandum præscribitur verbis conceptis, nè jurator eludat per equivocationem.

829. Si causa non potest definiri illicò, vadantur litigatores, ut compareant ad præfinitum diem: datisque vadibus, licet utrique parti vadere, & instruere suum *advocatum*, ut quisque sciat tueri causam clientis sui.

830. Incorrupti *judicis* est;
1. non admittere clancularias delationes, sed delatores compellere, ut apertè agant, 2. non prolatare causas, sed insistere: 3. non sufferre perplexationes & sycphantias, sed inclamare: 4. vitareque præjudicia, nec propendere favore aut odio, huc vel illuc: 5. aut corrumpi largitionibus: 6. sed decernere simpliciter, secundum probatorum evidentiam, causarumque merita: absolvendo *infontem*, damnando *fontem* (etiam ad refusionem expensarum litis,) nè protervia maneat impunita, sed ut luat qui peccavit.

831. Antequam sententia definitiva ferretur, *præses* requirit vota *assessorum*, ratâque habet; decreta communè consensu non retractans nec rescindens.

832. Promulgatâ decisione causæ, *exequutio* fit ocyûs; nisi dilatio impetretur intercessione alicujus, aut pars condemnata petat recognitionem causæ; aut denique appellet ad iudicium superiûs, quali casu locus est iustitio, & compendinationi, aut etiam sequestrationi: at quod superior iudex decreverit, imponit finem controversiæ, nec vitiligatores impunes relinquuntur.

833. Manifestariis prævaricatoribus infliguntur atroces pænæ, ut alii deterreantur à sceleribus; ubi lictor rapit, loris ligat, vinculisque vincit, sceleratos nebulones; injiciens manibus *manicas*, pedibus *compedes*, collo *numellas*, & detrudens aliquos in *ergastula*, ubi compediti exsequantur servilia opera; alios rursus exponens spectaculo, erectis in propatulo cippis; alios tradens carcerario custodiendos in carcere, & enervandos fame, squalore, & pedore.

834. Enormes malefici traduntur *carnifici*, subijciendi tormentis: hoc est, imponendi *equuleo*, & prægravandi ponderibus, aut distringendi

fidiculis, distorquendique adu-
rendi, & sic cruciandi si nolint
confiteri citra torturam, notoria propemodum: ut in confessos demùm supplicium constitutur juxta promeritum.

835. *Scorta* & *scortatores* caduntur virgis & flagris: impudicis *postibulis* inurantur stigmata; ut & *proditoribus* ac *falsariis*: *saccularii*, *abigei*, *peculatores*, multantur fustibus aut multa; vel strangulantur suspendio, in patibulo suspensi: alicubi & furum complices (qui surreptas res clanculum receptant) æquiparantur compilatoribus ipsis, afficiunturq; æquali noxâ.

836. *Atachi*, raptores, (es-
fractores) *plagiarii*, *homicidæ*,
& *lesæ majestatis rei*, decol-
lantur: *latrones*, *ficarii*, *pira-
te*, *sacrilegi*, crurifragio ple-
ctuntur: sed olim affigebantur
cruci (seu furcæ;) *parricidæ*
verò, *fratricidæ*, *infanticidæ*,
insuebantur cum serpente cu-
leo, aquisque merfi suffoca-
bantur: *principum interse-
ctores* discerpuntur quadrigis in
diversum actis, bona verò il-
lorum confiscantur, aut publi-
cantur: *incendarii*, *sagæ*, & *ve-
nesicæ*, cremantur super ro-
gum;

gum; *blasphemi* elinguantur.

837. *Calumniatores* maligni, *obtrectatoresque*, & qui libellis famosis, anonymè scriptis, immerentes ignominiosè traducunt, itémque convicti *perjurii*, mutilantur aliquo membro: aut condemnantur ad metallifodinas, vel ad triremes; aut exterminantur; hoc est, proscribuntur, relegantur cum infamia, seu in locum certum, exules dicendi; seu ad vagandum extorres: ut sic etiam respublica liberetur purgamentis suis.

CAP. LXXXVIII.

Ritus recreationum.

838. Ut nè fragiles vires labascant aut elanguescant, cessatur quandoq; à seriis, daturq; aliquid temporis *ludicris*: quæ defatigatos oblectent spectatione, aut vegetent commotione, aut refocillent concertatione; quæ tria genera vacationum luforiarum, quidni etiam cursim speculemur?

839. *Presligiatores* faciunt spectacula non injucunda vulgò: perstringunt aciem oculorum mirâ volubilitate gesticationum, ut miracula putentur, cùm tamen res per-

agatur pernicitate: nec non *funambuli*, non ambulantes solùm super fune extenso in sublimi, sed & subsultantes cum strictis ensibus (papæ quàm audaces!) dùm sese librant haltere manibus gestato: itémque *larvati ludiones*, similesque *circulatores*.

840. *Scenici ludi* præbent spectaculum plausibilius: ubi in theatro historicè repræsentantur quædam memoranda antiquorum gesta; idque ab *histrionibus*, vel *personatis mimis*, prodeuntibus è sipario in proscenium: si argutè, applauditur illis; si insectè, exploduntur, & exhibilantur.

841. *Actores* hic sunt, vel *comædi*, dùm comædia agitur, exhibens res variè turbatas, sed cum lara catastrophe: vel *tragædi*, dùm tragædia, cum luto principio, sed tristi exitu: utrobique est *prologus*, & quatuor aut quinque *actus*, quilibet divisus in aliquot colloquendum *scenas*, primariique spectatores consistunt in *orchestra*; *cavea* relinquitur promiscuæ plebeculæ; pretium tamen poscitur ab his & illis.

842. *Commovendo* se quærun redintegrare vires, qui sese exercent *cursu*, *salu*, *jam*,
statu,

Statu, luctatu, pugilatu, equitatione, vestitatione, pila item, similibusque commotiunculis.

843. *Cursu*: qui supervchuntur in glacie; aut sibi designando lineam; simul ac eam attigerunt, protinus consistunt; & qui ultra eam procurrerit, aut citra eam subriterit, perdit ludum: imprimis autem illi *cursores* qui cursu contendunt in *stadio*, incipientes cursuram à carceribus, & inter cancellos decurrentes ad *metam*, ubi quilibet laborat prævertere ceteros, primus tamen solus reportat *brabeum*, ab assidente brabeuta.

844. *Saltatores*, ad modulos choraulæ, ductusque choragi, (seu præfultoris) ducunt choreas, varia circumgyratione, & tripudiant.

845. *Faculatores* jaciunt in porrectum ante se, vel evibrant in auras, *discos*, & alia missilia, vel collimando ad præfixum scopum, contendunt cum tangere (ferire.)

846. *Luctator* nititur prosternere colluctatorem medio prehensum in agone; sed ille reluctando renititur affligere ipsummet: ubi supplantare artis est, recellere, risus,

847. *Pugiles* congregiuntur duello, in palæstra castibus, *gladiatores* gladiis, decertantque sub directione lanistæ, dimicatione gladiatoria: ubi alter ictum infert, alter excipit, inhibet, propulsat; vincit autem qui infligit: *andabate* pugnaturi pugnis, commitebantur perridiculo certamine, prævelatis oculis.

848. *Equestre ludicrum* est, cum equiso sænans equum injecto lupato, mulcensque poppymis, docet ex arte gradi, salire, converti, sessorumque molliter gestare; aut cum defultor transultat de equo in equum, mirâ celeritudine.

849. *Ludus pila* sit expulsum & datatim (in sphaeristerio vel alibi:) cum eam alter mittit, alter excipit & remittit: sive sit *pila pagànica*, pilis farta, & percutienda ferulâ, sive *pila palmaria* (herpastum) repellenda palmo, aut reticulo; sive *pila pugillatoria* aëre distenta (foliis,) reverberanda pugno.

850. Addamus lusionibus motoriiis pueriles istas: *diffugium*, quò se fugitant & captivant; *mandam* (latebram vac-

ez,) quâ se abscondunt & quæritant : *oscillationem*, quâ se agitant à petrauro : *incessum grillatorum* divaricando gressum super grallas : *ejaculationem globorum* in serobiculos ; *jactationem globi*, ad dejiciendum conos : *versationem turbinis* flagello : *elisionem super glandis* è sambueo sclopo, &c.

851. Concertamen fit, ludendo *par*, *impar*, & micando digitis ; & certando *enigmatibus* & captatoriis quæstionculis : tum *sortilegiis*, ut in alea, ubi tali (tesseræ) immittuntur per fricillum (sed hoc est ferè aleatorium ;) aut ubi certatur *sorte* & *arte*, ut in ludo *calculorum*, & lusoriis *chartis* : vel denique solâ arte, ut in ludo *latrunculorum* ingeniosissimo omnium.

852. Ludendum autem est, sit delectabile sit, cum coxaneis & comparibus, idque cum sponione : at non in res magnas ; ut sit citra inquietudinem & sollicitudinem : (qualiter fit, cum luditur pro sustinendo *talitro* vel *alapa*, vel pro *evacuando schypho*) & cum bellis collusoribus, qui te non deludant, aut concurbent felicitatem jurgiis, devotionibus, obsecrationibusve : sed locus

quoque dandus est diludiis ; ut garrias cum congertronibus.

CAP. LXXXIX.

Convivales ritus.

853. *Congressus oppidanorum convivales* non sunt prætercundi, quatenus instituuntur vicinalis amicitie causâ : sive magis privatè, ad compositationem, vel concenationem, ubi estur de collatis symbolis ; sive magis publicè, ubi quis opulentior instituit convivationem, occasione lustrici diei, vel aliâs : sive cum meriti de republica singulariter, excipiuntur quandoque publico sumptu, lauto convivio.

854. Quando convivandum est, *archimagirus* tradit coquis apparanda esculenta, cœmpta per *obsonatorem*, aut subministrata à *promocondo* : triclinium curæ est *architriclino*, ut mensæ taperibus insternantur per triclinarios, supersternanturque mappis decenter extensis ; tum *disci* circumponuntur (sive sint orbes, sive quadræ,) cochleariæque & *salinum* apponuntur, & *collyra* panis deprompti è canistro, aut scissæ buccæ.

855. Demum *fercula* inferuntur,

feruntur, in patinis & lancibus; & *ambamala* destruantur in patellis (scutellis:) convivium enim quod magis opiparum est, eo habet lautiores epulas, variâque pulpamenta, imò & diversos missus.

856. Invitados convivias, venire temporius quam serius, civilius est: quos convivor excipit amicâ obviâtionem, & introducit: cùmque abluerunt manus super mâlluvium è *gusturnio*, aut super pulvim (sive pollubrum) ex *aquali* (urceolo,) terseruntque mantili mundo (inquinatum præbere incivile foret,) assidunt: sicutum per disposita sedilia (olim mos erat occumbere.)

857. *Servitor* deartuat appofitas dâpes scitè, ac dispergitur: *prægustator* prægustat poriones, aut propinat promulsidem, quam prælibant discumbentes: adstante, qui abigit muscas, muscario, nè sint infestæ epulantibus, aut illabantur epulis.

858. Eduliorum prima sunt obsonia; (*juscula, pulmenta, ova sorbilia*, &c.) non lambenda exsertâ linguâ, sed sorbenda cochlear: cetera eximuntur furculis, & conscinduntur cultris, præhensis manubrio.

859. Bene morari ingerunt bolos ori moderatim; non injectant; comedunt mansitando, non glutunt tubercinando; nè postea ructent, aut singultiant, neque lingunt labia, sed detergunt mappulâ, si perungantur.

860. Interim potoria vasa depromuntur è *repositorio*, prolutâque reponuntur in *abaco*: & dum *cellarius* promit merum *hirnâ*, & *zythum obbâ*, *piacerna* id fufum è cantharo, infusumque poculis, calicibus, vitris & patetis, porrigit pocillatori; hic autem convivantibus.

861. Tum fiunt *propinationes* & *circumpotationes*, pro salute hujus & illius, præbibuntque sibi crateres ad ebibendum uno haustu; præsertim postquam adbiberunt.

862. Sub extremum tolerantur patinæ, cum buccellis, crustis, semessisque micis, & aliis, analectis, apportanturque *bellaria*, & *salgama*: verum enimverò *festiva colloquia*, & *lepidæ confabulationes*, sunt primaria pars lautæ tractationis, lætæque epulationis; quia intercedente mentione unius rei possunt multa edisserari hilariter.

863. Peraſto convivali epulo, ſurgitur à menſa, gratèſque aguntur ei qui tractavit liberaliter, iturque domum; ſi noctu, facibus prælucentibus: quanquam quidam helluones, etiam ſumpto antecœnio, & comæſſati abundè, ſuperingerunt pocœnia, ut ſe contumulent citiùs.

CAP. XC.

Sepulchrales ritus.

864. Ultimum quod mortales debent ſibi invicem, eſt deductio ex hac vita; cujus non una ratio obſervatur, hodièque.

865. Quondam comburebant cadavera, cinerèſque (conſperſos odoratos liquoribus) condebant propè buſta in *urnis*; & nè *manes* oberrarent, faciebant illis juſta ſerialibus epulis: conductæ verò præfixæ deſſebant lugubribus leſſibus & nœniis, enumerando laudes deſuncti.

866. Nos humamus noſtros demortuos; qui à nobis complorati, & mox emortuali die lugubriter induiti, vel etiam à pollinctore pollincti, includuntur *capulo* (loculo;) adornaturque funus ſunctis ritibus; funus nempe impositum

ſandapilæ (ſegetro) efferitur, ſandapilariis, ſuntque exſequiæ funebri pompâ, cœmeterium verſà (viri incedunt pullati, ſemina riciniatæ:) ubi ſepelitur à *veſpillone*, qui & efoſſa interdum oſſa refodit, aut recondit in oſſuario.

867. Benè meritis eriguntur altiores tumuli ad ſepulchra, vel alia honoraria monumenta, ſtatue, epitaphia, &c. cantanturque *epicedia*; & recitantur ſolenniter *encomia*: ita vivi parentamus mortuis (honorifico luſtu.)

CAP. XC.

Regnum: ubi luſtramen regionis.

868. REGNUM dicitur conciliatio multarum civitatum, & terrarum ſub uno capite; inſita, eo ſine, ut unita virtus ſit fortior, ad obſiſtendum illis, quæ diſſipationem adferre poſſunt.

869. Ibi tria ſunt neceſſaria, 1. *regio ampla*, multorum inhabitatorum capax: 2. *ſeries ſtatuum* ordinata: 3. *ſanctio legum* firmata.

870. Bonum eſt regionem eſſe redactam ſub unum regimen, diſcluſamque ab aliis *limitibus*; ſeu pativis, marium,

Q 2 paludum,

paludum, desertorum, montium vel fluminum; seu arte factis, puta *concedibus* silvarum, arcibus limitaneis, &c. (*Unichinenses*, quod sciamus, discluserunt se à *Tartaria*, muro quadringentarum lucarum, &c.)

871. Intra se regnum dividitur in certos *principatus*, *comitatus*, *dynastias*: ubi si quis absolute dominatur, est *dominium*: ubi duntaxat jurisdictionem habet, *districtus*: (ditto bello devicta, & nostro imperio adjecta, dicitur *provincia*:) qualescunque autem sunt isti tractus, circumscribuntur regionatim suis limitibus: fruunturque minora territoria minoribus immunitatibus; majora majoribus.

CAP. XCII.

Regi administratio.

872. In regno sunt *liberi status*, colligati inter se vinculo statutorum; habentes infra se populum, cui imperant; supra se autem *Regem* vel *Reginam*, cui parent.

873. *Primarii* inter status sunt *proceres*, *comites*, *marchiones*, *duces*, *archiduces*, *dominantes* instar *regulorum* in suis *comitatibus*, *marchionatibus*, *ducatibus*; habentesque sub se

dynastas, *barones*, *equites*: possessores scilicet *dynastiarum*, *baronatum*, *prædiorumque*, sive *mancipi*, sive ut *vasallos*, *jure feudi*.

874. *Populus* obedit suis superioribus per omnia, penditque *census*, *tributa*, *vedigalia* quandoque & *capitationem*, nempe ipsorum *questoribus*, *tabulariis*, *publicanis*: sed imperantibus libeat sic imperare, ut collubeat & subditis obedire, citra querelas & coactionem: non sunt attenuandi *angarii*, exauriendique *exactionibus*: potius deliniendi *congiariis* & *donativis*: excarnificare suos, est tyrannis.

875. *Rex*, aut *hæreditario* capescit *sceptrum*, (ubi jus illud regii stemmatis est, ut *primogenitus* succedat) aut eligitur *liberis votis ordinum* sede vacante, accipitque *coronam* cum *homagio*; posteaquam tempore *interregni* gubernatio administrata fuit, per *interregem*.

876. *Residens* autem *rex* in sua *regia* (plerumque in *metropoli*,) delegat quaquaversum *vicarios*, *præfectos* (*satrapas*) *fiscales*, *administratoresque* alios; quin & ad *exteros* legat *legatos*, qui instructi

authen-

authentico diplomate, res sibi commissas gerunt.

877. Circa se domi habet *consiliarios intimos*; *aulam magistrum*; *marescallum*, &c. *Cancellarius* est cognitor causarum ad regem devolutarum, custodisque sigilli, archivi, tabularumque publicarum: cui additi sunt *secretarii* & *amanuenses*: superiores ministri sunt *capifer*, *potillator*, *thesaurarius*, *stabuli magister*; inferiores autem, *cubicularii*, *atrienses*, *celeres*, *stipatores* & *spiculatores*: (sed reverà non tam satellites xutantur principem, nec tam locupletant fisci redditus, aut repositæ gazæ, quam amor provincialium.)

878. Usus *eunuchorum* in gynæceis, obsolevit apud nos; utinam & *morionum*, *gnathonum*, *nugigerulorum*, & *psychophrantium*!

879. Cùm rex exhibet se pro *Majestate* sua (præsertim legatis exterorum, admittendis ad audentiam: aut dimittendis cum honorario,) sedet in *eburneo solio*, magnificè vestitus *trabeâ* & ornatus *diademate*, stipatusque frequentia *aulicorum*.

880. *Comitia* aguntur in negotiis concernentibus to-

tum regnum, ad quæ conciuntur *nobilitas*, civitatumque *primates*: ubi alii præ aliis habent prærogativam suffragii: nemo autem debet invitus suffragari, vel refragari; sive sancienda est quædam nova lex, sive abroganda vetus, aut novanda moneta, aut incundum *sedus*, bellumve decernendum.

881. *Reges* magni appellant se *monarchas*, & *imperatores*, regnântque ferè soli, absolutè; quanquam *Romani Cæsares* soliti sint legerè sibi *collegas*, sed nunc (in Romano-Germanico imperio) eligitur unus ab Electoribus, quorum numerus nuper est adauctus.

CAP. XCIII.

Turba regnorum, & bella.

882. Status pacatus est optatissimus, sed sit nonnunquam, ut nequeat obtineri, nisi vi armorum; sive quòd gentes finitimæ invadant nostra (movendo lites de confiniis:) sive quòd potentes involvant populos bellis (contendendo inter se de eminentia,) sive quòd etiam domi motus suboriantur, non aliter compescendi, quàm vi,

883. Puta quum superiores tyrannicè intendant inferioribus jugum servitutis; hi autem censent dimicandum esse sibi pro libertate, vel deficiendum ad alium dominum: aut quum factiosi quidam turbatores (propter privatas simulas) alio tamen quopiam pretextu) disseminant clandestinas conspirationes, & moluntur concitare conjurationes, tumultus, seditiones, rebelliones, atque sic bella incutina.

884. Ut tamen anteveniatur bellum, nihil non tentandum est, domi forisque: nempe de paciscendum cum confinibus, compactaque subinde renovanda: domestici autem continendi, sub æqualitate jurium, nec permittendæ injuriæ in quenquam; apprimè observandi inquieti, proclives ad novationem rerum, & callidi causari quidvis, nè quid obtinere queant suis molitionibus.

885. Nihilominus coortà conturbatione, solet reconciliatio requiri per internuncios; aut interpositio vicinorum, quâ tumultuosi dimoveantur à pravis consiliis; aut mittitur caduceator ad hostem ipsum, qui petat pacem, præsertim

si quis arbitretur se imperatum, aut imparem hosti; quandoquidem temerarium foret, obijcere se imbellem bellicosum, inexercitatumque exercitato.

886. Si tamē minax hostis renuit pacificationem, missoque feciali clarigat (hoc est, denunciat hostilitatem) cogitatur quā primū de intercludendo illi aditu, & de bellico apparatu, qui multa apposcit: ut *militem*, (tū indigenam, tū extraneum sicundè haberi potest,) auxiliāque federatorum, & commearum, & dapniles sumptus.

887. Itaque *spies* cogitur, emittunturque oppidarum *conquisitores*, qui colligant militaturos, conducantque dato auctoramento; quos jam conscriptos, & deductos in diribitorium ad armilustrium; *diribitor* lustrat virgim, habitoque delectu obstringit sacramento, & sic auctorat.

888. Tum instruit armaturā alios levi, alios gravi: ut valeant & defendere sese, & impetere hostem animosè: capiti offert *galeam* (subductam cudone;) pectori adoperiendū *ferreum thoracem* (cataphracti tamen circumquaque lorican-
tur;)

itur;) sinistro brachio *clypeum* vel *scutum*; dextræ verò *hastam*; lateri aecingit *gladium*, vel appendit *balthco*, ut promptius stringatur è vagina; evaginatusque recondatur facilius *capulotenus*.

889. Dehinc concenturiat *exercitum*, per *legiones* & *vexillationes*: dùm redigit equitatum in *turmas* *chlamydatas*, peditatum in *cohortes* *sagittas*, utrosque autem in *contubernia* (seu *decurias*) præficiatque *decuriis* *decuriones*, *centuriis* *centuriones* (nempè equestribus *magistros equitum*, pedestribus *magistros peditum*) millenis *chiliarchas* (sive tribunos;) tandem omnibus paludatum *imperatorem*.

890. Adjuncti horum sunt, *locumtenentes*, *vexilliferi*, & *campiductor*, quorum quisque si vult asciscit sibi *optionem*, ad curandum res suas privatas.

891. *Dimache* & *volones* aggregantur tam equitatu quam peditatu, *tyrones* intermiscuntur *veteranis* (postquam præexercitati fuerint prælusionibus;) *lixe* & *calones* (*caculæ*) addicuntur *servitiis*.

892. Rebus sic dispositis, suscipitur *quantocyus expeditis*: metaturque metatur castrali loco, qui commodus sit frumentationi, & pabulationi, aquationi item & lignationi: hic ponantur *sentoria*, signanturque *paxillis*, utque *passa* sint ab incursionibus *turta*, circumvallantur *aggeribus*.

893. Instituuntur tamén excubiæ per certas *stationes*: nec undè superveniens inopinato hostile agmen perfundet incautos: daturque *tersera* à *præsfecto vigiliis* (*terserario*,) quæ sui se recognoscant.

894. Interea emittuntur *speculatores* & *exploratores*, qui observent hosticas machinationes, reducensque referant *visa* & *audita*: insimulque fiunt *catervatim* *excursiones*, *obviaturæ* *depopulantibus*, ubicunque *occurrentibus*.

895. Quum tandem copiæ deducuntur ad *prælium*, ordiuntur in *aciem* (*cuneatam* vel *quadratam*) sic, ut *pedites* occupent *medium*, *equites* sint *alarii*: *signiferi* autem ferunt *signa* inter *medias* *catervas*, quos præcedunt *antesignani* cum *romphæis*; *timpanistæ*que *strepitu tympanorum*, & *antecores*

tores clangore tubarum & lituorum canunt classicum: *duces* autem circumequitantes inflammant ad strenuitatem, hortatibus & obsecrationibus.

896. *Velites* usque incesseunt hostem, & velitando faciunt initium pugnae: mox concurrunt legiones *primipilorum*, pugnantque truculenter cominus & eminus, siue pugna sit *stataria*, siue *gradaria*.

897. Olim ejaculabantur lapides in longius distitos: *funditores* è fundis, *balistarii* è catapultis; postea *sagittarii* promentes sagittas, è pharetris, imponebant arcubus, hosque nervo, tendentes & dimittentes arcebant eminus ingruentem hostem, ac protelabant: hodie *sclopetarii* onerant *sclopetum* nitrato pulvere, plumbeisque globis, post displodunt & transverberant obvios.

898. Propius distantes irere prohibentur *pilis* & *sarissis*; irruentes nihilominus trahuntur *lanceis*, & *bipennibus*, magno nisu vibratis.

899. Proximi proturbantur *calis* & *clavis*; vel caduntur *ensibus* & *semispathis*, vel obtruncantur *acinacibus*; quin

& punguntur *frameis* & *pugionibus*, siueque miserranda strages; dum hinc vel illinc promiscue cadunt, & conculcantur atque proteruntur, cum horrendo ejulatu.

900. Novissime producuntur *triarj* & *praetoriani*, conficiuntque redintegratur, dumque *succenturiati* invadunt hostem ex insidiis, disturbant ipsi aciem, fugant, insectantur, contrucidant.

901. Qui terrore percussis; quaerunt evadere, elabi, diffugere; si diffugii spes non est, dedunt se, ut capiantur: sed qui caedem & captivitatem evaserunt, palantur dispersim, donec aggregentur à suis, aut inveniant confugium.

902. Quando nox dirimit pugnam, canitur receptui, victorque miles diribit praedam, & manubias devictorum: nō hostis dimicationem redaspicetur, recollectis suis dissipatis.

903. Rebells urbs, vel arx, (in quam profligati sese receperunt) cingitur copiis, obsidetur, obvallatur, oppugnatur, donec expugnetur; hoc est, occupetur, aut recuperetur.

904. Hic adhibentur *multarii*

multifarii machinatus : aliquando scanduntur muri furiali impetu, ad motis scalis, vel ad volutis ambulatoribus turribus, è quibus demissâ *exostid* (arrestario ponte) oppugnatores insiliunt muros.

905. Aliàs diruuntur adactis *arietibus*, vel libratis saxis è *ballista* : hodiè demoliantur firmamenta quæcunque è fulmineis *tormentis*, locatis post cratitias gerras (terrâ oppletas.)

906. Est quoque inventum instrumentum dirumpendi violenter portas, *piloclastrum* (impetarda,) excogitanturque in dies alia *vasframenta* (stratagemata :) in primis *suffossiones*, sive occultæ, per subterraneos *cuniculos*, sive apertæ, sub *pluteis*.

907. At obsessi relinquunt nihil intentatum, ut se defendant : extruunt antemuralia propugnacula ; & hæc præsepiunt sudibus (ad hostem accessu excludendum) aut spargunt per submœniana *ferreos murices* : & superfundunt irumpentibus ardentem picem : intus item opponunt dirupcioni murorum abscissiones per novas fossas, ut introrumpentes reperiant præcipitia nova.

908. Solent etiam præsalarii, propugnantes castrum, facere eruptionem, & tentare an queant abarcere suos obsessores : sed repelluntur, & debellantur majore vi, donec angustati, aut deficiente comœatu, & quando nulla spes est suppetiarum, deditionem tractare incipiunt, petentes *inducias* : quæ panguntur ad aliquot horas, aut etiam prorogantur, datis utrinquesecus *obsidibus*.

909. Qui se submittunt pacificâ deditione, nanciscuntur condiciones honestas : sed vi expugnata civitas diripitur, aliquando deletur ad interuersionem, & sic desolatur funditus.

910. Obtentâ victoriâ ; victores reveniunt à militia onusti spoliis, erectisque trophæis, & jubilantes ac ovantes, aut etiam triumphantes : *triumphus* enim agitur solennissimâ pompâ.

911. Ubi *strenui* (quorum virtus principaliter enituit) nobilitantur, condecorati insignibus ob heroica facinora ; *faucii* sanantur, *captivi* redimuntur aut liberantur permutatione, atque ita redeunt postliminè ad suâ : contra *authe-*

res turbarum (cum perfidis defectoribus, proditoribus, perduellibusque) plectuntur, defertorésque commilitonum, & transfuge puniuntur.

912. Ultimò miles distribuitur in *hiberna*: aut exsolutis stipendiis, (quantum quisque promeruit) exarmatur & exauctoratur; emeritisque rude donantur: qui autem pro patria occubuerunt, afficiuntur panegyricis & adoreis.

913. *Navale praelium* est terribilius: cum infestæ classes tormentis sese quassant, *classis*que ipsas militares naves perforant, incendunt, profundo absorbent; aut captivant injectis harpagonibus, & uncis, &c.

914. Hic *prætoria navis* dicitur, qua vehitur *archihelassus*; *præstidaria* quæ excubat; *speculatoria*, quæ excurrit ad explorandum; frumentaria, quæ advehat com meatum, &c.

915. Utinam autem obsolescant hæc opprobria nostri generis, mundique disperditio, *bella*! nihil enim uspiam est tam sacrum & inviolabile, tamque celsum, munitum, impensum, aut immensum, invictum aut inexpugnabile, quod vis belli non violer, inurmet,

infringat, subruat, atterat, vastet, excindat, aboleat: ut documento sunt tot urbes & regna, regnatorésque ipsi; cum suis innumeris exercitibus, modernaque vastitudo & probe in Europa ruina.

CAP. XCIV.

RELIGIO.

916. Quandoquidem spectator fuisti hucusque quomodo homines tractent *res & seipsos*; restabit videre actiones eorundem *reflexas in DEUM*.

917. *Animus* namque hominis presentiseit, quemadmodum ipse regit suum corpus ita esse quandam *aviternam mentem*, quæ moderatur hoc UNIVERSUM: cui ut placeamus, esse de illa cogitandum sanctè, & facienda illi grata, & sic expectandam ab illa retributionem.

918. Omnis igitur religio resolvit se occultè in tria; *fidem in Deum, reverentiam in eum, & spem misericordiae*: quæ quisquis curat, habetur religiosus; qui non curat, irreligiosus; qui præposterè curat, *superstitiosus*.

919. *Atheismus* est, non credere numen; *Epicureismus*, colere ventrem pro numine; *Saddu-*

Sadducismus, non expectare immortalitatem ab immortali.

920. Ast quia sciri de Deo nequit, nisi quod ipsemet de se revelaverit, hinc est, quod omnes gloriantur de *revelatione* aliqua; sive comprehensâ libris, sive acceptâ à majoribus per traditionem: rursûmque omnes congruunt in eo tacitè, quod optima religio sit, *credere quæ Deus revelavit*, & *facere quæ mandavit*, & *sperare quæ promisit*.

921. Tandem, tamen si Deus colendus sit spiritu, assentiuntur tamen omnes, necessariis esse externos quosdam *ritus*, quibus excitemur ad internum fervorem, eoque observant quosdam ritus omnes.

922. *Diversitas religionum* nihilominus est magna: quæ venit partim ab ignoratione revelationum, partim à discrepante interpretatione earundem, partim à consuetudine quarundam, & sic admittis commentis, ac imposturis.

923. Principales sunt quatuor: sed harum quælibet dissecta in minores sectas: *Gentilis*, *Judaica*, *Christiana*, *Mahomedana*; habens quæque suum auctorem, suos *revelationum* li-

bro, suosque *ritus*: cujus scopu-
losi quadrevii historiam narra-
tatiunculam en accipe.

CAP. XCV.

GENTILISMUS.

924. Qui nos condidit, re-
v. lavit se primùm primis pa-
rentibus, dato illis mandato,
cum interminatione, de absti-
nenda quadam arbore (ut me-
minissent se debere obsequium
suo conditori:) sed invidio-
sus spiritus insusurravit eis, si
vellent esse tanquam Dii, ut
vescerentur de fructu veti-
to: quod illi, cheu, fecerunt,
affectantes parilitatem divini-
tatis.

925. Sed lapsi, agnovere
reatum, erubescere nuditatem,
condemnati que ad pœnas, &
ex *Paradiso* ejecti, acceperunt
permissionem adversus despera-
tionem, de venturo *semine*
mulieris, ad conterendum ca-
put *deceptoris*: quamquam &
ipsum esset atterendum ad re-
dimendam culpam.

926. Cujus promissi ut pos-
sent commemorasse, (quomodo
mors morte delenda foret) mox
agni mactabantur, ad conficien-
dum indumenta contegendæ
nuditati: quæ fuit prima *origo*
sacrificiorum, & scopus.

927. At inconsiderantia hominum retinuit ritum sine significatione, offerendo *hostias* sine fide in redemptorem, & querendo placare Deum opere operato, ut in *Caino* paruit: quæ hic fuit prima exitiabilis erratio.

928. Subiit alia: quod attemptarunt præsentiam invisibilis numinis repræsentare visibilibus signis: sive animatis, ut *Aegyptii* (qui quod animal primum conspicari fuerant manè prodeuntes, illud habuerunt venerabile eâ die, loco Dei,) sive inanimis, ut qui se incurvabunt *soli, lunæ, stellis, arboribus*, &c. sive denique *idolis*, à se effectis.

929. Undè demùm stupiditas invasit animos, commentandi pluritatem *deorum* quorum tot confixerunt, ut singulæ gentes haberent peculiaria numina: *Babylonii Baal*: *Sidonii Astaroth*, *Ammonitæ Chamos*, *Philistæi Dagon*, *Accaronenses Beelzebub*, alii alia.

930. *Græci* commenti sunt innumerabiles *deos* (cum deabus,) *superos, inferos, & medioximos*: non tantùm partiti inter illos munia gubernandi mundi: sed & imaginati jugales *thalamos, carnalēque*

genituram, imò & bella, non minus impiè quam insulsè.

931. *Romani*, rati colendos sibi esse quoscunque usquam gentium coli audierant, extruerunt templum *Pantheon* dictum: diviseruntque in *deos majorum gentium*, (*Jovem, Apollinem, Mercurium, Neptunum, Vulcanum, Martem*; deâsque *Junoem, Minervam, Dianam, Vestam, Cererem*;) & *deos minorum gentium*, (*Plutonem, Castorem, Pollucem, &c.*)

932. Demortuos heroas & heroïnas accensebant quoque divis, quasi evedtos in cælum suis meritis, quos vocabant *indigetes & semideos*: ut *Herculem* domitorem monstrorum: *Liberum* (*Bacchum*) vini inventorem; *Æsculapium*, medicinæ repertorem; *Musas*, artium liberalium inventrices, &c.

933. Sensatiores excusabant hanc multitudinem *deorum*: dicentes unum esse *deorum Deum, Jovem*, reliquos ejus progeniem: alii censuerunt sic variè appellitari divinas virtutes.

934. Habebant & sua oracula, edita ab illulore spiritu *Vejove*, (emittentes voces ex *idolis*;) alii fingeant colloquiū cum aliquo deo vel dea, ut

conciliarent auctoritatem suis
statutis, (sicut *Numa Pompilius* :)
tandem jactabant quosdam
libros *Sibyllinos*, continentes
vaticinationes varias.

935. Ad sacrificandum suis
deastris, congregabant se in *lucis*,
excelsisque locis, ubi extrue-
bant *aras* & *delubra* : sacrificuli
eorum, Romanis dicti fuerunt
flamines, illorumque summus
præsul *pontifex* ; cum consecra-
bant fana, dicebantur inaugu-
rare ; cum redigerent ad profa-
nos usus exaugurare.

936. Ut expiarent piacula,
aspergebant se lustrali aquâ ;
& flagellabant flagellis, quin
& incidebant lanceolis, ad
sanguinem usque ; crudelissimus
Satan, *Moloch*, poscebat sibi
concremari vivos infantes.

937. Festos dies agebant dis-
solutissimè : præsertim *Baccha-*
nalìa, indulgendo genio : &
lupercalia, discurrendo nudè ;
& *compitalia*, circa viarum
compita tripudiando, &c.

938. Superfunt etiamnum
vecordes *Idololatæ* ; qui pro vi-
vo DEO colunt quidvis com-
mentitium : *Indi quidam* cacax-
monem ipsum, studio placandi

furorem ejus : (litamus ei, in-
quiunt, non ut prosit, sed ut
nè noceat : hem dementiam !)

CAP. XCVI.

JUDÆIS MUS.

939. Invalescente idoloma-
nia, evocavit Deus *Abraham*
& medio idololatrarum, inti-
mavitque ei, se solum esse Deum
Schaddai (*omnisufficientem*) ut
sibi serviat cum sua posteritate, &
qua prodicurus esset *Messias* in
quo benedicerentur omnes gentes
terræ : à quibus eum tantisper
discrevit signo *circumcisionis*
præputii.

940. Postea dedit illis (per
manum *Mosis*) tripartitam le-
gem, *moralem*, *ceremonialem*,
forensem.

941. *Moralis*, est immuta-
bilis norma interni cultûs :
cujus summarium est de-
calogus, quem Deus ipse cœ-
litus detonuerat, edicendo sic :
Non esse colendum aliud numen
præter se : non effigiandum se
simulachris ; nomen suum sacro-
sanctè venerandum ; sabbatum
religiosè feriandum, progenitores
ac nutricos honorandos ; non
temerandum esse ullius hominis
vitam, aut pudicitiam, aut sa-
cultates

cultates, aut famam, aut quidem concupiscendo quidquam illicitè.

942. *Ceremonialis* fuit quâ præscribebatur ratio externi cultûs per varias ceremonias, præumbrantes futuram veritatem: 1. ut, quod voluit esse unicum sanctuarium; 2. & in illo unicum altare; 3. cum unico jugiter continuato igne; 4. unicòque summo sacerdote; 5. item unicâ arcâ fœderis, &c. 6. omnia hæc ad præcidendam occasionem polytheiæ; 7. adumbrationemque unici sacrificii pro peccatis mundi, &c.

943. Voluit & frequentari congregationem populi generalem, ter anno, festo; 1. *paschalis*, 2. *pentecostes*, & 3. *scenopaias*; in memoriam 1. *paschalis agni* (cujus sanguine liberati fuerunt à percussore angelo) & 2. *datæ legis*: & 3. *quadragenariæ conservationis in eremo*: & ut insuescerent agnoscere Deum, ut suum 1. *conservatorem*, 2. *redemptorem*, 3. *sanctificatorem*: fuitque additus *sabbatismus annorum*, & *annus jubileus*, typus futuræ universalis restitutionis.

944. *Sacrificia* jussit offerri vel 1. *eucharistica* (ad testi-

ficandam pro beneficiis gratitudinem;) quæ constabant ultionis oblationibus, sive esculentorum & potulentorum, dicebaturque *libatio*; sive animalium mactandorum, *pacifica hostia*: vel 2. *expiatoria*, pro expiandis peccatis; quorum quod offerebatur pro omnibus peccatis generatim, combustionem totius victimæ, dictum fuit *holocaustum*; pro delicto admissio ignoranter *piaculum*; pro reatu commisso scienter, licet ex infirmitate, *supplicamentum*: sed & 3. voluit adoleri *thura*.

945. Jussit insuper deferre *primitias*, & *decimas* proventuum sacratis personis (*sacerdotibus*, eorumque cooperatoribus *Levitis*), in eorum sustentationem; abstinere ab immundis cibis, omnique sanguine, relicto ad expiandum animas, (*Levit. XVII. 11, 12.*) &c.

946. *Forensis lex* spectabat coercionem refractarii populi: hinc constituta capitalis pœna apostatis, blasphemis & pseudoprophetis, rursumque asyla illis, qui nolentes admississent eadem.

947. Quoties deviant, submittebat *vates*, afflatus sua inspiratione, per quos com-

mone-

monestabat penitentia, obstinatos autem castigabat varie: donec & (secundum comminationes) abiecit & disiecit, ut jam destituantur templo & sacerdotio; retinent tamen umbram avitæ religionis (jam pridem depravatæ per Samaritanos, Phariseos, Sadduceos, & Essæos) peraguntque sua sacra in *synagogis*.

948. Nunc sunt divisi in duas sectas: nostrates hic vocantur *Judei*, quia ex tribu Juda (post ultimam vastationem Hierosolymæ à Romanis abducti in captivitatem, & dispersi per Europam;) Asiatici sunt reliquæ decem tribuum *Israeliticarum*, longè ante transportatarum in Assyriam, inter quos & hos nostros implacabile odium est.

949. Nam nostri sunt pro-pago *Phariseorum*, sequunturque traditiones majorum, comprehensas libro Talmud, conscripto à Rabbiniis: illi alteri tenent sola scripta prophetarum, ideoque dicti *Caræi*, hoc est, scripturarii: utrique expectant adhuc Messiam, (licet signa adventus ejus pridem præterlapsa sint,) utque nè diutius emaneat, agunt sæpe junia cum planctu sese hu-

miliantes in cilicio & cinere, & implorantes commiserationem Dei *Abrahami, Isaaci, & Jacobi*.

CAP. XCVII.

CHRISTIANISMVS.

950. *Christiani* sunt qui credunt promissum *Salvatoris* jam venisse, cumque esse *Jesum Nazarenum*, rejectum à Judæis ob minus pompaticam conditionem: quia vident divinitus factas prædictiones in illo adimpletas omnes.

951. Puta quod natus sit præ-nunciato tempore, post ablatum *sceptrum* à *Juda*: in loco quem nominaverat os Dei, *Bethlehem*, & è domo *Davidis*; & ex matre *virgine, Maria*; quod potens fuit verbo & opere, ediditque signa verè divina; & vixit vitam sanctissimam, prorsus immaculatam; & morti adjudicatus innocens, solâ invidiâ, sustinuit eam patientissimè (propter peccata mundi, sicut prædixerant prophetae, & præfiguraverant omnia victimæ, & ipse moriturus dixit se tradere animam suam in lytrum, *Mat. 26. 28.* & se sanctificare pro hominibus, ut ipsi sanctificentur, *Joh. 17. 19.* orans pro crucifigentibus se, &

& sic vincens omnes tentationes, *novus Adam.*

952. Item, quod resurrexit tertiâ die, à mortuis, reversusque ad suos redivivus, ascendit in cœlum illis inspectantibus, indeque demisit *spiritum paracletum* super suos (juxta factam promissionem :) quos instructos dono linguarum emisit ad gentes, ut nuntiarent verbum, per quod mundus erat factus, incarnatum fuisse, & habitasse in nobis; peractoque opere redemptionis rediisse ad partem, indidémque reversurum ad judicandum vivos & mortuos: ut quicumque recipisceret & crederet, baptizareturque (in nomine *Patris, & Filii, & Spiritus sancti*) salvaretur.

953. Et quod huic inermi prædicationi cooperata fuerit virtus ex alto: quia utut Apostoli (oculati illi testes omnium) crudelissimè internecabantur, unâ cum suis affectis; devicerunt tamen martyres, & mundus occubuit, porroque etiam gentes convertuntur virtute crucifixi ad Deum *Abrahami*, accepturæ illam benedictionem promissam omnibus,

954. Hæc professio facit *christianos*: habentes canonem suæ religionis *Biblia*, hoc est, omnes libros scriptos afflatu divino, (in *vetere testamento, Moysi & prophetarum*; in *novo, evangelistarum & apostolorum*;) ex qua plenitudine revelationum potest promanare sublimitas fidei, sanctitudo vitæ, excellentiæque spei, præ omnibus antehabitis.

955. O igitur felices Christianos, si norint sua bona, & se composuerint ad exemplar sui præcessoris! Habent enim ante se luculenter, quid *credendum sit*? nempe quæ dominus docuit; & quid *faciendum*? nempe quæ dominus fecit, (exinaniendo seipsum, & resignando propriam voluntatem; & subdendo se *Deo* ad faciendum & patiendum omnem ejus voluntatem;) & denique *quid sperandum*? nempe quæ Dominus consecutus est post suam exinanitionem *gloriosam resurrectionem, & vitam æternam.*

956. Hæc est brevissima summa Christianismi, & perfecta, simulque compendiosa via cœli, quæ docetur summatim in ipsa *catechesi*: quia *symbolum apostolicum fidem* format, *charitatem decalogus* normat; gratiq

Oratio dominica provocat *spem*, quam sacramenta obfigillant : quæ omnia omnes habent, tametsi dispariliter.

957. Cœlestis quidem magister commutans umbras Moisaicas veritate (nè inanes essent) & explanans salebrosam viam legis in sanctam viam Si-onis (per quam nè quidem stulti errarent, *Jes. 35. 8.*) revocavit totam *moraalem legem* ad unicum præceptum dilectionis; & totam *ceremonialem* ad ritum *baptismi & eucharistiæ*, (illum sacramentum regenerationis nostræ, hanc nutritionis ex illo;) totam denique forensem ad institutum ecclesiasticæ disciplinæ, consistentis in admonitione, correptione, excommunicationeque *vi clavium cœlestis regni*: quas reliquit ecclesiæ: Christiani tamen prolapsi sunt in disceptationes super his.

958. Vis ergo videre *disensum* circa ista; multus est sanè, prohi dolor! etiam in *adiaphoriz*: commemorabo quædam, in quibus est consensus aut dissentio.

959. *Diem Dominicum* in quo resurrexit Dominus, omnes agunt festum; cæteras anniver-sarias festivitates dividunt in

stativas (statis,) & *conceptionas*: illæ recurringunt quotannis iisdem mensium diebus, ut *natalitia Christi*, & reliquæ *immobilia festa*: hæ mutant diem, ut *pascua*, & dehinc *pentecoste*, & alia *mobilia festa*: sed & admittunt imperativas ferias, indictas interdum publicis jejunii & supplicationibus.

960. Cùm *feriatum dies* illuxit, pientiores præparant prius sacris exercitiis se & suos domi; conveniuntque dum cœtus convocatur. pulsu campanarum; ubi ædituus pandit januas sacræ ædis, & chorus cantorum decantat ad pluteum *psalmos, hymnos, & spiritualia cantica*; simul accinente populo & assonante concentu organorum (musicorum) ubi habentur.

961. Mox *concionator* prodit ex adyto (sacrario) & de cathedra (devocans prius gratiam Sp. S.) prælegit *biblia*, & dilucidat paraphrasi: jam catechizans rudes; jam exhortans peccatores ad respicientiam, terrefaciensque refractarios, & sic prædicans *legem*; jam consolans contrita corda, per merita & satisfactionem Christi, & sic annuntians Evangelium.

962. Finitâ concione, per-
aîsque precibus ac *litanîâ*,
Ecclesiastes dimittit concio-
nem, faulâ appreciatione ac
denunciatione benedictionis :
sæpè tamen absolvendo pœni-
tentes, administrat sacramenta;
impœnitentes autem excom-
municando, excludit partici-
patione.

963. Incorporandi Christo
& ecclesiæ *baptizantur* etiam
infantes : sed quos edoctum iri
mysteria fidei, fidejudent pii
ad hunc actum exorati ; quos
postea baptizati vocant suos
susceptores, ipsorum autem
parentes, suos *compadres* &
commatres.

964. Reperiuntur tamen,
qui tales rebaptizant, indè
dicti *Anabaptistæ*, opinati in-
fructuosum esse *pædobaptismum*
ab insciis susceptum : qui suis
conferunt baptismum nonnisi
adultioribus, professis fidem &
obedientiam ore suo, dùm se
scientes volentes devovent
Christo : *Abissini* rursum ite-
rant baptismum quotannis, su-
peradjiçuntque ei circumci-
sionem ; *Coptitæ* & *Syriani*
addunt baptismum ignis, inulto
charactere crucis : alii super-
addunt exorcismum & chrî-
sma : alii denique immergunt

baptizandos flumini ; alii con-
spargunt solum aquâ, ad ba-
ptisterium.

965. Et quia Christus datu-
rus se morti pro nobis, sanxit
(loco *pascualis agni*) *cenam no-
vam*, in qua mandavit fideles
suos cibari carne suâ, traditâ
pro nobis in mortem ; & po-
tionari sanguine suo, effuso in
remissionem peccatorum : reco-
lunt omnes celebrationem hujus
sacrificii, quam non sine expro-
batione sibi invicem discrepa-
tionis, sententiarum & rituum.

966. Si spectes ecclesiasticos
ordines : *pastores* apostolorum
tempore pascebant ecclesias ;
doctores invigilabant puritati
doctrinæ ; *seniores* attendebant
exercitio disciplinæ ; *diaconi*
curabant collectitias, eleemo-
synas, erogabantque inter
egenos : sed postea gradus
aucti fuerunt, ut *hierarchia*
Græcæ & Latinæ ecclesiæ ap-
paratissima facta sit : ubi nemo
admittitur ad *clerum*, nisi or-
dinatim ascendens.

967. Nam primùm initian-
tur *ostiarîi*, dehinc *exorcistæ*,
tum *lectores*, mox *acolutbi*, po-
stea *diaconi*, tandem *presbyteric*
quibus potestas datur faciendi
missum, audiendisque *auricula-
res confessiones*, & conspergen-

di Iustrali aquâ (aspergillo ex aquiminali haustâ) & ungendi moribundos, copulandique novos nuptos.

968. *Sacellani* præficiuntur minoribus sacellis; *parochi* uni parœciæ, quarum plures constituunt *diœcesin* (seu episcopatum :) episcopatui verò præest *Episcopus*, cum suis canonicis & suffraganeis : & aliquot episcopis, *archiepiscopus* : quibus rursum superior est *patriarcha* : summus autem inter hos *papa* cum *cardinalibus* suis.

969. *Monachi* inhabitant monasteria, professi spontaneam paupertatem, & castimoniam, & obedientiam, secundum certam regulam : quibus præsunt *antistites* (scilicet abbates vel præpositi ;) monialibus verò *antistita*, seu *abbatissæ* cremita tenet se in eremo.

970. Invehentes dissidia, & discidia vocantur *schismatici* : deficientes à fide, *apostatæ* ; defensitantes pertinaciter erronea dogmata, *heretici* ; ipsi verò authores hæresium, *hæresarchæ*.

971. Cujusmodi scandalis quoties obviandum est, convocatur (pristino more) *synodus provincialis* vel *nationalis*, aut etiam *concilium æcumenicum* ; ubi con-

gregati *summates orthodoxi*, assertorésque catholicæ fidei, determinant controversias, componuntque *schismata*, & dicunt *anathema* blasphemantibus : quæ tamen sunt supra captum, relinquunt indecisa ; & quæ non possunt emendare, commendant Deo.

CAP. XCVIII.

MAHOMEDISMUS:

972. *Mahomedani* sunt, qui recipiunt tertium magnum prophetam (post Moysen & Christum) *Mahomedem* : qui cum esset homo bellator, regnorumque affectator, ut mundus religionem haberet faciliorem, quam illi visus erat Judaismus, onerosus ceremoniis, & Christianismus, scrupulosus sublimitate sensuum : introduxit novam miscellaneam ex utraque.

973. Ubi instituit feriaticum diem esse suis sectatoribus, *Veneris diem* (quod eâ die homo creatus esset ;) & precari atque abluï quinquies de die ; interdixit verò iisdem suilla & vino ; indulgit contra polygamiam, promissitque post obitum corporales voluptates in paradiso.

974. Doctrinam suam descripsit Arabicè *Alcorano* (diviso in *azoras* 114. & continente, præter fragmenta legis & evangelii, additamenta quædam) quam interpretantur illorum *mystagogi*, dicti *Talismaniter* & *derussi*; quorum supremus *muffi* est.

975. Dissident ipsi quoque *musulmanni* (seu *muslimi* : ita enim seipsos nuncupant) dum alii volunt solum *Ali* authenticum interpretem *Alcorani*; alii sociant huic *Ebubecar*, *Admar*, *Omar* : & hoc est, quapropter Turcæ cum Persis aded in bellis seviunt : alioqui utrique expertes cognitionis rerum, administrantesque res suas tantum severitate.

976. Deplorandum verò est, nos hic disconvenire, ubi conveniebat esse convenientiam maximam; in advenerando uno illo conditore omnium; hæc minùs tamen inconvenièns, quod *Libertini* faciunt, velle approbare religiones omnes & sectari quancunque: subest enim deceptio, Deusque zelotes vult nos esse ferventes in suo cultu, abesse torporem.

CAP. XCIX.

Providentia Dei, si usque rerum.

977. Aspectasti visibilia; superest ut tibi ostendam ea quæ non possunt spectari, nisi oculo mentis! Ain? ecquæ illa? *Reconditissimum Illud*, qui essentialiter incomprehensibilis permeat omnia, operaturque omnia in omnibus: cum occultis exequutoribus consiliorum suorum, angelis.

978. Tamen enim *opitulator* omnium non sit indigus opis, fuit tamen placitum illi constituere sibi præveloces administratos *providentiæ* suæ, non præpeditos corporali mole: qui mandati obirent mandata, functique legatione referrent se ocysimè, & circumstarent thronum gratiæ.

979. Sed pars illorum descendit ob intemperatorem per arrogantiam, suntque deturbati *cælo empyreo ad orcum*: qui autem perstiterunt, confirmati sunt, nè amplius possint labi.

980. Novimus eos distingui nominibus: sed quæ nobis incomperta sunt, præter *Gabrielis*, *Raphæelis*, *Urielis*, &c. malignorum spirituum caput vocatur *Beelzebub* & *Lucifer*.

981. Boni

981. *Boni* associant se piis insensibiliter ad averruncandum mala, & eos protegendum ab insultibus vastatoris, tandemque inferendum animas æternitatis apparent interdum, disparéntque rursum; non præstringendo oculos, sed reapse.

982. *Mali genii*, cum apparent in persona alicujus malè demortui, dicuntur *larvæ*; cum homines proterrent, *spectra*; cum infesti sunt infantibus, *lamiæ*; cum tumultuantur per intempestam noctem, *lemures*; cum famulantur alicui veteratoriè, *lares & penates*: justus tamen dispensator omnium, utitur illis quoque ad salutarem piorum probationem, & promeritam divexationem impiorum.

983. *Stulti* ergò sunt *Epiceuri*, facientes otiosum illum perbeatum, quem censent non esse fatigandum tumultu rerum: quem tamen interesse rebus inseparabiliter, arguunt *vaticinia*, & *portenta* ac *prodigia*, præsignificantia ac portendentia ingentes mutationes, toties comprobata eventis, ut scias præmoneri nos ab omni scio.

984. *Infani* quoque sunt *Stoici*, qui ex connexionem cau-

sarum naturalium catenant *factum*, cui etiam innectunt motorem & rectorem omnium; sic enim res non procedere coarguit, quod non veniunt semper eadem effecta ab eadem causa; quemadmodum experiuntur astrologi.

985. Denique vesani (*excordes*) *Machiavelistæ*, qui aurumant mundum regi humanis consiliis: cum tamen negotia (*callidissimorum quoque*) non sic finiant quomodo inchoant: quin videmus hos tandem infelicitari maximè.

986. Tu firmiter statue, utcunque res nostræ subjaceant vicissitudinibus, eas tamen nec volutari temerariis casibus, nec constringi fatali necessitate, nec versari humanis astutiis: sed providentissimo consilio ejus, qui prævidet omnia ab æterno, & disponit secundum beneplacitum suum.

987. *Fors & fortuna* nihil sunt; etiamsi dentur fortuiti casus: hi enim dicuntur respectu nostri, non providentiæ; quæ tam præscit, quid futurum sit cras, perendiè, & deinceps; atque scit quid factum est heri, pridè, & abhinc tot annis: quippe prædestinavit omnia bonis in bonum.

988. Insunt ergo omina rebus : ac captare præsagia usque quaque, est *superstitio* : si dignabitur manifestare aliquid tibi, qui providet omnia, non latebit tibi : tu occur velis anticipare fata tua ?

989. Lætemur potius, nos esse curæ *illi*, qui melius novit quid expediat nobis, quàm nos ipsi, habetque amplam facultatem benefaciendi ; quippe in cujus manu sunt omnia, & cujus imperio coercetur ipsa quoque potestas inferorum.

990. Interea tamen faciamus consultò sub metu ejus, quicquid possumus, nè quidquam eveniat nobis fortuitò : si quis nescit rationaliter agere, & competenter fiduciam collocare in *moderatore* rerum, irrequietus est, & expositus infortunio : ex adverso, qui rectè agens non diffidit *illi* fidelissimo, seu illi contingunt bona, seu accidunt mala, sedatus erit, præsumens lætitiâ æternantis bonitatis ejus.

991. Adveniet enim *novissima dies*, quâ mundus deflagrabit & corruet, nos autem resuscitabimur : ubi patefient omnia, manifesta & occulta, ratioque reposcetur ab omnibus anteaكتورum, cogitatorum, dictorum, factorû.

992. O ter beator, qui tunc habebunt propitium ! pascuntur enim non *ambrosiâ* & *nectare* (ut fabulati erant ludiones poetæ) sed absconditis & ineffabilibus suavitatibus, in sempiternum.

993. At ve illis infelicibus, qui patrarunt abominanda ! detrudentur cum rerum perditore in *gehennam* : excrucianti inenarrabilibus tormentis : vindex enim gloriæ suæ erit judex universorum.

994. Ita erit finis omnium, *salus* aut *exitium*, nunquam desitura : huc exeunt omnia, etiam nostrum lustramen mundi.

995. Faxit miserator noster, propter misericordiam suam, ut nunc jam annumeremur *calitibus*, quòdâ hîc sumus sanctè vivendo, & quotidie suspiriis penetralia cœli penetrando.

CAP. C.

C L A U S U L A.

996. Cedò, sodes, si quid superfit ! nam eatenus tradita consequutus sum, absit jactantia dicto.

997. Siccine ? Maeste esto virtute. Euge ! subegisti ingenio succinctam synopsis rerum omnium, totiusque Latiniæ

næ linguæ: reor nihil esse o-
missum tantopere.

998. Propera sis, ingredi
atrium, pertransitâ Januâ! ut
post simplicem nomenclaturam
rerum lustres elegantias sermo-
num; scientiâque tua fiat tûm
locupletior, tûm politior,
variis complementis & scita-
mentis.

999. Admoneo tamen te,
loco auctarii, ut agas potius

potiora, allaborésque esse me-
lior, quàm videri doctior: nè
tua scientiola tecum dispercat:
quæ quotus quisque advertit?
Tu memento & vale, *uvéque*
vota Deo.

1000. *JEHOVÆ Zebaoth,*
à quo, per quem, & in quem,
sunt omnia, æternum individue
adorande TRINITATI, sit
honor in secula seculorum, Amen,
Hallelujah!

FINIS.

SYLLA

SYLLABUS

Scriptorum è Latinis Veterum;

quorum autoritate voces in contextu Januæ potissimum nirsuntur;

Sunt autem

Historici, Oratores, Philosophi, Poetæ,

& quidem generis mixti.

Cæsar.
Cato.
Catallus;
Celsus.
Cicero.
Columella;
Curtius.
Florus.
Horatius.
Juvenalis.
Livius.
Lucanus.
Lucilius.
Lucretius.
Martialis.
Mela.
Corn. Nepos.
Ovidius.
Palladius.

Perſius.
Plautus.
Pſinius utrūque;
Propertius.
Quintilianus.
Sallustius.
Seneca utrūque;
Silius Ital.
Solinus.
Statius;
Suetonius.
Tacitus.
Terentius.
Tibullus.
Valerius Max.
Varro.
Vellejus Pat.
Vitruvius.

1871, 17, 12